

ENE VAINIK

EESTLASTE EMOTSIOONISÕNAVARA

MAGISTRITÖÖ

JUHENDAJA DR URMAS SUTROP

EESTI KEELE INSTITUUT

TALLINN

2001

Sissejuhatus	4
1. Põhimõisted	5
1.1. Emotsioonisõnavara	5
1.2. Emotsioonid	7
1.2. 1. Emotsioonikäsitluste ajaloost	7
1.2. 2. Emotsioonikäsitluste tänapäevast	8
1.2.2. 1. Rahvapsühholoogia	8
1.2.2. 2. Psühholoogiateadus	9
1.2.2. 3. Rakenduspsühholoogia	11
1.2. 3. Kokkuvõtteks	14
2. Keel ja emotsioonid	15
2.1. Keele ja emotsioonide seoste uurimisest	16
2.1. 1. Keel emotsioonide väljendajana	16
2.1. 2. Keel emotsioonide mõjutajana	17
2.1. 3. Keel emotsioonide kirjeldajana	20
2.1.3. 1. Kognitiivne semantika	20
2.1.3.1. 1. Lähtekohti	20
2.1.3.1. 2. Emotsioonid kognitiivse semantika raames	22
2.1.3. 2. Teisi lähenemisi	26
2.2. Kokkuvõte	28
2.3. Eesti keele emotsioonisõnavara	29
2.3. 1. Senistest käsitlustest	29
2.3. 2. Kriitika	30
2.3. 3. Kokkuvõte	31
3. Eestlaste emotsioonisõnavara uuring	32
3.1. Uuringu eesmärgid	32
3.2. Meetod	32
3.2. 1. Meetodi põhjendus	33
3.2. 2. Uuringu läbiviimisest	33
3.2. 3. Andmete töötlemisest	34
3.3. Tulemused	36
3.3. 1. Vaatlustulemused	36
3.3.1. 1. Reageeringuid küsitluse teemale	36
3.3.1. 2. Verbaalne võimekus ja abstraktne mõtlemine	36
3.3.1. 3. Kontaktis olemisest	37
3.3.1. 4. Tähelepanekuid all-ülesannetest	37
3.3. 2. Objektiivsed tulemused	39
3.3.2. 1. Kvantitatiivsed parameetrid	39
3.3.2.1. 1. Küsitletavate kontingent	39
3.3.2.1. 2. Küsitletute verbaalne produktsioon	40
3.3.2. 2. Kvalitatiivsed parameetrid: keeleainese iseloom	42
3.3.2.2. 1. Vormiline ja sisuline mitmekesisus	42
3.3.2.2.1. 1. Võõrsõnad	43
3.3.2.2.1. 2. Lihtomasõnad	43
3.3.2.2.1. 3. Liitomasõnad	46
3.3.2.2.1. 4. Kokkuvõte	47
3.3.2.2. 2. Emotsioonide põhinimetused	50

3.3.2.2.2. 1. Mis on emotsioonide põhinihetused?	50
3.3.2.2.2. 2. Emotsioonide põhinihetused eesti keeles	52
3.3.2.2.2. 3. Kognitiivse esilduvuse grupid	53
3.3.2.2.2. 4. Kokkuvõte	59
3.3.2.2. 3. Seoseid emotsioonisõnavaras	62
3.3.2.2.3. 1. Antonüümiaesosed	62
3.3.2.2.3. 2. Polüseemiast	67
3.3.2.2.3. 3. Sünonüümiaast	68
3.3.2.2.3. 4. Kokkuvõte	69
3.4. Lühikokkuvõte uuringu tulemustest	70
4. Arutelu	72
4.1. Rahvalikust emotsioonikäsitlusest	72
4.1. 1. Emotsioonide kontseptualiseerimisest	73
4.1. 2. Kognitiivsed valdkonnad	74
4.1. 3. Emotsioonikategooria struktuurist	79
4.1. 4. Kokkuvõte	80
4.2. Rahvapsühholoogia vs. ekspertide käsitlused	81
4.2. 1. Põhiemotsioonid	81
4.2. 2. Positiivsus ja negatiivsus	82
4.2. 3. Emotsioonide skaala rahval ja ekspertidel	83
4.2. 4. Kokkuvõtteks	86
4.3. Huvitavad asjad, mida käesolevas töös ei käsitleta	87
4.3. 1. Sotsioloogiliste ja psühholoogiliste tegurite mõju	87
4.3. 2. Emotsioonide grammatika	90
4.3. 4. Kokkuvõtteks	91
4.4. Üldine diskussioon	93
Kokkuvõte	96
Väljajuhatus	100
Viidatud kirjandus	101
Lisad	104
Lisa 1: Väljendite üldine sagedusloend	104
Lisa 2: Sagedusloendid all-ülesannete kaupa	106
Lisa 2 A: Emotsioonide esmane nimetamiskatse	106
Lisa 2 B: Vastandite ütlemise katse	108
Lisa 2 D: Hetkel kogetavad emotsioonid	112
Lisa 2 E: Lähimineviku emotsioonid	113
Lisa 2 F: Emotsioonidega seostuvad tegusõnad	115
Lisa 2 G: Suhtumine emotsioonidesse	117
Lisa 3: Kognitiivse esilduvuse indeksid	121
Lisa 3 A: Emotsioonide esmane nimetamiskatse	121
Lisa 3 D: Hetkel kogetavad emotsioonid	122
Lisa 3 E: Lähimineviku emotsioonid	123
Lisa 3 F: Tegusõnad seoses emotsioonidega	123
Lisa 3 G: Suhtumine emotsioonidesse	125

Sissejuhatus

Käesolev uurimus “Eestlaste emotsioonisõnavara” kujutab endast esimest etappi autoril käsil olevast pikemast uurimistööst “Eesti keele emotsioonisõnavara semantika”. Veelgi laiemas plaanis on kavas uurimisega hõlmata kogu keelevahendite repertuaari, mis kommunikatsiooniprotsessis emotsioonidega seotud informatsiooni kannab.

Sellega seoses on praegusel uurimistööl kaks eesmärki – teoreetiline ja empiiriline.

Teoreetiline eesmärk on saada selgust antud teemat puudutavate mõistete ja käsitlusviiside virr-varris ning leida nende hulgast sellised, mis tunduvad viljakad

- a) kogutud empiirilise materjali analüüsiks,
- b) edasise uurimistöö eesmärke arvestades.

Sissejuhatav teoreetiline ülevaade moodustab uurimuse esimese peatüki, kus kõigepealt selgitatakse käesolevas töös olulisi põhimõisteid ning seejärel antakse ülevaade emotsioonide ja keele seoseid käsitlevatest teooriatest.

Uurimuse empiiriline eesmärk on välja selgitada sõnavara, mida eestlased emotsioonide tähistamiseks kasutavad. Käesolevas etapis pole uurimisobjektiks seega mitte kogu eesti keeles olemasolev sõnavara emotsioonide tähistamiseks, vaid nimelt see osa, mis on nn “aktiivses kasutuses” – sõnad, mis mingi mõiste (antud juhul emotsioonide) tähistamise vajaduse puhul tulevad meelde ja keelele esimeste seas. “Käepärane” emotsioonisõnavara peaks andma pildi ka sellest, milline on emotsioonide teadvustamise tase eesti keele kõnelejatel ning kas ja kui võrd korrastatud on tavainimese pilt nõ “sisemaailmast” – psüühilistest protsessidest. Ülevaade läbiviidud empiirilisest uurimusest ja selle peamistest tulemustest sisaldub töö kolmandas peatükis.

Arutelu osas (neljas peatükk) püütakse empiirilise uurimuse tulemusi teoreetilisest vaatenurgast interpreteerida. Tuuakse välja tendentsid, küsitavused ja teema edasise uurimise perspektiivid.

1. Põhimõisted

1.1. Emotsioonisõnavara

Et käesoleva uurimistöö objektiks on emotsioonisõnavara, siis tuleks esmalt määratleda selle mõiste sisu. **Emotsioonisõnavara** laias mõttes moodustavad leksikaalsed üksused (sõnad, sõnaühendid, püsiväljendid), mille tähendus viitab emotsioonidele. Funktsiooni põhjal jaguneb emotsioonisõnavara kahte alaliiki – ekspressiivseteks ja deskriptiivseteks väljenditeks.

Ekspressiivsed emotsiooniväljendid on keelendid, mida kasutatakse vahetult emotsioonide väljendamiseks, nt *Kurat võtaks! Ups! Issake! Jestas! Tõmba uttu! Otsa-nunnu!* jne. Ekspressiivi kasutamise ja teda esile kutsunud emotsiooni vahel on kas ajalise samaaegsuse või vahetu järgnevuse suhe. Ekspressiivi täpne tähendus on ülimalt situatsioonisidus, nt kas “*Kurat võtaks!*” tähendab viha, pettumust, frustratsiooni või midagi muud, on mõistetav ainult konkreetses olukorras. Denotatiivses plaanis võib ekspressiiv sisaldada viidet konkreetsele emotsioonile (nt rõõmule: “*Rõõm sind näha!*”), aga ei pruugi (nt “*Hurraa!*”).

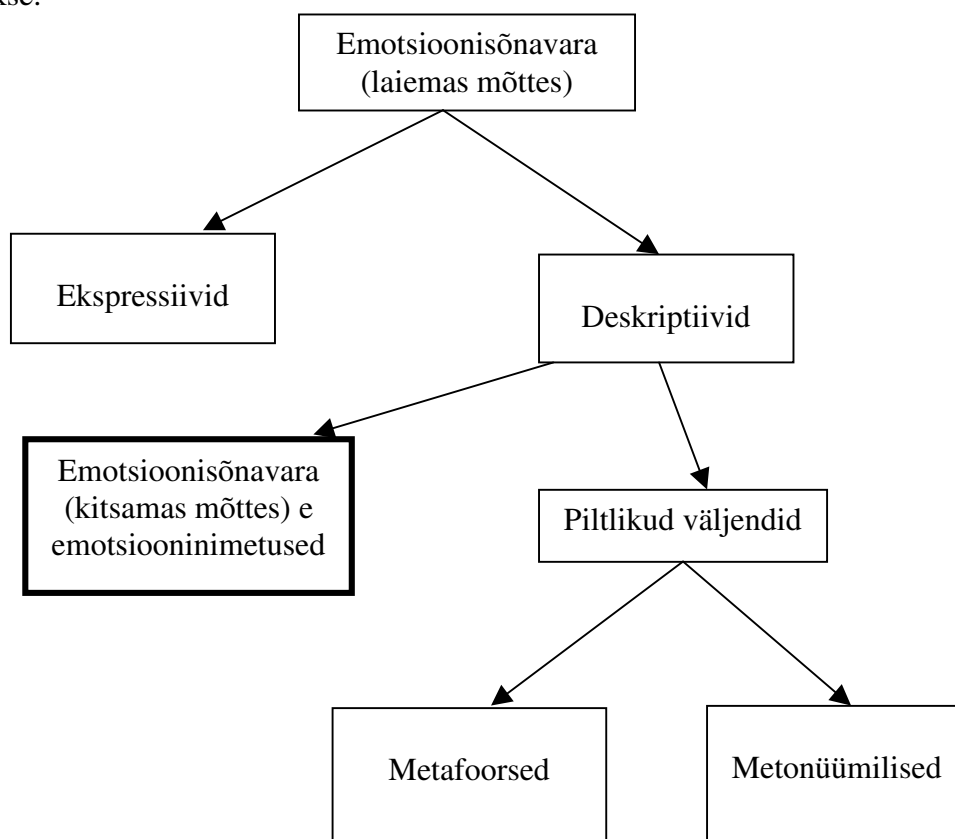
Deskriptiivsed emotsiooniväljendid on keelendid, mida kasutatakse emotsionaalse kogemuse määratlemiseks või kirjeldamiseks. Ajalist samaaegsust ega põhjuslikku seost emotsiooni ja teda tähistava väljendi vahel ei eeldata. See tähendab, et näiteks sõna *viha* ei kasutata ainult vihasena ega kutsu selle sõna pelk mainimine veel ka kelleski viha esile. Deskriptiivsete emotsiooniväljendite hulgas eristatakse **otseseid** (*literal*) ja **piltlikke** (*figurative*) emotsiooniväljendeid (Kövecses 2000: 6). Viimaste hulka kuuluvad eesti keeleski leiduvad arvukad fraseologismid emotsioonide kohta, nt *püksid sõeluvad püüli* tähistab hirmu. Piltlike väljendite hulgas eristatakse loomult **metafoorseid**, nt “*ta keeb vihas!*”, mis puhul nähakse tähenduse ülakannet ühest inimkogemuse valdkonnast teise (antud juhul tuuakse viha kui psühholoogilise nähtuse kirjeldusse sisse mõisteid nn naiiv-füüsikast) ja loomult **metonüümilisi**, nt *silmad nagu tõllarattad*, kus emotsionaalset kogemust kui organismi tervikreaktsiooni kirjeldatakse selle ühe osa iseloomuliku muutuse kaudu.

Otsesteks emotsiooniväljenditeks on **emotsiooninimetused** – see osa keele leksikast, mille esmane funktsioon ongi tähistada erinevaid emotsioone, nt sõnad *viha* ja *rõõm*, aga ka eristada emotsioonide eri kvaliteete, nt *vihavaen*, *äkkviha*, *kahjurõõm*,

kabuhirm; samuti võimaldada olulisi kvantitatiivseid eristusi, nt *nukrus* ja *kurbus* tähistavad üldjoontes sama emotsiooni, aga eri tugevuses.

Emotsioonisõnavara (kitsamas mõttes) käsitataksegi käesolevas uurimuses eelkõige otseseid emotsiooniväljendeid, st peamiselt **emotsiooninimetusi**.

Kokkuvõtvalt esitab emotsioonisõnavara kui leksikaalse kategooria sisemist liigendust skeem joonisel 1, kus paksema raamiga on esile tõstetud emotsioonisõnavara mõiste, nii nagu seda käesolevas uurimuses valdavalt kasutatakse.

Joonis. 1 Emotsioonisõnavara

Keeles on olemas leksikaalsed vahendid nii enda kui teiste inimeste emotsionaalse kogemuse väljendamiseks (ekspressiivid), kaudseks kirjeldamiseks (piltlikud väljendid) ning otseseks nimetamiseks ja eritlemiseks (emotsioonisõnavara). Eeldatavasti on just emotsioonisõnavara see, mis esindab meie teadvuses emotsioone ning selle valdamine ja äratundmine kommunikatsiooniprotsessis moodustab olulise osa indiviidi nii keelelisest kui sotsiaalsest kompetentsist.

1.2. Emotsioonid

Kuivõrd **emotsioonisõnavara** mõiste on eelmises peatükis määratletud seose kaudu **emotsioonidega**, siis tuleks määratleda ka emotsiooni mõiste.

Terminina kuulub sõna *ematsioon* tänapäeval eelkõige psühholoogiateaduse oskuskeelde. Psühholoogia on aga oma *ca* 100 aastaga suhteliselt noor teadus, ematsioonid ja nendest tulenev käitumine on uuriva ja tunnetava inimõtte huviorbiidis olnud aga varasematelgi aastasadadel. Esimesed käsitlused ematsioonide olemusest ja katsed neid süstematiseerida tehti filosoofide ja loodusteadlaste poolt.

1.2. 1. Ematsioonikäsitluste ajaloost¹

Antiikfilosoofid Aristoteles ja Epikuros on oma traktaatides puudutanud ematsioonide teemat ja eristanud tunnetusprotsessidega seotud kirgede neli põhiliiki, milleks on *rõõm, kurbus, ihaldus, hirm*.

1649. aastal üritas R. Descartes traktaadis “Hinge kirgedest” leida kire füsioloogilist alust ning taandada tunnete mitmekesisus kuuale primaarsele kirele, milleks temal olid *rõõm, kurbus, imestus, soov, armastus, vihkamine*.

Spinoza on oma traktaadis “Eetika” pühendanud ematsioonide käsitlemisele rohkesti tähelepanu ja püüdnud tuua välja seoseid eri liiki afektide vahel ning neid omavahel süsteemi viia. Kesksseteks afektideks peab ta *armastust* ja *vihkamist*. Spinoza väidab, et afekti saab edukalt ületada ainult vastuafekti abil.

Ch. Darwin on oma 1889. aastal ilmunud kuulsas töös “Ematsioonide väljendumisest inimestel ja loomadel” käsitanud emasioone organismi eriliste kohandumis-protsessidena, mis on omased nii inimestele kui muudele loomadele. Ematsioonide väljendusliigutused pole muud kui kasulikult assotsieerunud harjumused, milles on kinnistunud organismile vajalikud reaktsioonid. Darwini ideedest on kasvanud välja nn rudimentaarne ematsiooniteooria (Spencer, Ribot), mis arvas, et ematsioonid ja nende väljendusliigutused kui eelmisel evolutsioonietapil

¹ Põhjalikumat eestikeelset ülevaadet ematsioonikäsitluste ajaloost ja edasisest arengust soovitan lugeda A. Lunge raamatust “Ematsioonide psühholoogia”, mille refereering on ka käesolev põgus ülevaade (Lunge 1980: 8-21), ka viiteid selles peatükis mainitud autoritele palun vaadata sealt.

väljakujunenud kohastumuslikud reaktsioonid on rudimentaarsed, kaotanud inimese edaspidises evolutsioonis oma tähenduse. Sellest seisukohast on ainult üks samm emotsioonide väljasuremise ettekuulutamiseni.

1.2. 2. Emotsioonikäsitluste tänapäevast

Tänapäeval on sõna *emotsioon* aga lisaks psühholoogide erialakeelele kindlalt juurdunud ka üldkeeles. Toon välja ja iseloomustan kolme psühholoogilise mõtte tasandit, milles *emotsiooni* mõiste figureerib:

- nn rahvapsühholoogia
- psühholoogiateadus
- rakenduspsühholoogia.

1.2.2. 1. Rahvapsühholoogia

Rahvapsühholoogia all mõeldakse siin tavainimeste arusaamist psüühilistest nähtustest.² Mitte üksiku konkreetse inimese, vaid nõ “keskmise inimese” arusaamist. Eeldatavasti on rahvapsühholoogia seotud kultuuriga, mille rüpes ta on välja kujunenud ja keelega, mis rahvas selle nähtusteringi liigendamiseks kasutusele on võtnud. Rahvapsühholoogias on oma koht ka igasugustel rahvapärastel ütlemistel, milles ei puudu oma tõetera. Näiteks tõdemuse, et oluliste mõistete tähistamiseks ja nüansside eritlemiseks nende juures on keeles palju nimetusi, võtab rahvapsühholoogia kokku vanasõnas “*Heal lapsel mitu nime*”.

Et rahvas, kultuur ja keel pole ajas ega ruumis muutumatud suurused, siis toimub ka rahvapsühholoogia mõistetes ja arusaamades muutusi. Suuremat selgust selle kohta, milline on emotsioonisõnavaras kajastuv osa eestlaste rahvapsühholoogias toob ka käesolev empiiriline uurimus.

Ei hakka siinkohal oletama, millal ilmus sõna *emotsioon* eestlaste rahvapsühholoogia sõnavarasse, kuid olemas ta seal on. Tooksin praegu välja kaks momenti.

Näib, et eestlaste rahvapsühholoogia ei tee olulist vahet sõnade *emotsioon* ja *tunne* tähendustes. Need kaks sõna näivad käibivat paralleelselt, nii nagu arvukad muudki sõnapaarid “võõrsõna – omasõna”, kus võõrsõna kasutamine on prestiižsem kui omasõna kasutamine. Näiteks “positiivne emotsioon” kõlab ju peenemalt kui lihtsalt “hea tunne”. Naiiv-käsitlustele omaselt ei ole mõisted selgelt defineeritavad ega sõnadega üheses vastavuses ning viimaseid kasutatakse läbisegi ja paralleelselt.

Sõna *emotsionaalne* kaldutakse eestlaste tänapäevases rahvapsühholoogias kasutama hinnanguliselt. Näiteks “*Ta on nii emotsionaalne, temaga ei saa rääkida.*” tähendab suure tõenäosusega, et kõnealune inimene on liiga emotsionaalne (ja see on paha!) või siis “*Ärgem laskugem emotsioonidesse!*” – emotsioonid on midagi, kuhu “*laskutakse*” ja parem oleks seda mitte teha, sest muidu võivad “*emotsioonid üle pea kokku lüüa*”. Kui ülemuse ja alluva vahel oli “*emotsionaalne jutuaamine*” siis suure tõenäosusega tähendas see pigem näo täis sõimamist kui soojade tunnete avaldamist. Näib, et kui emotsiooni märk (positiivne või negatiivne) pole eksplitsiitselt esile toodud, siis vaikimisi toimub negatiivse tähenduse ja hinnangu atributsioon.

Seega võib kokku võtta, et rahvapsühholoogias on *emotsiooni* tähendus pigem laialivalgub kui kindlalt paigas, lisaks näib ta kandvat hinnangulisuse pitsarit.

1.2.2. 2. Psühholoogiateadus

Nagu ikka oluliste teemadega, millele teaduskirjanduses lähenetakse erinevate vaatenurkade alt, puudub ka psühholoogiateadlastel selge ühene käsitlus emotsioonide olemusest. Siiski arvatakse üldiselt, et “**emotsioon on organismi seisund, millega kaasnevad märgatavad kehalised muutused (hingamises, puls, näovärv, jne), mida subjektiivselt tajutakse mingi tundmusena (näiteks paaniline hirm), mille nimetamiseks on keeles oma sõna (hirm) ja mis tõukab mingil viisil tegutsema**” (Allik 1997: 132).

Viimastelgi aastakümnetel on emotsioonide uurimine jätkunud, kusjuures tõstaksin esile mõned teemad, mis püsivad emotsiooniuurijate huviorbiidis:

- põhiemotsioonid ja nende eristamise kriteeriumid

² Rahvapsühholoogia pole sama, mis etnopsühholoogia. Rahvapsühholoogiat peavad silmas nt Johnson-Laird ja Oatley (1992), etnopsühholoogiat kui teadlaste käsitlust rahvusele omastest psühholoogilistest joontest nt P. Tulviste (1998).

- emotsioonide füsioloogia ja selle seos evolutsiooniga
- emotsioonide näoväljendused ja nende universaalsus vs. kultuurispetsiifilisus
- emotsioonide mõju käitumisele ja kognitiivsetele protsessidele.

Üks neist huviorbiidis püsivatest teemadest on küsimus nn **põhiemotsioonidest** (*basic emotions*) Väidetakse, et on olemas väike hulk nn põhiemotsioone (analoogiliselt põhivärvidele või tähestiku tähtedele), mille segamisest ja kombineerimisest tuleneb kogu inimkogemuse emotsionaalne mitmekesisus. Eelkõige emotsioonide näoväljendusi uurides on jõutud järeldusele, et on olemas kuus põhiemotsiooni: **viha, hirm, kurbus, rõõm, vastikus ja üllatus**, mis on omased ja äratuntavad kõigi inimeste juures, olenemata keelest ja kultuurist (Ekman 1982). Teistel uurijatel on põhiemotsioonide arv erinev, ulatudes 2-st, mispuhul räägitakse “emotsioonide positiivsest ja negatiivsest valentsist” (Alliku viide: Ortony ja Turner 1990), 18-ni (Alliku viide: Frijda 1986).

Viimasel ajal räägib P. Ekman mitte kuuest konkreetsest põhiemotsioonist vaid nn **emotsioonide perekondadest** (*emotion family*) ja toob ära üheksa kriteeriumi, mis eristavad põhiemotsioone (perekondi) üksteisest ning muudest afektiivsetest nähtustest (Ekman 1992):

- eristatavate universaalsete signaalide olemasolu (näoväljendused)
- esinemine teistel primaatidel
- eristatava füsioloogia olemasolu
- eristatavad universaalid eelnevates sündmustes
- füsioloogiliste ja käitumuslike reageeringute seotus
- kiire algamine
- lühike kestus
- automaatse hinnangu mehhanism
- ilmumise ootamatus.

Nende kriteeriumide alusel on P. Ekman põhiemotsioonide hulka valmis lisama veel **põlguse, häbi, süü, hämmelduse ja aukartuse**.

Põhiemotsioonide hulka kuulumise kriteeriumide hulgas P. Ekmani mõttes ei leia me nõuet, et igale põhiemotsioonile peaks vastama keeles üks sõna. Põhiemotsiooni mõiste (kui sarnaste emotsioonide perekond) on abstraktsem ja seda vaadeldakse (küllap sihilikult) lahus keelelisest tähistusest.

Kaasaegse neuroteaduse saavutuste hulka kuulub töö, mis on tehtud emotsioonide “materiaalse substantsi” tundmaõppimiseks. Nimelt on välja selgitatud

neli põhilist emotsioonide närviringet – **hirmu, huvi, viha** ja **seotuse** ringed – ning neid kandvad keemilised ühendid ajus (Panksepp 1993). LeDoux on avastanud kahe paralleelse emotsioonide juhttee – ajukoort (ja teadvust) läbiva ning seda mitteläbiva – olemasolu ja paiknemise ajus (vt LeDoux 1997).

Emotsioonide näoväljenduste universaalsuse hindamise juures on suurt rõhku pandud keelest sõltumatu kirjeldussüsteemi väljaarendamisele, mis laseks võrrelda eri kultuure. Näoväljendused on analüüsi ja võrdlemise tarbeks lahutatud algelementideks (milleks on teatud miimiliste lihaste pinge- või lõdvestusseisundid) ja dimensioonideks (vt nt Russell ja Fernandez-Dols 1997).

Emotsioonide sotsiaalset olemust rõhutab näiteks Fridlund (1997, Wierzbicka viide), kelle väitel emotsioonid pole mitte niivõrd organismi seisundid kui “teated” sellest seisundist ning neil teadatel on reguleeriv roll kommunikatsioonis.

R. S. Lazarus peab emotsioone oluliseks indiviidi **kohanemise** juures keskkonnaga, mispuhul toimub pidev keskkonna ja enese suhete **hindamine** kasu või kahju seisukohast, mida need võivad tuua. Igale emotsioonile arvatakse olevat omane teatav “keskne teema”, mida ta keskkonnasuhete osas hõlmab. Keskkonna hindamine ja käitumise reguleerimine toimub nende kesksete teemade ja neist tulenevate emotsioonide põhjal (Lazarus 1991).

Teoreetiline psühholoogia jätab endale õiguse anda küsimusele “*Mis on emotsioon?*” olenevalt uurijast ja koolkonnast mitu vastust. Vaidlused, mõistete täpsustamine ja ümberdefineerimine kuuluvad lahutamatu osana teadusliku mõtte arenemise juurde.

1.2.2. 3. Rakenduspsühholoogia

Rakenduspsühholoogia all pean silmas seda osa psühholoogilistest käsitlustest, mis on suunatud “ekspertidelt” rahvale. Sedasorti psühholoogiat leiab teatmeteostest, sõnaraamatutest, õpikutest. Aga ka eneseabiraamatutest ja naisteajakirjadest. Rakenduspsühholoogia vahendab “tarvitamiskõlblikku” osa sellest, mida akadeemiline teadus välja on sõelunud.

Erinevalt rahvapsühholoogiast ja isegi teoreetilisest psühholoogiast, kus tegijatel on enam mänguruumi, püüdleb rakenduspsühholoogia selgelt defineeritavate mõistete ja kindlalt fikseeritud terminite poole.

Pisut enam kui kümne aasta tagant, aastast 1987, pärineb ENE pikk ja vaidlustamisele mittekuuluv definitsioon:

Emotsioon (lad *emovere*) ‘esile kutsuma, erutama’, tundeelamus; inimese ja looma subjektiivne reageering sise- või välisärritajale. Talitluslikult on e-d seoses hormoonidega (adrenaliiniga, türoksiiniga jt) ja aju koorealuste tuumade erutusega, mis levib sealt kõrgemasse ajuosadesse, sh ajukoorde. E kaasneb organismi igasuguse eluavaldusega. E-s peegeldub vahetu elamusena (nt rahuloluna või rahulolematusest, rõõmuna, hirmuna) nähtuste ja olukordade tähtsus iseendi jaoks. E on olulisimaid psüühilise tegevuse ja vajaduste rahuldumist taotleva käitumise sisemise regulatsiooni tegureid. E lihtsaim vorm on nn aistingu emotsionaalne toon (nt ühed värvid, lõhnad, maitsed jne. on meeldivad, teised ebameeldivad). Inimese emotsionaalse arengu kõrgeim vorm on tundmus. Väljendusliigutused jt. väljendusvahendid – miimika, pantomiimika, kõne intonatsioon ja tämber – annavad informatsiooni indiviidi seisundi kohta. E-d mõjutavad psüühiliste protsesside sisu, tugevust, liikuvust ning on olulised psüühilistes haigustes. E-i tugevuse ja kestuse järgi eristatakse emotsionaalseid seisundeid: meeleolu, afekti, kirge, ärevust, frustratsiooni ja stressi. Inimese emotsionaalne reageerivus sõltub mõningal määral isikuomaste iseärasustest (närvisüsteemi tüübist), kuid oluliselt mõjutab e-de arenemist lapseas saadav kasvatus, eriti vajaduste süsteemi kujundamine.

Rakenduspsühholoogias on emotsioonid moeteema, sestap läheb tarvis ka mõiste rahvalikumat ja mõistetavamat määratlust. Oma bestselleris “Emotsionaalne intelligentsus” kasutab Goleman sõna *emotsioon* “tähtsuses, mis viitab teatud kindlale tundmusele ja sellega seotud mõtetele, psüühilistele ja bioloogilistele seisunditele, teatud reageerimistüüpidele” (Goleman 2000: 337). Emotsiooni olemus on tema arvates “olla tegutsemisimpulss, välkkiire plaan eluga hakkamasaamiseks, mis evolutsioon on meisse ladestanud” (samas, lk 20).

Huvitav on tähele panna, et kui ENE väidab sõna *emotsioon* tulenevat ladinakeelsest sõnast *emovere* ‘esile kutsuma, erutama’, siis Goleman väidab sõna koosnevat ladinakeelsest verbist *motere* ‘liikuma’ ja eesliitest *e-* ‘ära, eemale’ ning omistab sellel põhjal sõnale tähenduse, mis viitavat “vaikimisi valmisolekule liikuda, tegutseda” (Goleman 2000: 20).

Usaldusväärsemate allikate põhjal on see sõna inglise keelde tulnud tähenduses “avalik rahurikkumine” 16. sajandil prantsuse keelest (*émotion*, mis omakorda tuleb sõnast *émouvoir* ‘ärritama’, mis põhineb ladina sõnal *emovere*. Viimane koosneb eesliitest *e-* ‘välja’ ja tüvest *movere* ‘liikuma’ (Oxford Dictionary 1999).

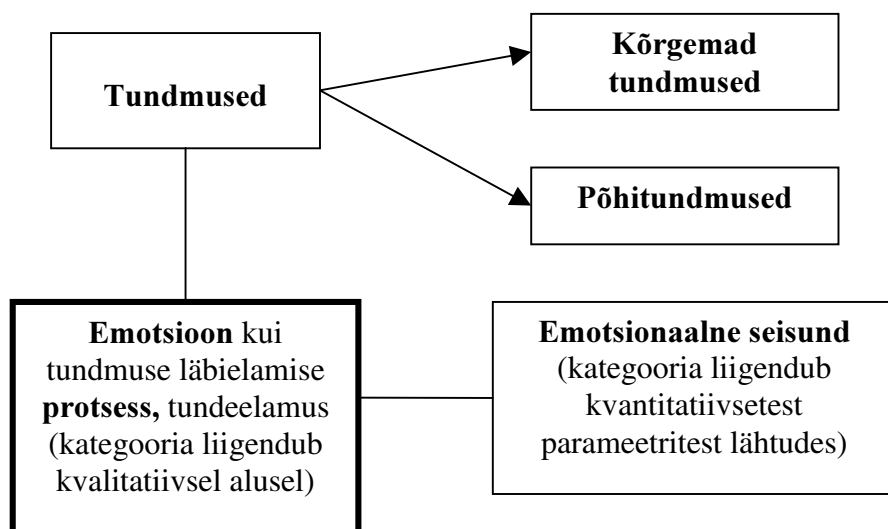
Nii et omamoodi õigus on mõlemal allikal, kumbki lihtsustab aga sõna tegelikku etimoloogiat enda eesmärgile sobivalt.

Eestikeelsetest uuematest allikatest defineerib ÕS *emotsiooni* kui ‘tundmust, tundeelamust’ (ÕS 1999). “Psühholoogia põhisuundades” räägitaksegi peajasjalikult *tundmustest*. Raamatu autor soovib sõna *emotsioon* kasutada ainult “mingi tundmuse läbielamise vahetu *protsessi* nimetamisel” ja nüpeldab argikeelt, kus *tundmuse* asemel tihtilugu *tunne* öeldavat. Mõödaminnes mainib ta, et argikeel ei tee tunnete, tundmuste ja emotsioonide vahel selget vahet ja et enamik tundmuse ei lasegi end üheselt määratleda (Kidron 2001: 129).

Seega on *emotsioon* rakenduspsühholoogias määratletud kui kitsam mõiste avarama mõiste *tundmused* suhtes. Lisaks **põhiemotsioonidele** (hirm, viha, rõõm, kurbus, vastikus, üllatus) on olemas veel **põhitundmuste** kategooria (huvi-elevus, rõõm, üllatus, kurbus, viha, vastikus, põlgus, hirm ja õudus, häbi, süütunne, mure ja kannatus) ning ainult inimesele ainuomased **kõrgemad tundmused**. Viimaste hulgas eristatakse kõlbelisi (nt altruism), intellektuaalseid (nt uudishimu, imestus, iroonia, naljataju) ja esteetilisi tundmusi, mis tekivad ilu loomisel ja tajumisel (Kidron 2000: 129-159). Eraldi tuuakse välja emotsiooni tekke kiiruse, selle tugevuse ja püsivuse alusel eristatavad **emotsionaalsed seisundid**: tundetoon, meeleolu, afekt, kirg, frustratsioon, stress.

Oluline kriteerium tundmuste kirjeldamisel on veel nende steenilisus/asteenilisus. **Steenilised tundmused** on toonust tõstvad ja energiat mobiliseerivad (nt rõõm, huvi), **asteenilised** toonust alandavad ja energiat röövivad (nt kurbus, mure, solvumine) (Kidron 2000: 141).

Läbiv joon tundmuste kirjeldamisel on muidugi nende **märgilisus** – jagunemine positiivseteks ja negatiivseteks tundmusteks. Negatiivsus ja positiivsus väidetakse olevat teineteist mittevälisavad parameetrid, millest sõltumatult aga emotsioone ja tundmusi määratleda ei saavat (Kidroni viide: Allik 1997a: 150).

Joonis 2. Emotsioonidega seotud mõisted rakenduspsühholoogias

Kokkuvõtvalt iseloomustab *emotsiooni* kohta rakenduspsühholoogias kasutatavate mõistete süsteemis järgmine skeem joonisel 2, kus ta on esile tõstetud paksema

raamiga kastis. Nooltega on mõistete vahel osutatud alluvusvahekord ja -suund, joontega muud sorti seotus.

1.2. 3. Kokkuvõtteks

Nagu näha, valitseb suurim selgus sõna *emotsioon* tähenduse osas rakenduspsühholoogia tasandil. Viimane elab oma elu täpselt fikseeritud mõistetega aga eelkõige raamatutes ja teatmeteostes. Nii argiteadvuses kui loovas teoreetilises mõttes on kategooriad pigem paindlikud kui jäigalt paigas, pigem laialivalguvad kui kitsalt piiritletud.

Kuivõrd käesoleva uurimuse empiirilises osas on eesmärgiks selgitada keeles peituvat nn “rahvalikku” emotsioonikäsitlust, siis on järgnevas lähenetud emotsioonile mitte kitsalt piiritletud “tundmuste läbielamise protsessi” vaid mõiste laiemas (paindlikus ja laialivalguvas) tähenduses, kus ei eeldata emotsioonide jäika eristatavust tunnetest, tundmustest ja emotsionaalsetest seisunditest.

2. Keel ja emotsioonid

Nii keel kui emotsioonid on midagi, mis enesestmõistetavalt kuuluvad inimeseks olemise juurde. Mingid tunded, tundmused või emotsioonid saadavad meid pidevalt. Kord nõrgemini ja teadvustamatult, kord tugevamini ja teadvustatult. Ka keel saadab meid pidevalt – kas siis kuuldavana-nähtavana, kui me end väljendame, või nn “sisekõnes”, verbaalses mõtlemises. Nii keelel kui emotsioonidel on suur tähtsus inimestevahelises suhtlemises. Keelel suhtlemise vahendina ja emotsioonidel suhtlemise mõjutaja ja sisuna. Ent keel ei ole suhtlemise ainus vahend (väidetavalt on ainult *ca* 10 % kommunikatsioonist keeleline³) ega emotsioonid selle ainus mõjutaja või sisu.

Neist kahest nähtusest on emotsioonid kahtlemata vanemad ja primaarsemad, kuivõrd emotsioonid on omased ka teistele loomadele, keel aga ainult sellisele “kõrgelt arenenud loomale” nagu inimene. Ka imikud õpivad suhtlema – emotsioone väljendama ja ära tundma – varem kui rääkima. Aga rääkima ja mõtlema (sh endast ja oma emotsioonidest) nad varem või hiljem (kahtlemata isikuti eri tasemel) siiski õpivad.

Tähendab, et keel on toimetulekuks ja maailma tunnetamiseks ning sellega kohanemiseks kasulik. Ka parem arusaamine iseenda ja teiste emotsioonidest kuulub kohanemise juurde ning keelel on selles protsessis abistav roll. Ühelt poolt on keeles olemas väljendid emotsioonide tähistamiseks ja eristamiseks ning teiselt poolt võimaldab keelekasutus meil (hääletooni, sõnajärje või grammatika abil) emotsioonide olemasolust ja laadist teada anda ning aru saada isegi siis, kui emotsioone otseselt ei mainita.

Emotsioonid ja keel (keelekasutus) mõjutavad teineteist vastastikku. Näiteks tugeva emotsiooni meelevallas kasutame me keelt pisut erinevalt kui “rahulikus olekus”. Ka pikaajalised emotsionaalsed kõrvalekalded, nt depressioon, mõjutavad keelekasutust – maailma kaldutakse nägema ja kirjeldama nn “mustades värvides”.

Keelekasutus omakorda mõjutab emotsioone – paljudel kui mitte kõigil lausungeil suhtluses on lisaks sisule ja eesmärgile kanda emotsionaalne laeng, mis võib kuulajas esile kutsuda mitte üksnes muutusi teadmistes või käitumises, vaid ka

³ Eksperimentaalsete katsetega on tõestatud, et lausungi interpretatsioon sõltub 55% näoilme, 38% paralingvistilistest asjaoludest ja ainult 7% verbaalsest sisust (Mehrabian ja Ferris 1967).

tekitada nt hirmu, ärritust, viha jne. Näiteks lausung “*Kas mina pean jälle su mustad sokid ära koristama?*”. Sisu tasandil on see lihtne *kas*-küsimus, mis eeldaks justkui *jah/ei* vastust. Eesmärgi tasandil on see korraldus “*Korista ise oma mustad sokid ära!*”, samas kannab lausung emotsionaalset laengut, milleks on arvatavasti kõneleja nõrdimus (*Kuidas ta võib kogu aeg oma sokke vedelema jätta!*). On igapäevane praktika, et sellised lausungid kutsuvad adreassaadis esile mitte üksnes teadmisi (võtab teadmiseks, et sokid vedelevad), käitumist (pane sokid ise ära), vaid ka emotsioone – näiteks piinlikkust või süütunnet, aga ka ärritust, viha ja trotsi.

Emotsioonid kajastuvad keeles, tahame seda või mitte. Selles, kuidas nad kajastuvad, on erinevusi nii keelte lõikes (leksika ja grammatilised struktuurid, mis maailma eri keeltes emotsioonidele viitavad, ei kattu üks-üheselt) kui ka sama keeleroumi sees – igapäev meil on ju kordumatu individuaalsus ja endale omane idiolekt, selle omapära puudutab ka viisi, kuidas me räägime või ei räägi oma emotsioonidest.

Eelnevat arvesse võttes on loomulik, et keele ja emotsioonide vastastikused seosed on saanud ka inimest uurivate teaduste uurimisobjektiks.

2.1. Keele ja emotsioonide seoste uurimisest

Keelel ja emotsioonidel on seoseid mitmel omavahel seotud tasandil ja ka uurimine käib mitmel tasandil. Jagan keele ja emotsioonide seoste uurimise tinglikult kolmeks:

- keel emotsioonide väljendajana e keele ekspressiivne funktsioon
- keel emotsioonide mõjutajana e keele kommunikatiivne funktsioon
- keel emotsioonide kirjeldajana e keele deskriptiivne funktsioon.

Kahte esimest puudutan põgusalt ja viimasel peatun pikemalt.

2.1. 1. Keel emotsioonide väljendajana

A. Fooleni arvates kuuluvad emotsioone väljendavad ekspressiivse keelekasutuse elemendid nagu kordused, hüperbool ja tugevad metafoorid pigem stilistika uurimisalasse (Foolen 1997: 16). Oma koht on ekspressiivsuse uurimisel aga ka lingvistikas. Ta toob esile keelekirjelduse tasandid, kus emotsioonide väljendumist on uuritud:

- fonoloogiline tasand, eriti intonatsioon (Batliner 1988)⁴
- morfoloogiline tasand, näiteks deminutiivide kasutus paljudes keeltes (Dressler & Merlini Barbaresi 1994)
- leksikaalne tasand, näiteks vande-, hellitus-, halvustamissõnad (Carpenter 1988, Jay 1992, Savitš 1995)
- interjektsioonid (Drescher 1997) ja partiklid (Pos 1935)
- süntaks, eriti mis puudutab ekspressiivseid lausetüüpe (nt Elliot 1974, Radford 1989).

Ka semantikale on omane ekspressiivne komponent, näiteks sõna *sig*a tähendusega käib eesti keeles kaasas negatiivne konnotatsioon. Ekspressiivne semantika ongi A. Fooleni enese peamiseks huviobjektiks, millele ta läheneb kognitiivse semantika vahenditega. Nimelt toimub keelevormide sagedase kasutamisega ekspressiivses funktsioonis nende tähenduses nihe ühest kognitiivsest valdkonnast teise. Seesama on juhtunud *seaga*, nii et kodulooma nimetusest (võib-olla algselt metafoorsest kasutusest, näiteks inimese käitumise sarnasuse alusel) on saanud sõimusõna.

Ekspressiivse komponendi mõju eesti keelele (peamiselt foneetikale) on põgusalt käsitlenud A. Saareste (1927) ja M. Laur (1993).

2.1. 2. Keel emotsioonide mõjutajana

Seda, kuidas keel funktsioneerib emotsioonide mõjutajana, huvitab eelkõige suhtlemise uurijaid, aga – miks mitte – näiteks ka reklaamiteoreetikuid.

Pragmatika on uurimisvaldkond, kus uuritakse muu hulgas erinevaid kõneaktide tüüpe. Näiteks on olemas otseselt emotsioonide mõjutamisele suunatud kõneaktid nagu *hoiatamine*, *ähvardamine*, *õnnitlemine*, *kaastundeavaldus* (Foolen 1997: 22).

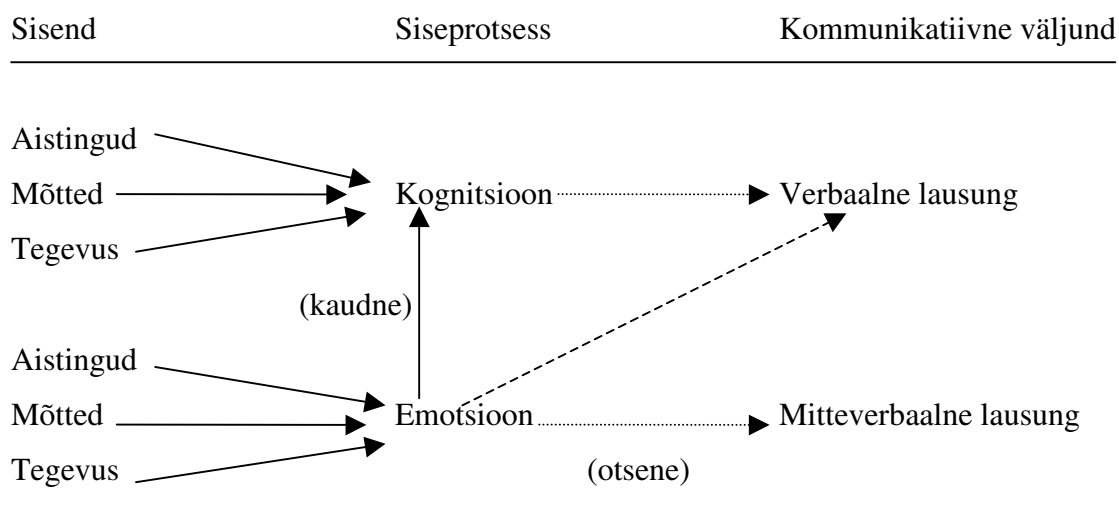
Kommunikatsiooniteoreetikud eristavad inimsuhtlemises kaht kanalit – digitaalset ja analoogilist, mis toimivad samaaegselt ja kannavad informatsiooni erinevate meetoditega (Watzlawick 1967: 60). Keel on loomult **digitaalne** informatsiooni kandja; emotsioonide väljendamine aga kuulub nn **analoogilise** kommunikatsiooni hulka, kus informatsiooni kannab hääletoon, näoilme, käed ja

⁴ Viiteid käesolevas lõigus mainitud autoritele vaata Fooleni artiklist (1997).

teised kehaliikmed (Foolen 1997: 19). Kummalgi kanalil on oma puudused ja voorused: “Digitaalsele kanalile on omane kompleksne ja tugev loogiline süntaks, suhete alal puudub tal aga adekvaatne semantika. Analoogiline kanal valdab semantikat, kuid tal puudub süntaks selle suhte adekvaatseks ja üheselt mõistetavaks määratlemiseks.” (Watzlawick 1967: 66).

Emotsioonide kommunikatsiooni uurimise juures tuleb seega lahus hoida kaht eri tasandit: viisi, kuidas emotsioone suhtlemises vahetult väljendatakse (analoogiline kommunikatsioon) ja viisi, kuidas emotsioone nende verbaalse väljendamise eesmärgil kontseptualiseeritakse (digitaalne kommunikatsioon).

Keelelist suhtlemist ja emotsioonide mõjutamist ei saa vaadelda lahus samuti kahel tasandil toimuvast indiviidi siseprotsessist (emotsioon ja kognitsioon), mis on omavahel mitmekülgsest seotud. Joonis 3 esitab A. Fooleni pakutud skeemi (Foolen 1997: 20):

Joonis 3. Emotsionaalse ja kognitiivse sisu kommunikatsioon

Tema väite kohaselt väljenduvad emotsioonid mitte ainult otseselt analoogses kanalis (mitteverbaalne lausung), vaid ka digitaalses kanalis (verbaalne lausung), ja seda mitte ainult kaudselt – kognitsiooni poolt töödelduna – vaid ka otseselt. Seda otseühendust emotsioonide (kui sisendi töötlemise alternatiivse viisi) ja keelelise väljenduse vahel näitab diagonaalne katkendjoon skeemil.

“Sotsiaal-konstruksionistliku” lähenemise põhiidee on selles, et emotsioonimõisted on loomult sotsiaalsed konstruksioonid. Keel mitte üksnes ei “peegelda” emotsioone, vaid ka “konstrueerib” neid. Keele roll pole seega pelgalt

pasiivne, vaid ka aktiivne – emotsioone ja nende käsitamist mõjutav. Rõhutamaks keele aktiivset osa, nimetab Bamberg oma emotsioonikäsitust “lingvistilis-konstruktivistlikuks” (Bamberg 1997a, 1997b). Tema peamiseks huviobjektiks on viisid, kuidas ja miks emotsioonidest räägitakse ja ta püüab dekonstrueerida “emotsioonivestluse”, nt sündmusteks, osalisteks, nende identiteetideks, eesmärkideks ja vastastikusteks suheteks, kui mainida ainult mõnda olulisemat emotsioonivestluse vastastikku seotud komponentidest.

2.1. 3. Keel emotsioonide kirjeldajana

Keeles on olemas hulk spetsiifilisi vahendeid (sõnu, väljendeid) emotsioonide kirjeldamiseks. Keele kirjeldavat funktsiooni emotsioonide suhtes võib näha kahe plaanis.

Üksikjuhtumil kirjeldab konkreetne keelekasutuse juhtum mingit konkreetset emotsiooni (sündmust). Seega uurides keelekasutust, võime midagi teada saada emotsioonide kohta.

Üldises plaanis usutakse, et mingi keelekollektiivi keelekasutus mingis valdkonnas (näiteks emotsioonisõnavara) peegeldab selle kollektiivi käsitust vastavast valdkonnast. Seega, uurides kollektiivset keelekasutust ja emotsioonisõnavara kui selle vahendit, võime midagi teada saada viisi kohta, kuidas kollektiiv emotsioonide valdkonda tervikuna käsitleb. Näiteks millised on olulised emotsioonimõisted antud keeles, kui palju ja millise detailsusastmega tundeid kirjeldavaid sõnu selles keeles üldse on ja kuidas need jaotuvad eri põhiemotsioonide lõikes.

Liikvele on selline mõtteviis läinud “keelelise relatiivsuse hüpoteesist”, mille kohaselt keel oma kultuurilises ja sotsiaalses kontekstis väljakujunenud, kuid indiviidile justkui “etteantud” kategooriatega määrab paljuski selle viisi, kuidas me maailmast aru saame. “Maailm tuleb meie teadvusse muljete kaleidoskoopilise voona, mille meie meel peab teatud viisil korrastama – ning seda tehakse suures osas meie meeles paiknevate keeleliste süsteemide abil.” (Wierzbicka viide: Whorf 1956: 213-214).

Üks koolkondi, mis tunneb huvi keele kirjeldava rolli vastu emotsioonide suhtes just ülal määratletud üldisemas plaanis, on kognitiivne semantika.

2.1.3. 1. Kognitiivne semantika

2.1.3.1. 1 Lähtekohti

Kognitiivne semantika kui teooria ja uurimismeetodite ühtsus on välja kujunenud keeleteaduse üldisemas kognitiivse lähenemise kontekstis, kus keelenähtuste kirjeldamise ja seletamise tuuakse jõuliselt sisse mõisteid ja lähenemisi psühholoogiast. Keelelist käitumist peetakse lahutamatuks seotuks muude

kognitiivsete protsessidega, näiteks taju ja mõtlemisega (vt lähemalt Vainik 1992 ja 1995: 20-36).

Tähendust käsitletakse selle raames rõhutatult “mitteobjektivistlikult” – keeleüksusele ei eeldata vastavat mitte objektivist referenti välismaailmas, vaid teatavat konfiguratsiooni subjekti sisemaailmas või teadvuses, nn semantilises ruumis. Mõistagi võivad samale keelemärgile vastavad konfiguratsioonid isikuti mõnevõrra erineda, kuna keelemärgi tähenduspoolusele usutakse kuuluvat kõik teadmised ja kogemused, mis isikul sellega seostuvad. Sellist lähenemist tähendusele nimetatakse entsüklopeedilise semantika kontseptsiooniks.

Mingi keeleüksuse tähenduste mitmekesisuses eeldatakse siiski invariantide olemasolu – tinglikult võib öelda, et keelekollektiiv omab ka ühist semantilist ruumi, kollektiivset teadvust. Keeleüksuste tähendused on kirjeldatavad selle semantilise ruumi suhtes. Usutakse, et semantiline ruum ei ole organiseerimatu kaos, vaid et kollektiivne inimkogemus ja teadmised on selles organiseeritud kognitiivsete valdkondade kaupa. Viimaste hulgas eristatakse põhivaldkondi, mis on paljuski määratletud inimese bioloogiliselt determineeritud sensoorsete võimete poolt (näiteks nägemismeelele võlgname ruumi, kuulmisele helikõrguste, puuteaistingutele temperatuuri, surve ja valuskaalad), ja abstraktseid valdkondi, mis rajanevad põhivaldkondadel kaudselt, vahendavate mõistete ja mõistesüsteemide kaudu.

Tähendused on põhivaldkondades kirjeldatavad kui konfiguratsioonid selle valdkonna dimensioonide suhtes, abstraktsetes valdkondades aga nn idealiseeritud kognitiivsete mudelite (Lakoff 1987) suhtes. Emotsioonid kuuluvad väidetavalt kognitiivsete põhivaldkondade hulka (Langacker 1987), st eeldatavasti on emotsiooniväljendite tähendused kirjeldatavad kui lokatsioonid või konfiguratsioonid valdkonda organiseerivate dimensioonide suhtes.

Tähendus, mis keelekirjelduses paistab keerukas ja komplitseeritud, on keelekasutajale ometi lihtsalt mõistetav ja hõlpus töövahend maailma paremal tunnetamisel. Seda seetõttu, et tähendused on teadvuses organiseeritud nn loomulike kategooriatena sarnasuse alusel nn prototüüpidega. Prototüübiks on mingi kategooria esindav liige ja mingi mõiste kuulumine või mittekuulumine sellesse kategooriasse otsustatakse alateadlikult sarnasuse alusel selle prototüübiga. Loomulikel kategooriatel ei ole jäiku piire – sarnasus prototüübiga on alati astme küsimus. Kategooria kõige prototüüpsemad esindajad moodustavad selle tuuma, vähemprototüüpsed aga nn perifeeria.

Kognitiivse semantika suur panus keeleteadusesse on ka see, et objektivistliku semantika haardeulatusest välja jäänud nähtused nagu metafoorid ja metonüümia on selle raames kirjeldatavad ja seletatavad. Neid nähakse inимtunnetuses ja keelises kodeerimises pigem läbiva teguri ja normina kui kõrvalekaladena (Lakoff ja Johnson 1980).

Kognitiivne semantika rõhutab kogemuse ja eriti kehalise kogemuse rolli tunnetuses (vt Johnson 1987). Mõtlemine abstraktsetest kategooriatest kehalisest kogemustest omandatud skeem-kujutluste vormis on üks selle avaldusi. Teiseks avalduseks on nn süsteemsete e mõttemetafooride olemasolu – väidetavalt võib terve üks kognitiivne valdkond (ilmselt konkreetsem ja rohkem tuntud) olla üle kantud abstraktsema ja tunnetusele raskemini kättesaadava valdkonna käsitamisse (Lakoff 1990).

2.1.3.1. 2. Emotsioonid kognitiivse semantika raames

Tõstaksin esile mitu küsimusteringi seoses emotsioonidega, millega kognitiivse semantika raames tegeldakse. Tavaliselt käsitletakse neid küsimusi koos.

- Kuidas kirjeldada emotsiooniväljendite tähendusi?
- Kas emotsiooniväljendid on adekvaatselt tõlgitavad? Millised on emotsiooniväljendite kultuurilised universaalid ja millised lahknevused?
- Kuidas on emotsiooniväljendid “konstrueeritud”: millised grammatilised struktuurid on emotsiooniväljendites kinnistunud ja miks?
- Kuidas on semantiline ruum organiseeritud emotsioonide valdkonnas? Milline on keelekasutuses kajastuvate naiivteooriate osa emotsioonidest mõtlemisel ja neist kõnelemisel?
- Milline on emotsiooniväljendite seos kehalise kogemuse ja kultuuriliste normidega?

H. Õim nendib, et emotsiooniväljendite tähenduste kirjeldamine võib osutada semantikateooriale proovikiviks, kuivõrd emotsiooniväljendite referendid ei ole otseselt vaadeldavad, nende piirid pole selged ja nad kattuvad osaliselt, moodustades

ometi samal ajal selgelt tajutava süsteemi (Õim 1999: 233). Samas toob ta välja kolm erinevat lähenemisnurka kognitiivse semantika raames:

1. **Mõisteline** lähenemine, kus püütakse liigendada prototüüpseid situatsioone, milles vastav emotsioon esineb, tuues välja situatsiooni komponentide vahelised kontseptuaalsed, eelkõige kausaalsed suhted. H. Õim toob näiteks Moskva koolkonna..
2. **Metafooriline** lähenemine, kus tegeldakse peamiselt emotsioonivaldkonnas toimivate süsteemsete metafoorsete ülekannete tuvastamisega. Selle suuna esindaja on Z. Kövecses (2000).
3. **Interkultuuriline** lähenemine, mis keskendub emotsioonimõistete sisu võrdlemisele erinevates keele- ja kultuuriruumides. Selle suuna teenekas esindaja on A. Wierzbicka (1999).

Lisan omalt poolt, et minu arvates kajastavad eelpool välja toodud lähenemisenurgad justkui erinevaid eesmärke emotsioonisõnavara tähenduste kirjeldamisel, mis üksteist ei välista.

Mõisteline lähenemine kujutab endast katset määratleda emotsiooniväljendite tähendusi antud keele kõnelejatele omase semantilise ruumi sees. Taolise ürituse tarbeks tuleb kasutusele võtta piisava eristusjõuga kirjeldusvahendite süsteem. Lisaks H. Õimu poolt näiteks toodud Moskva koolkonnale, kus tähendusi määratletakse suhete kaudu situatsioonide, seisundite ja nende põhjustega, on tehtud katset emotsioonimõisteid kirjeldada ja täpselt määratleda ka näiteks nende dimensioonideks lahutamise teel, mille arv eri autoritel on 13-st 26-ni (Kövecsesi viide: Solomon 1976 ja Frijda 1986).

Ka A. Wierzbicka välja arendatud “semantiline metakeel” kujutab endast teatud piiratud kirjeldusvahendite komplekti, millega saab väidetavalt täpselt määratleda iga emotsioonimõiste tähenduse ja seda mitte ühe keele piiratud semantilises ruumis, vaid koguni keeltest sõltumatu universaalse inimkogemuse lõikes. Wierzbicka rõhutab, et kirjeldusvahendid peavad olema “kogemuslikud” (*experience-near*) ja vabad etnosentrismist (Wierzbicka 1999). Tema semantiline metakeel sisaldab kümme semantilist primitiivi: *mina, sina, keegi, miski, see, ütlema, tahtma, mitte tahtma, tundma, mõtlema* (Wierzbicka 1992: 10).

Emotsioonimõiste väljendab tema käsitluses teatud “kognitiivset stsenaariumi”, kus olulised on nii tunded kui ka mõtted nende tundmuste kohta. Näiteks *õnn*

'happiness' on määratletud järgneva kognitiivse stsenaariumi poolt (Wierzbicka 1999: 53):

Õnn (X tundis õnne)

- (a) X tundis midagi (sest X mõtles midagi)
- (b) Mõnikord inimene mõtleb:
- (c) "minuga juhtus väga häid asju
- (d) ma tahtsin, et sellised asjad juhtuks
- (e) midagi muud ma tahta ei oska"
- (f) kui see isik mõtleb, tunneb ta midagi väga head
- (g) X tundis midagi selletaolist (sest X mõtles midagi selletaolist)

Mõistelise lähenemise puhul on oluline erinevate emotsioonimõistete määratlemise ja omavaheliste piiride või kattuvuste küsimus antud ühe kognitiivse valdkonna siseselt. Emotsioonivaldkonna seosed muude kognitiivsete valdkondadega jäävad tähelepanu alt suhteliselt välja.

Tuua välja seoseid emotsioonide valdkonna ja teiste kognitiivsete valdkondade vahel võib pidada eelkõige nn metafoorilise lähenemise eesmärgiks. Näiteks väljendi "Ta keeb vihast" puhul toimib metafoor VIHA ON KUUM VEDELIK. Et see metafoor pole juhuslik võrdlus, vaid esineb süstemaatiliselt paljude väljendite puhul, nähakse temas kogu valdkonda organiseerivat nn mõttemetafoori (Kövecses 2000). Antud juhul tuuakse viha kui psühholoogilise nähtuse kirjeldusse sisse mõisteid nn naiiv-füüsikast.

Kuid lisaks metafoorile tuuakse valdkondadevahelise ülekande mehhanismina välja ka metonüümia, näiteks väljend *silmad nagu tõllarattad* on loomult metonüümiline (*pars pro toto*) kuna emotsionaalset kogemust (hirm või imestus) kui organismi tervikreaktsiooni kirjeldatakse selle ühe osa (silmad) iseloomuliku muutuse (lähevad pärani) kaudu.

Huvi tundmine antud kultuuris toimivate ja keeles kristalliseerunud nn naiivteooriate vastu kuulub kognitiivse semantika põhihuvide hulka (Õim 1997: 256). Nagu osutatakse, ei toimu metafoorne ülekande mitte sõnalt sõnale, vaid naiivteooriast naiivteooriasse (Lakoff 1987). Naiivfüüsika on osutunud sobivaks allikalaks naiivpsühholoogia valdkonna kontseptualiseerimisel.

Sellised valdkondadevahelised seosed pole juhuslikud, vaid on motiveeritud kogemuslikul alusel. Näiteks viha puhul motiveerivad kehatemperatuuri tõus (mida on

tunda kuumusena) ja vere tõusmine näkku ja silmadesse (mida on selgesti näha punetusena) viha käsitamist kuuma vedelikuna.

Rahvapärane arusaam emotsioonidest, nende põhjustest ja tagajärgedest kajastub muu hulgas keele grammatilistes struktuurides (vt nt Dirven 1997). Näiteks sisult sarnased tunded *meeldimine*, *sõbrustamine* ja *armastamine* on eestikeelses väljenduses kõik erinevalt konstrueeritud: *Ma armastan sind, aga ma sõbrustan sinuga* ja *sa meeldid mulle*. Selliseid erinevusi saab seletada, võttes appi kognitiivses semantikas kasutatavad skeem-kujutlused ja nn jõudünaamika mudeli (Kövecsesi viide: Talmy 1988).

Interkultuuralses lähenemises on eesmärgiks võrrelda erinevate keelte poolt vahendatavaid näivteooriaid emotsioonide kohta. Selles kontekstis kutsutakse neid näivteooriaid pigem **kultuurilisteks mudeliteks** või **kognitiivseteks stsenaariumideks**. Seda lähenemist esindab väga jõuliselt A. Wierzbicka, kes seab oma eesmärgiks selgitada emotsioonide kontseptualiseerimise juures eri keeli ja kultuure esindavalt rahvastel esinevad universaalid ja lahknevused. Ta on jõudnud järgmiste kultuuriliste universaalide tuvastamisele (Wierzbicka 1999: 305-307):

1. Kuna kõikides keeltes on olemas mõiste “tundma”, siis moodustab see arvatavasti osa universaalsest isiku näiv-teooriast (*folk model of a person*): kõigis kultuurides omistavad inimesed nii endale kui teistele tundeid.
2. Kõigis kultuurides tehakse keelisel (põhiliselt leksikaalsete vahenditega) vahet erinevat sorti tunnete vahel: osa tunnetest seostatakse leksikaalselt mõtetega (nt *häbi* või *viha*), teist osa kehaga (nt *valu*, *piin*, *näljane*).
3. Kõigis kultuurides on viise, kuidas rääkida mõtetega seotud tunnetest “kehatermineis” – viidates kehas (eriti näos) toimuvatele protsessidele kas kui tahtmatule (nt *punastama*) või (pool)vabatahtlikule viisile väljendada ja vahetada suhtluses mõtetega seotud tundeid (nt *nutt/pisarad*, *naer/naeratus*).
4. Kõigis keeltes leidub konventsialiseerunud kehalisi kujutlusi (*bodily images*) – väljendeid, mis viitavad kehas subjektiivsete tundeelamustega seoses asetleidvatele kujuteldavatele protsessidele, nt *süda langes saapasäärde*.
5. Universaalne inimlik viis mõtetega seotud tunnetest kõnelemiseks on võrdlus ja seda tehakse analoogiliselt viisile, kuidas räägitakse värvidest⁵ (nt öelda

⁵ Näiteks öelda, et miski on *roheline*, tähendab võrdlemist *rohu* värviga. Rohu prototüüpne omadus on aluseks värvinimetusele.

kellegi kohta, et ta on *vihane*, tähendab tema võrdlemist prototüüpse kujutlusega vihasest inimesest, mida teadvuses esindab vastavas kultuuris kehtiv viha “kognitiivne stsenaarium”).

6. Kõigis kultuurides kuuluvad tunnete “kognitiivsetesse stsenaariumidesse” lisaks subjektiivsetele kehalistele kogemustele ka sotsiaalsed ja moraalsed ning inimestevaheliste suhetega seotud aspektid. Siia kuuluvad mõtted “hea” ja “halvast”, mis kas on juhtunud või juhtumas – kas siis endale või kellelegi teisele (nt *kahjurõõm* sisaldab mõtet kellegi teisele juhtunud “halvast”, mis isikule endale on aga “hea” elamus).

A. Wierzbicka toob välja, et mitte üksnes **tundemõisted** pole kultuuri poolt mõjutatud, vaid ka **tunded ise**: kultuur paneb keele kaudu paika “mõtetega seotud tunded”, mis omakorda mõjutab seda, mida inimesed kehaliselt tunnevad.

2.1.3. 2. Teisi lähenemisi

Ka psühholoogia ja kultuurantropoloogia tunnevad huvi lahknevuste ja kultuuriliste universaalide vastu inимtunnetuses. Keelesse ja eriti sõnavarasse suhtuvad nad kui vahendisse, mille kaudu on võimalik midagi teada saada tunnetuse arenemise üldiste seaduspärasuste kohta.

Keel ja kultuurilised skriptid avaldavad peamiselt mõju nn “teise astme” emotsiooniteadmistele, mis on teadvustatud, struktureeritud ja juhitavad, kuna “esimese astme” emotsiooniteadmised on preverbaalsed, teadvustamata ja käivituvad automaatselt (Planalp ja Fitness 1999).

Üksikindiviidi tasandil on näiteks laste keelelist arengut jälgides võimalik uurida emotsioonimõistete ilmumist nende teadvusesse (Kauschke ja Klann-Delius 1997).

On uuritud ka kasutatava emotsioonisõnavara seoseid näiteks temperamendiga (Allik 1997). Tuvastati, et oluline on ainult eristus negatiivse ja positiivse afekti vahel, millest esimene seostub neurotismiga ja teine ekstravertsusega. Sellest järeldatakse, et negatiivne ja positiivne afekt on erinevad ja sõltumatud protsessid, mis on ajus kantud eri substraatide poolt (lk 645).

Kollektiivse tunnetuse ja kultuuriliste emotsiooni-universaalide uurimise tasandil on tehtud laiahaardeline uurimus, kus võrreldi 64-s eri keeles leiduvat

emotsioonisõnavara (Hupka, Lenton ja Hutchison 1999), eesmärgiga tuvastada kultuurilisi universaale. Neid huvitas eelkõige järjekord, kuidas ilmuvad eri emotsioone tähistavad sõnad ja vastavad mõisted ning eristused kultuuride lõikes. Selliste universaalide otsimine “rahvapsühholoogias” on saanud alguse Berlini ja Kay kuulsatest värvinimetuste uurimusest (Berlin ja Kay 1969).

R. B. Hupka ja tema kolleegid tulid järeldusele, et esimesena ilmuvad keeltesse sõnad viha ja häbi tähistamiseks ning seostasid seda sotsiaalse kontrolli kehtestamise funktsiooniga, mis keeltele kõikides kultuurides omane on. Ka jumaldamise (*adoration*), ärevuse, lõbususe ja kurbuse tähistamiseks on kõikides keeltes väljendid olemas, kuid erinevalt vihast ja häbist on need mõisted paljudes keeltes kodeeritud mitte üksiksõnasse, vaid liitsõnasse, millest järeldub nende emotsioonide eristamise hilisem ilmumine. Vaid keeltes, kus on emotsioonide tähistamiseks 17-18 kategooriat, saab oluliseks emotsioonide valents (mõnu/valu), st ilmuvad sõnad üksinduse, erutuse ja piina vastandamiseks näiteks innukusele. Üldse eristatakse emotsiooninimetuste ilmumises keelte lõikes 9-t astet, kusjuures psühholoogide poolt põhiemotsioonide hulka liigitatud üllatus ja vastikus ilmuvad alles seitsmendal astmel.

Universaaliks peetakse ka seda, et emotsiooninimetuste ilmumises kajastub binaarse opositsiooni põhimõte st kõikides keeltes on olemas nimetused vastandlike emotsioonide tarvis. Lisaks leiti, et üks vastandlikest emotsioonidest on markeerimata (sõna esinemissagedus suurem, morfoloogiline vorm lihtsam, omandatakse laste poolt varem, on esildavam täiskasvanute teadvuses).

R. B. Hupka ja tema kolleegid jõuavad järeldusele, et kultuurilised universaalid emotsiooninimetustes on tingitud niihästi bioloogilistest universaalidest (nt põhiemotsioonide näoväljendused või emotsioonide ilmumise järjekord imikutel) kui sotsiaalsest vajadusest (nimetused on nende emotsioonide tarvis, mis suhtlemises korduvad ja millest on vaja rääkida). Emotsioonide keelelise kodeerimise protsess ise arvatakse olevat juhitud keeleuniversaalide poolt (nagu näiteks binaarse opositsiooni printsiip).

Emotsioonide füsioloogia (kehasiseste ja ajus asetleidvate keemiliste protsesside mõttes) ja nende keelelise kodeerimise vahel seost ei arvata olevat (Hupka 1999: 260).

2.2. Kokkuvõte

Emotsioonide adekvaatsel kommunikatsioonil on tähtis roll inimsuhtlemises ja keelel on tähtis osa selle adekvaatse kommunikatsiooni vahendite seas. Uurides “emotsioonide keelt” võib midagi teada saada keele kohta, nii mõndagi inimtunnetuse seaduspärasuste kohta, täiendada või revideerida teadmisi emotsioonide endi osas.

Nagu eelnevast ülevaatest selgus, on keele ja emotsioonide seoste uurimisele võimalik läheneda õige mitme erineva nurga alt. Igal neist on lähtuvalt eesmärgist omad eelised.

Kui eesmärgiks on keeles kajastuva rahvapsühholoogia või nn naiivteooriate väljaselgitamine, tunduvad neist kõige perspektiivikamad olevat kognitiivse semantika raames viljeldavad lähenemised, kuivõrd nähtusi (sh emotsioonide keelelist kodeerimist) mitte üksnes ei kirjeldata, vaid ka seletatakse üsna edukalt, viidates ühelt poolt kehalise kogemuse universaalsusele ja teisalt kultuuriliste mõjutuste erinevustele.

2.3. Eesti keele emotsioonisõnavara

2.3. 1. Senistest käsitlustest

Teadaolevalt on seni eesti keele emotsioonisõnavara vastu tundnud huvi peamiselt psühholoogid, kelle jaoks sõnavara on olnud vahendiks, saamaks midagi teada eelkõige nähtuse enda (see on siis emotsioonide) kohta (vt nt Allik 1997).

J. Allik kritiseerib keeleteadlasi, kes sõnavara tähendust uurivat “iseenda intuitsiooni kirjeldamise ja uurimise teel” (lk 131). Pädevamaks peab Allik meetodit, kus uuritakse mingi keele sõnade tähenduste mõistmist selle keele kasutajate piisavalt esindusliku rühma poolt. Selleks olevat kaks teed:

1. Lasta inimestel hinnata sõnade tähenduslikku sarnasust, nagu seda on oma statistilises analüüsis lasknud teha näiteks Romney (2000). Selliseid katseid on tehtud ka eesti keele emotsioonisõnade tähenduste sarnasuse hindamiseks (Kästik 2000).

2. Lasta inimestel hinnata kas enese või kellegi teise emotsionaalset seisundit. Eeldus selliseks lähenemiseks on see, et tähenduslikult sarnased sõnad “hoiavad kokku” – nende korrelatsioon statistilises analüüsis on kõige suurem.

Statistilise faktoranalüüsi kaudu jõuab J. Allik tõdemuseni, et eesti keele emotsioonisõnavara peamine tähendus on väljendada positiivseid ja negatiivseid emotsioone. Need on kaks peamist ja seejuures teineteist mittevälisavat dimensiooni või üliteemat emotsioonisõnavaras. Alama astme faktoreid on seitse ja need jagunevad järgnevalt (numbrid 1-st seitsmeni näitavad faktori laadungi tugevust kahanemise järjekorras, sõnade vorm on antud küsimustikus esitatud kujul):

1. Negatiivsed:

- (1) mahajäetus (*ahastuses, kurb, õnnetu, mahajäetuna, petetuna*)
- (6) häbelikkus (*kohmetunud, häbelikkust, pelglikkust, häbi, naeruväärsena, ujedust*)
- (5) väsimus (*unine, väsinud, uimaselt, haiglasena, kurnatud, jõuetust*)
- (7) jultumus (*tülinoriv, riiakana, vaenulik, põlgust, julmana, jultumuna*)

2. Positiivsed:

- (3) järjekindlus (*tragi, meelekindlus, visadus, järjekindlana, tahtekindlana, tugevana*)
- (4) ülemeelikus (*kelmikas, üleannetuna, ülemeelikuna, vallatuna, lõbus, naljakalt*)
- (2) kirk (*hellust, õrnust, naudingut, iha, kiindumust, kirge*).

J. Alliku väitel kaalub eesti keele emotsioonisõnade puhul mittespetsiifiline tähendus (emotsioonide positiivsus-negatiivsus) üles spetsiifilise tähenduse ja põhjendusi selleks leiab ta eelkõige aju bioloogiliselt tasandilt (erutus ja pidurdus kui kaks sõltumatut protsessi).

Ehkki uurimistulemused väidavad, et negatiivsus ja positiivsus ei välista teineteist, nendib ka J. Allik, et emotsioone hinnatakse subjektiivselt siiski vastandlikena (nt *muretu–rusutud*). Teine oluline inimlik hindamiskriteerium näib olevat emotsiooni intensiivsus. See, et negatiivseid ja positiivseid emotsioone väljendavad sõnad omavahel ei korreleeru, on Alliku väitel kaheldamatu tõsiasi (lk. 148).

E. Veski, kes lähtub Alliku ideedest ja meetodikast, on jõudnud oma diplomitöös järgmiste eesti keele emotsioonisõnavara iseloomustavate joonte tuvastamiseni (Veski 1996):

- valdav osa emotsioone kirjeldavatest sõnadest väljendavad emotsioonide üht valentsi, st positiivset või negatiivset hinnangut
- positiivsed ja negatiivsed emotsioonid ei ole vastandid, vaid kaks iseseisvat tundmuste valdkonda
- isiksuse omadustest on negatiivsed emotsioonid seotud neurotismi ja positiivsed ekstravertusega
- motivatsioonis mängib suuremat osa negatiivsete emotsioonide vältimine kui positiivsete emotsioonide saamine
- avatusel ja sotsiaalsusel ei ole emotsioonidega seost.

L. Kästik on oma diplomitöös katsetanud C. Russelli (1980) kahedimensioonilise ringmudeli sobivust eesti keeleruumi. Kaks dimensiooni, mille suhtes kõik eesti keele emotsioonisõnad olevat paigutatavad, on **meeldivuse-ebameeldivuse** dimensioon ja **kõrge ning madala aktivatsiooni** dimensioon. Katseisikute hinnangute põhjal sõnade sarnasuse kohta moodustati sõnadest ring, mis aga ei osutunud ringikujuliseks – tühimikud (e semantiline katmatus?) avastati nii kõrge (erutus) kui madala aktivatsiooniga (lõõgastus) meeldivate emotsioonide osas.

2.3. 2. Kriitika

Mõnevõrra küsitavaks teeb E. Veski ja J. Alliku lähenemise asjaolu, et analüüsitava sõnavara lähtehulk – “eesti keeles emotsioonide kirjeldamiseks sagedamini kasutatavad sõnad” – valiti ekspertide poolt sõnaraamatust ja täiendati nii, et leidsid vasted 60-le ingliskeelsetes mõõtmisskaalades figureerivale sõnale. Sõnad olid

inimestele niisiis ette antud, neil tuli siis hinnata, kuivõrd nad neid omaks võtsid. Kuna samad katseisikud võtsid omaks nii positiivseid kui negatiivseid emotsioone, järeldati, et positiivsed ja negatiivsed emotsioonid on mitte-vastandlikud tundmused.

See, et Alliku uurimuses ilmnis samadel inimestel nii positiivseid kui negatiivseid emotsioone, ei ole ju imekspandav, sest küsitud oli perioodi “viimase kahe nädala jooksul”. Selle ajaga jõuab tõesti kogeda erinevaid emotsioone. Vastandlike emotsioone võib inimene kogeda ka lühema aja vältel. Isegi samaaegselt. Isegi sama objekti suhtes.

Sellist olukorda nimetatakse tunnete **ambivalentsuseks** ja see võib olla inimesele subjektiivselt üsna raskesti talutav – tekitada ärevuse kasvu ja sellega seoses kutsuda esile (soovimatuid) kaitselisi käitumisi selle ärevusega toimetulemiseks. Näiteks on toimetulematus ambivalentsete tunnetega **piirialase isiksushäire** keskseid jooni.

Näib siiski, et subjektiivses emotsioonikäsitluses ja keele poolt loodud ja ülalpeetavates kognitiivsetes struktuurides (mõistend ja mõistesüsteemid) on oma koht emotsioonide vastandustel ja nende polaarsuse tajumisel.

Ka L. Kästiku diplomitöös on lähtunud ekspertide poolt koostatud ja etteantud sõnade nimekirjast. Katses esitati inimestele suletud küsimusi – *kas see ja see on emotsioon?* – mis seletab saadud kõrgeid üksmeeleprotsente sõnade emotsiooniks pidamise osas.

2.3. 3. Kokkuvõte

Kokkuvõtteks võib öelda, et eesti keele emotsioonisõnavara uurimist ei alusta ma tühjalt kohalt. Meetodite üle võib vaielda, kuid nn “ekspertide käsitlus” eesti keele emotsioonisõnavara tähenduse kohta on olemas.

Mis võiks olla põnevam väljakutse uurimistööks, kui selgitada välja keelekasutuses elav nn naiivne emotsioonikäsitlus ja võrrelda seda ekspertide poolt looduga.

3. Eestlaste emotsioonisõnavara uuring

3.1. Uuringu eesmärgid

1. Välja selgitada ja registreerida eestlastel emotsioonide tähistamiseks kasutada olev sõnavara.
2. Andmete analüüsil selgitada välja eestikeelsed emotsioonide põhinimetused, nende vastavus-mittevastavus nn põhiemotsioonidele.
3. Teha järeldusi eesti keeles kõneleja ja eesti keeles mõtleja sisemise emotsioonidemaastiku kaardi kohta – millised on sagedased, vähesagedased ja millised väljatõrjutud emotsioonid kollektiivses teadvuses.
4. Kontrollida väidet positiivsest ja negatiivsest afektist kui eesti keele emotsioonisõnavara läbivaist, kuid mitte vastandlikest dimensioonidest.

3.2. Meetod

Uuring viidi läbi suuliste anonüümsete intervjuudena, mille käigus küsitletavatel (100 inimest) tuli täita erinevaid emotsioonide nimetamisülesandeid:

- A. Nimetada pähe tulemise järjekorras kõik sõnad, mis seostuvad nende jaoks mõistega emotsioonid/tunded.
- B. Nimetada vastandsõnu esimese ülesande sõnadele.
- C. Koostada emotsioonide pingerida.
- D. Nimetada, millist emotsiooni nad hetkel kogevad.
- E. Nimetada emotsioone, mida nad mäletavad end lähiminevikus kogenuvat.
- F. Nimetada tegusõnu, mis nende jaoks seostuvad emotsioonidega.
- G. Nimetada enda jaoks positiivsed, negatiivsed ja neutraalsed emotsioonid.

Keelejuhtide üldandmed (sugu, vanus, haridus, amet jm) ning nende poolt öeldu koos ütlemise järjekorranumbriga kirjutati läbiviija üles ja sisestati hiljem arvutusteks Exceli lameandmebaasi. Eeldatavalt võimaldab sama andmebaas töö hilisemas järgus ja spetsiaalse programmiga töödeldult saada veel rohkem informatsiooni kui see, mis tuuakse välja käesoleva uurimuse tulemuste osas.

3.2. 1. Meetodi põhjendus

Selline suulise küsitluse meetod valiti eesti keele emotsioonisõnavarale esmaseks lähenemiseks seetõttu, et see võimaldab kokku koguda andmed otse keelejuhtidelt – eesti keeles kõnelejatelt ja mõtlejatelt.

Küsitlusmeetodi põhiidee vastab nn “välimeetodile” (*field method*), kus inimeste hulgal (tavaliselt 30–80) lastakse nimetada mingi kategooria liikmeid (nt värvinimetusi, lõhnanimetusi) ja siis arvutatakse sõnade esiletuleku sagedust ja järjekorda arvesse võttes nende nn **kognitiivse esilduvuse indeksid** (Sutrop 2000, 2001). Indeksi suurus võib olla ühest nullini. Kognitiivselt maksimaalselt esilduv sõna (indeksi väärtus 1) on selline, mille kõik küsitletud ütlevad nimetamiskatses üksmeelselt esimesena. Sõnad, mida üldse ei öelda, omavad indeksit 0 (see on rohkem teoreetiline võimalus – kuna neid ei öelda, siis nad nimekirja ei satu).

Välimeetod näeb ette sõnade reastamise kognitiivse esilduvuse indeksi alusel kahanevas järjekorras, kus indeksi väärtuse hüppeline vähenemine näitab kätte, kust läheb piir antud kategooria **põhisõnade** ja **mittepõhisõnade** vahelt. Et uuringul oli ka teisi eesmärke peale emotsioonide põhinimetuste-mittepõhinimetuste selgitamise, sai küsitlus tehtud mitmest nimetamiskatses koosnev.

Vastandite nimetamine (B) ja pingerea koostamine (C) pidid tooma välja antonüümia ja hierarhiaseoseid emotsioonimõistete vahel. Hetke emotsioonide (D) ja lähimineviku emotsioonide (E) küsimine pidid mõõtma erinevust-sarnasust kognitiivselt esilduva “käepärase” ning reaalsete stiimulitega seotud tegeliku emotsioonisõnavara vahel. Tegusõnade küsimise (F) mõte oli täiendada pilti selles osas, mis puudutab emotsioonide tajumist ja nimetamist protsessidena. Positiivsete, negatiivsete ja neutraalsete emotsioonide küsimise (G) mõte oli kontrollida Alliku väidet, et eestlased ei oska mõelda oma emotsioonidest teisiti kui positiivsetest ja negatiivsetest, ja selgitada keelejuhtide suhtumist emotsioonidesse.

3.2. 2. Uuringu läbiviimisest

Intervjuud viidi läbi ajavahemikul 01.05 – 22.06.2001 valdavalt Tallinnas. Küsitletuid oli sada, kellest pooled olid naised ja pooled mehed. Vanusevahemik 14–88 eluaastat. (Täpsemaid kokkuvõtteid soolisest ning vanuselisest koosseisust ning küsitletute

haridustasemest vt ptk 3.3.2.1. 1.) Tegemist oli tervete ja enesega toimetulevate isikutega. Küsitlus viidi valdavalt läbi rahulikus miljöös: töökohtades, kodudes, koolis, pensionäride päevakeskuses. Küsitletute hulgas oli pooleks küsitleja tuttavaid ning võhivõõraid inimesi.

Küsitluse läbiviija, sisestaja, andmete töötleja ning analüüsija oli üks ja sama isik – käesoleva uurimuse autor Ene Vainik.

3.2. 3. Andmete töötlemisest

Excelisse kantud keeleandmetest moodustati sagedusloendid:

1. väljendite üldine sagedusloend (vt Lisa 1)
2. sagedusloendid all-ülesannete kaupa (vt Lisa 2)

Kognitiivse esilduvuse indeksid arvutati nende ülesannete tulemuste põhjal, kus nimetamise järjekord oli vaba:

- A. Esmaselt pähetulevad emotsioonid.
- D. Hetke-emotsioonid.
- E. Lähimineviku emotsioonid.
- F. Tegusõnad seoses emotsioonidega.
- G. Suhtumine emotsioonidesse:
 - positiivsed
 - negatiivsed
 - neutraalsed emotsioonid.

Vastandite nimetamise katse (B) tulemusi analüüsiti antonüümiaseoste selgitamise eesmärgil (ptk 3.3.2.2.3. 1). Emotsioonide pingerea moodustamise katse (C) tulemusi käesolevas uurimuses ei esitata ega analüüsita.

Kognitiivse esilduvuse indeksid arvutati valemi põhjal (Sutrop 2001: 299-300):

$$S=F/(N \cdot mP)$$

kus: S – kognitiivse esilduvuse indeks
F – sõna esinemissagedus antud loetelus
N – küsitletute koguarv
mP – sõna keskmine positsioon, mis arvutatakse järgmiselt:

$$mP = (\sum R_j) / F$$

kus: R_j - sõna esinemisjärjekorra number individuaalses loetelus.

Kognitiivse esilduvuse indeksi arvutamise põhjal saadud tulemused esitatakse peatükis 3.3.2.2.2. 2. ja indeksid ise lisas (Lisa 3). Peale selle tehti muid statistilisi kokkuvõtteid ja katseid andmeid sisuliselt analüüsida.

3.3. Tulemused

3.3. 1. Vaatlustulemused

Küsitletute vaatlemine ei olnud käesoleva uurimise läbiviimise juures eraldi eesmärgiks. Et intervjuude läbiviija ja andmete analüüsija oli üks ja sama isik, oli tähelepanekute tegemine juba intervjuude läbiviimise ajal aga paratamatu.

Tähelepanekud on subjektiivsed, ent huvitavad, ja sellisena tuleks neid ka võtta.

3.3.1. 1. Reageeringuid küsitluse teemale

Emotsioonid ja mitte-emotsioonid. Näha oli, et kategooria piirid polnud inimestele kuigi selged, ometi püüti anda “õigeid” vastuseid. Kuigi seletasin kõigile, et küsimine ei toimu õige või vale vastuse otsimise peale, esines palju selliseid momente, kus sõna tuli inimesele pähe, aga siis hakati minu käest küsima, kas see on ikka emotsioon, või siis pakuti midagi välja ja taheti kohe tagasi võtta, sest *"see pole vist emotsioon"*.

Oli ka inimesi, kes, lasknud mul oma jutu ja näite ära rääkida, olid nõus alustama. Siis aga, kui ma ütlesin *"emotsioon või tunne"*, leidsid nad olevat õige aja hakata kahtlustama, et *"Kuule sa ei uuri ju sõnu, sa uurid tundeid. Ja mis sul selle tagamõte on?"* Mõni arvas heaks ka õpetada, kuidas ma seda peaksin parem hoopis tegema – näiteks kirjalikult.

Palju oli seda, et lasti näide ära rääkida ja arvati siis suureliselt, et *"Noh, neid sõnu on ju nii palju, ega sul ei mahu ju sinna äragi."* Kui aga ütlemiseks läks, oli inimesel korraka pea tühi ja piinlik kah, et ta nii tühi oli. Mõndagi pidin lohutama ja enesehinnangut upitama selgitustega keskmistest näitajatest jne.

3.3.1. 2. Verbaalne võimekus ja abstraktne mõtlemine

Tundub, et vastuste kvantitatiivne aspekt (sõnade rohkus või vähesus, mida inimesed suudavad nimetada) korreleerub hariduse, soo ja tegevusalaga. Näis, et küsitlus mõõdabki rohkem verbaalset võimekust ja abstraktse mõtlemise oskust, mis jällegi paistis olevat seotud hariduse, selle omandamisest möödunud aastate ning

tegevusalaga. Suhteliselt kerge oli intervjuu koolilastele ja neile, kellel kooli lõpetamisest polnud palju aega möödas. Samuti neile, kellel on kõrgharidus, või kes elavad elus läbi perioodi, kus tundeelu on ilmselt rohkem teadvustatud (kodused proudad).

Oli inimesi, kelle jaoks ülesanne oli ületamatult raske just selle tõttu, et nad ei suutnud teadvuses iseenda kogemust ja keelt (sõnu) käsitada lahusolevatena – küsid sõnu, kuid nemad hakkavad endast rääkima. Isegi kui mõni selle juures silmaga nähtavalt närvi või vihaseks läks, ei osanud ta seda tunnet ära tunda ega sõnaga väljendada.

Sain kogeda, mida tähendab abstraktsele mõtlemisele alternatiivne “esemeline mõtlemine”: küsitud kategooria (emotsioonid/tunded) liikmete asemel nimetatakse objekte ja esemeid. Markantsem näide oli ühe trükitöölise poolt esimese ja pea ainukesena emotsioonisõnana meenunud *lehm*.

3.3.1. 3. Kontaktis olemisest

Panin tähele, et töötamine inimestega, kelle jaoks see küsitlus oli ilmselt pingutav, väsis hirmsasti mind ennast. Küsitletavaga kohati liigses kontaktis olles pingutasin ilmselt mina nendega mõttes kaasa või nende eest.

Kuigi keeleandmete küsimine võiks võib-olla teritada ka vastaja tähelepanu intervjuueerija keelekasutuse suhtes, siis minu tähelepanek oli selline, et kuigi juhtusin ütlema näiteks: “*Te ei pea kurvastama, et neid sõnu nii vähe tuleb,*” või “*See on minu mure, mis ma nende sõnadega edasi teen,*” siis neid emotsioonisõnu (*kurvastama, mure*) justkui poleks olnudki – neid ei pandud tähele, ei märganud, et tegu oli ka emotsioonisõnadega, mida oleks andnud nimetada, kui pea parasjagu tühi oli. Samuti panin ma tähele, et juhul kui mõni küsitletutest ilmselgelt närvi või vihaseks läks, ei teadvustatud seda emotsiooni ei endale ega mulle verbaalselt – neid sõnu ei nimetatud.

3.3.1. 4. Tähelepanekuid all-ülesannetest

Esimeses ülesandes (A), kus tuli öelda suvalises järjekorras pähetulevaid sõnu, oli üldiselt märgata mõtte liikumist **sõna – sünonüüm** või **sõna – vastand**.

Teises ülesandes (B) taheti üldiselt püüdliselt vastandeid leida, kuigi rõhutasin kõigile, et vastandite leidmine pole kohustuslik. Kes esimeses nimetamiskatses oli oma assotsiatsioonidega emotsiooniteemast kaugemale kandunud, sattus niiviisi vastanditega veelgi kaugemale. Kes oli juba esimeses ülesandes esitanud vastandite paare, sellele tegi nende uuesti esitamine nalja.

Pingerida (C). Paljud suhtusid just sellesse ülesandesse väga tõsiselt ja püüdliselt. Kuni selleni, et suutmata otsustada, mis parameetrit võtta aluseks selle rea koostamiseks, loobuti sellest üldse. Paljudel juhtudel kasutasid inimesed juhust oma väärtushinnangute avaldamiseks või minapildi kinnitamiseks ja kohendamiseks, asetades rõhutatult positiivsed emotsioonid ettepoole või jättes negatiivsed oma pingereast koguni välja.

Enda emotsioonid – hetkel (D) ja lähiminevikus (E). Kui mitte varem, siis selles kohas algas tihtipeale psühhoteraapia. Emotsioonide meenutamine ja nimetamine käis tihti käsikäes põhjendamise ja selgitamisega, milliste sündmustega seoses ja miks just sellised tunded. Mõni unustas koguni, et paluti sõnu loetleda ja tahtis elulugu rääkida.

Tegusõnad (F). Paljud olid selle ülesande ajaks juba tülpunud ja ütlesid, et “*Kas ma tõesti jälle kõik need samad pean ütleva? Pane ise lihtsalt -ma lõppu ja asi vask!*”. Kui nad aga tegusõnu nimetama hakkasid, tuli siiski palju uusi seoseid ja mõisteid esile. Nii mõnigi, kel enne oli olnud raskusi (vähe sõnu, või vähemalt enda meelest), leidis nüüd ennast selles ülesandes äkitselt ja sattus soone peale. “Tegusõna” oli just nende jaoks tihtipeale rohkem tegu ja vähem sõna, st nad ei piirdunud formaalse tuletamisega emotsiooninimedest (tihti nimetatigi hoopis *-mine*-tuletisi), vaid nimetasid rohkesti tegevusi, mis neil kas tekitavad emotsioone, või on seotud nende väljendamisega ja maandamisega.

Positiivsus, negatiivsus ja neutraalsus (G). Kõik olid selle jaotusega nõus, välja arvatud üks naine, kes teatas, et temale selline jaotus ei sobi. Paljud tahtsid olla üldsõnalised: “*Noh, kõik need head,*” või “*Noh, kõik need halvad*”. Neutraalsete emotsioonide lahter ajas paljusidki kimbatusse. Oli neid, kes andsid kohe endale hinnangu: “*Mina olen nii must-valge inimene, minu meelest neutraalseid emotsioone pole olemas.*” Teised mõtlesid, nii et ajud ragisesid, ja mõned mõtlesid ka midagi välja. Paljudele ei andnud see küsimus hiljemgi hingerahu ja palusid endale lõpuks öelda, millised siis ikkagi tegelikult on neutraalsed emotsioonid? Üks inimene tuli seda veel teisel päevalgi küsima.

3.3. 2. *Objektiivsed tulemused*

3.3.2. 1. *Kvantitatiivsed parameetrid*

3.3.2.1. 1. *Küsitletavate kontingent*

Küsitlust läbi viies seati eesmärgiks küsitleda 100 inimest, võrdselt mehi ja naisi, ning et kaetud oleks erinevad vanusegrupid. Tegelik sooline ja vanuseline kontingent osutus selliseks, nagu esitab tabel 1 ja kujutab diagramm1. Küsitletute haridustaset iseloomustab tabel 2 ja kujutab diagramm 2.

Tabel 1. Küsitletute sooline ja vanuseline koosseis

Vanusegrupp:	Iga:	Mehed:	Naised:	Kokku:
I	14-24	13	14	27
II	25-39	18	13	31
III	40-59	12	11	23
IV	60-	7	12	19
Kokku:		50	50	100

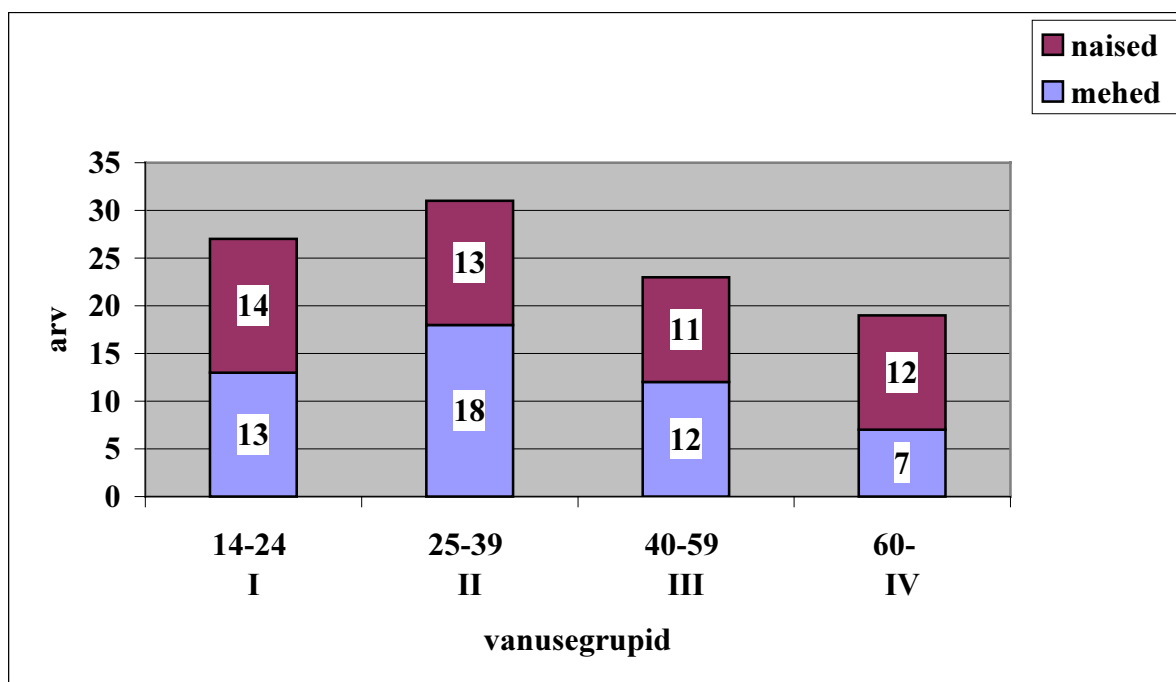

Diagramm 1. Küsitletute sooline ja vanuseline koosseis

Tabel 2. Küsitletute haridustase

	Mehed:	Naised:	Kokku
Põhikool (P)	11	8	19
Keskool (K)	10	12	22
Keskeri (KE)	12	13	25
Kõrgem (KÕ)	17	17	34

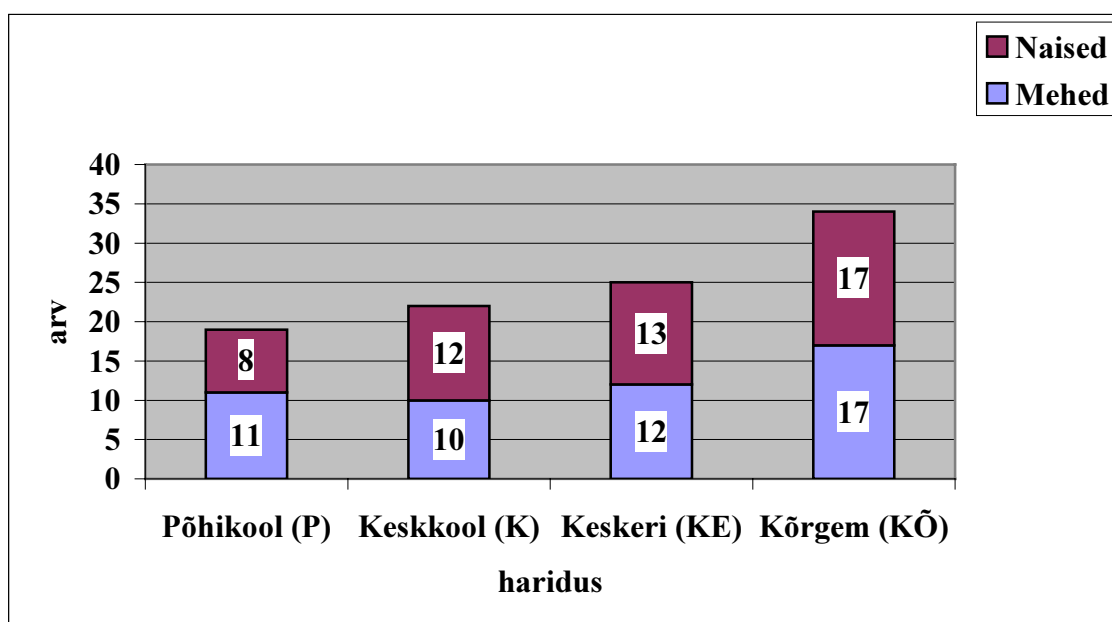

Diagramm 2 Küsitletute haridustase

3.3.2.1. 2. Küsitletute verbaalne produktsioon

Väljendeid öeldi üldse saja inimese poolt 4886, mis teeb ühe inimese keskmiseks produktsiooniks 48,6 väljendit. Verbaalse produktiivsuse keskmine tase oli naistel ja meestel erinev. Naiste keskmine oli 54,96, meestel 42,76.

Selline keskmine verbaalne produktsioon ilmnes 7 nimetamiskatse peale kokku, mis annab ühe inimese loetelu pikkuseks ühe katse raamides keskmiselt *ca* 7 väljendit. Tegelikud loetelude pikkused kõikusid inimeseti 0-st 23-ni, erinevad olid loetelude pikkused ka all-ülesannete kaupa. Väljendite keskmist hulka nimetamiskatsete lõikes eritleb tabel 3 ning graafiliselt esitab diagramm 3.

Tabel 3. Keskmine väljendite hulk inimese kohta eri ülesannetes

Nimetamiskatse	Vastused
A. Esmased emotsioonid:	8,44
B. Vastandid:	7,24
C. Pingerida:	7,35
D. Hetke-emotsioonid:	2,63
E. Lähimineviku emotsioonid:	4,96
F. Tegusõnad:	7,5
G. Suhtumine:	10,74
positiivsed:	4,96
negatiivsed:	4,47
neutraalsed:	1,31

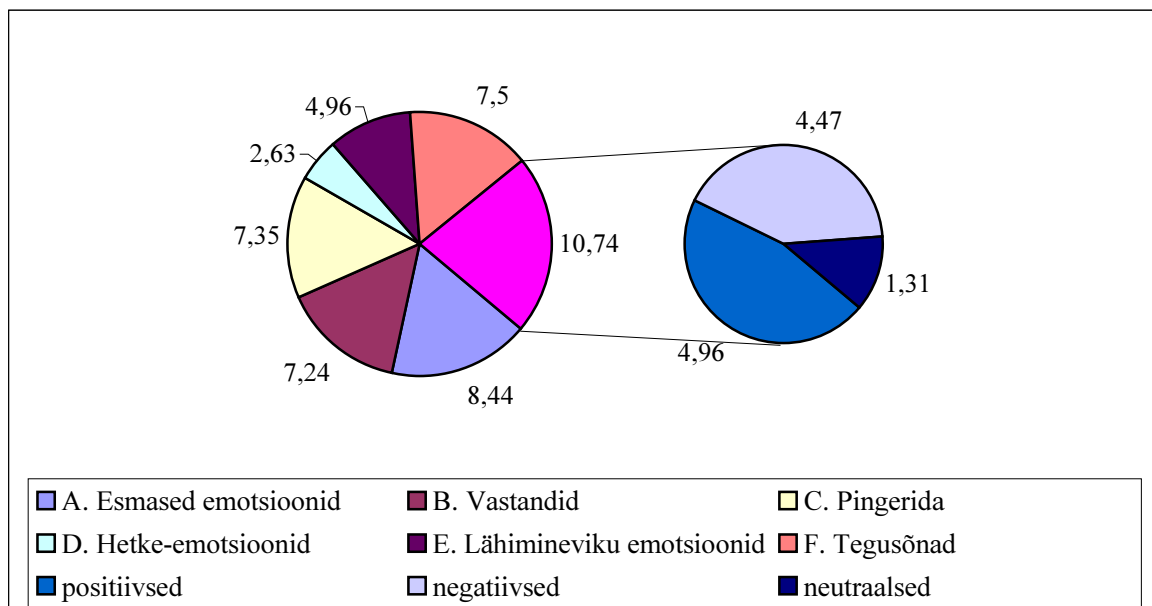

Diagramm 3. Keskmine väljendite hulk inimese kohta eri ülesannetes

Nagu tulemustest näha, on keskmised produktsiooninäitajad suurimad esimeses nimetamiskatses A ja ülesandes G, mis oli liigendatud eraldi positiivsete, negatiivsete ja neutraalsete emotsioonide nimetamise katseks.

3.3.2. 2. Kvalitatiivsed parameetrid: keeleainese iseloom

Erinevaid väljendeid oli 1737 (35 % nimetamistest). Selliseid väljendeid, mida öeldi ainult üks kord oli 562 (11%). Ülejäänud 89%-l nimetamistest väljendid kordusid. Väljendeid sagedusega 3+n korda oli 314 (18% erinevatest) ja nende nimetamisi 3216 korda (65% nimetamistest).

Käesolev statistika ja järgnev vormilise ning sisulise mitmekesisuse ülevaade on tehtud üldise sagedusloendi (vt Lisa 1) põhjal, mis seletab väljendite kõrget korduvuse protsenti. Ka väljendid, mida üks küsitletu eri ülesannetes kordas, on arvesse läinud korduvatena.

3.3.2.2. 1. Vormiline ja sisuline mitmekesisus

Kuivõrd keeleaines on kogutud nimetamiskatsetest, kus paluti nimetada sõnu, siis 90% nimetatud emotsiooniväljendeid ongi **üksiksõnad** (4433), 10%-l protsendil juhtudest oli tegemist **mitmest sõnast koosneva väljendiga** (453). Mitmest sõnast koosnevad väljendid olid kõik erinevad, seepärast neid praegu siin lähemalt ei analüüsita⁶.

Korduvalt esile tulnud ühesõnalised emotsiooniväljendid (304 erinevat) jagunesid sõnaliigiliselt järgnevalt: substantiive 221, adjektiive 43 ja verbe 40. Graafiliselt kujutab seda jagunemist diagramm 4.

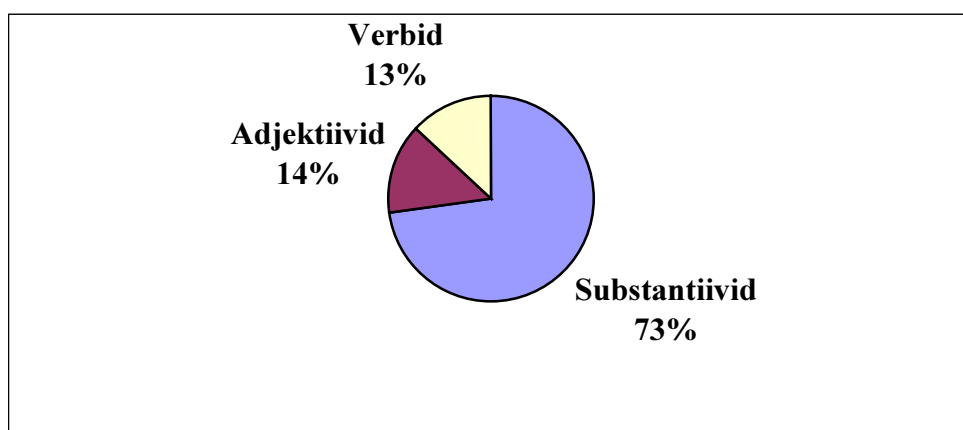

Diagramm 4. Sagedasemate emotsioonisõnade liigid

⁶ Nende hulgas võib kahtlemata tuvastada samas vormis esinevate väljendite gruppe ja isegi selliseid, kus mõni leksikaalne komponent kordub (*hea tuju*, *hea meeleolu*, *suur rõõm*, *hästi suur armastus* jne).

Grammatilise vormina domineeris käändsõnadel ainsuse nimetav (214 substantiivi, 43 adjektiivi), 7 substantiivi olid mitmuse nimetavas (*pisara-d, sõbra-d, lille-d, lapse-d, tunde-d, vaenlase-d, tüli-d*). Verbid (40) olid *ma*-tegevusnimes.

Muid vorme tuli ette, aga üksikjuhtumitena. Nt ainsuse partitiivi (*normaalse-t*) ja inessiivi (*depressiooni-s, närvi-s*)⁷. Verbivormistikust tuli esile veel kindla kõneviisi oleviku ainsuse esimest pööret (*armasta-n, vihka-n*).

Oma struktuurilt olid emotsioonisõnad kas liht- või liitsõnad; päritolult kas oma- või võõrsõnad.

3.3.2.2.1. 1. Võõrsõnad

Erinevaid võõrsõnu oli sagedasemate (3+n korda) väljendite seas 12 (0,3%): *euforia, agressiivsus, depressioon, nostalgia, normaalne, ekstaas, empaatia, positiivne, melanhoolia, positiivsus, stress, tolerantsus*.

3.3.2.2.1. 2. Lihtomasõnad

Erinevaid omasõnu tuli esile 292. Lihtsõnade seas eristaksin järgmisi gruppe:

1. Morfoloogiliselt lihtsad tüvisõnad, nende hulgas:
 - a) substantiivid, mis on primaarsed tundenimetused (nt *rõõm, viha, raev, hirm, õnn, rahu, valu, mure, kirg, vaen, lõbu, mõnu, äng, häbi, soov, süü, vimm*);
 - b) substantiivid, mis osutavad emotsioonide väljendustegevustele (*naer, nutt*);
 - c) substantiivid, mis viitavad emotsioone tekitavatele loodusobjektidele (nt *päike, kuu, meri, vesi, lilled*) sotsiaalsetele nähtustele (nt *sõbrad, töö, lapsed, pere, surm, sünd*) või (emotsioonide tekitatud?) psüühilistele nähtustele (nt *huvi, nali, uni, usk, vaev*);
 - d) verbid, mis nimetavad emotsiooni läbielamist (*kart+ma*), viitavad psüühilistele protsessidele (*tund+ma, taht+ma, nauti+ma*), emotsioonide kommunikatsioonile (*naer+ma, nut+ma, karju+ma*,

rääki+ma, kuula+ma) ning nende väljaelamisele motoorses (hüppa+ma, jooks+ma, löö+ma) või kunstilises tegevuses (laul+ma, mängi+ma, tantsi+ma);

- e) adjektiivid, millest üks osutab emotsionaalses seisundis olemisele (*kurb*), mõned püsivamatele inimlikele omadustele (*tige, kuri, lahke, kole*) ning mõned üldistele omadustele (*hea, külm, soe*).

2. Tuletised, nende hulgas:

- a) substantiivid, mis on tuletatud verbidest, näiteks:

-mine tuletised, mis

- tuletavad regulaarselt sekundaarseid emotsiooninimetusi tegevusele või protsessile viitamise kaudu (*vihka-mine, rõõmusta-mine, vihasta-mine, armasta-mine, kart-mine, kurvasta-mine, solvu-mine, armu-mine, üllatu-mine, muretse-mine, nukrutse-mine*)
- osutavad emotsioonide väljendamise protsessile (*naer-mine, nut-mine, karju-mine, kallista-mine, vaiki-mine, sosista-mine*)
- osutavad füsioloogiliste vajaduste rahuldamisele (*söö-mine, joo-mine, lõdvestu-mine, puhka-mine, maga-mine*)
- emotsioonide hankimisele-maandamisele vaimses (*luge-mine, kirjuta-mine*) või füüsilises tegevuses (*jaluta-mine, tantsi-mine, sõit-mine, reisi-mine*)
- osutavad emotsioonidega seotud tegevustele sotsiaalses sfääris (*leppi-mine, hooli-mine, riidle-mine, valeta-mine, aita-mine, andesta-mine, pet-mine*)
- viitavad muudele psüühilistele nähtustele (*meeldi-mine, mõtle-mine, vaata-mine, mõist-mine, unusta-mine*).

-us tuletised on juurdunud verbituletised, tähenduselt abstraktsemad: tunnete, emotsioonide, seisundite ja väljendusliigutuste nimed (*armast-us, ängist-us, joovast-us, vaimust-us, ahast-us, kallist-us, kurvast-us, üllat-us, loot-us, oot-us, naerat-us, erut-us, kart-us, ärrit-us, kannat-us, usald-us, masend-us, põlg-us*);

⁷ Neid vorme võib sama hästi aga pidada ka adjektiivideks või adverbideks nagu ka *-lt*-lõpulisi (nt

-mus tuletised (nt väsi-mus, tüdi-mus, pettu-mus, nõrdi-mus);

-ng tuletised (naudi-ng, hämmi-ng).

b) substantiivid, mis on tuletatud adjektiividest.

-us tuletised. Siin on paar juurdunud emotsiooninime (*kurb-us, nukr-us, uhk-us, hell-us,*) ja omadusenimed, mida keelejuhid nimetasid emotsiooninimede asemel (*kurj-us, lõbus-us, lahk-us, tuim-us, õrn-us, laisk-us, julg-us, leeb-us, kerg-us, sooj-us, töök-us, vastik-us, õel-us, ahn-us, karm-us, rumal-us, kindl-us, kinnis-us, siir-us, väikl-us*). Teatud sõnades on liitel kuju **-dus** (*kade-dus, hea-dus, tige-dus, vaba-dus, tõsi-dus, äge-dus*).

c) adjektiivid, mis on tuletatud substantiividest

-lik (*õnne-lik, rahu-lik*)

-line (*närvi-line, tava-line*)

-tu (*õnne-tu, rahu-tu*).

-s⁸ (*rõõmu-s, ilu-s, mõnu-s, lõbu-s*);

d) adjektiivid, mis on tuletatud verbidest:

-lik (*tund-lik*)

-v⁹ (*meeldi-v, huvita-v, igavle-v, armasta-v, ärrita-v, mõtiskle-v*);

e) verbid, mis on tuletatud adjektiividest. Siin on sellised liited nagu

-ta- (*armas-ta-ma, rõõmus-tama, kallis-ta-ma, helli-ta-ma*);

-sta- (*kurva-sta-ma, kade-sta-ma, viha-sta-ma*);

-nda- (*paha-nda-ma*);

f) verbid, mis on tuletatud substantiividest. Siin on sellised liited nagu:

-tse- (*mure-tse-ma, raevu-tse-ma, lõbu-tse-ma*)

-(t/d)le- (*ime-tle-ma, suu-dle-ma, riid-le-ma*)

-ne- (*rahu-ne-ma*).

3. Morfoloogiliselt kompleksed liittuletised:

pingsa-lt, imeliku-lt).

⁸Võimalik, et algselt on need olnud seisundile viitavad inessiivvormid, mis on esmalt adverbistunud ja seejärel adjektiivistunud.

-likkus (=lik+us): sõbra-likkus, rahu-likkus, vaenu-likkus, tund-likkus, südame-likkus, vale-likkus);

-lisus(=line+us): närvi-lisus, turva-lisus, loomingu-lisus;

-tus (tu+us) tuletised viitavad seisundile mingi tunde, omaduse või asja **puudumise** kaudu (õnne-tus, rahu-tus, tuju-tus, mõtte-tus).

-vus (=v+us) tuletised¹⁰ viitavad nähtusele (emotsioonile, seisundile või omadusele?) tegevuses osalemise kaudu (salli-vus, hooli-vus);

-matus (=matu+us) tuletised viitavad emotsioonidele omaduse kaudu, mis seisneb mingi tegevuse või protsessi **mittetegevemises** (tead-matus, hooli-matus, salli-matus, häbe-matus, kart-matus).

3.3.2.2.1. 3. Liitomasõnad

Sagedasemate väljendite hulgas (3+n korda) leidis 39 erinevat liitsõna. Paljudel juhtudel esineb liitumine koos tuletusega. Võib eristada järgnevaid grupe:

1. Liitsubstantiivid, mida võib pidada **primaarseteks tundenimedeks**, kuna nad viitavad otseselt tunnetele. Nende hulgas on selliseid:

- mis sisaldavad osist **-tunne** (nt kaas+tunne, kahju+tunne, kohuse+tunne, õnne+tunne)
- mis sisaldavad osist **hinge-** (nt hinge+rahu, hinge+valu)
- mis sisaldavad kvalifikaatoreid **hea/paha** (nt hea+olu, paha+meel)
- muud (nt uudis+himu, tasa+kaal).

2. Liitadjektiivid. Nende hulgas leidis:

- sellised, mis viitavad inimese omadusele (nt kaas+tundlik, tasa+kaalukas, abi+valmis, tähele+panelik)
- sellised, mis võivad viidata nii tunde omadusele kui inimese omadusele, kes seda tunnet kogeb (nt eba+meeldiv, eba+kindel, rahul+olematu, rahul+olev).

⁹ Verbivormid, mida kasutatakse täiendina.

¹⁰ Vormilt samasugused on ka mõned juurdunud omaduse- ja seisundinimetused (nt äre-vus, iga-vus, ele-vus, põne-vus, muga-vus, ede-vus), ainult et justkui aluseks oleva verbi pöördvorme pole kasutuses

3. Tuletatud liitsubstantiivid, mida võib nimetada sekundaarseteks tundenimedeks liitsõnade seas, kuna tundele viitamine käib sel puhul omadusele viitamise kaudu. Nende hulgas on:

- keelepruuki juurdunud tundenimesid (nt *armu+kadedus*, *üks+kõiksus*, *ootus+ärev-us*)
- omadusenimesid, mida keelejuhid nimetasid emotsiooninimede asemel (nt *kaas+tundlikkus*, *tasa+kaalukus*, *enese+kindlus*, *rõõmsa+meelsus*, *aru+saamatus*, *ava+meelsus*, *hea+tahtlikkus*, *osa+võtlikkus*, *abi+valmidus*, *eba+kindlus*, *rahul+olematus*, *tähele+panelikkus*).

4. Ühend- ja väljendverbidest tuletatud tundenimed (nt *enese+haletsus*, *kaasa+elamine*, *lugu+pidamine*, *poole+hoid*, *meele+heide*). Ka neid võib pidada sekundaarseteks, kuna tundele viitamine on vahendatud (seekord protsessile viitamise kaudu).

3.3.2.2.1. 4. Kokkuvõte

Kokkuvõtteks võib öelda, et nimetamiskatsetes kogutud keeleainest iseloomustavad järgmised tunnused:

1. **Vormi osas** on eestikeelne emotsioonisõna:

- pigem sõna kui väljend
- pigem oma- kui võõrsõna
- pigem substantiiv, seejärel adjektiiv või verb
- pigem morfoloogiliselt kompleksne kui lihtne (tuletised ja liitsõnad).

Sõnade liitmine ja tuletamine vajamineva mõiste tähistamiseks käis keelejuhtidel analoogia põhjal paljuski nõ käigupealt: esile tulid sellisedki liitsõnad nagu **eba-hirm*, **mitte-armastus*, **mitte-valu*, **mitte-agressiivsus*, **mitte-rahulolu*, **mitte-armukadedus* ja käigu pealt tuletatud **salli-ta-vus*, *rahulolev-us*, äge **rõõmust-us*.

2. **Sisu** poolest olid nimetatud väljendid:

- a) emotsioonidega lähedalt seotud:
 - primaarsed emotsiooninimed

- sekundaarsed emotsiooninimetused (omaduste ja tegevuste nimetused)
 - emotsioonide väljendustegevuste nimetused;
- b) emotsioonide kategooria suhtes perifeersemad:
- emotsioone tekitavad esemed ja nähtused
 - emotsioonide tekitatud nähtused
 - muude psüühiliste protsesside nimetused.
3. Nii **sisu** kui **vormi** puudutav **läbiv tendents** kogutud keeleaines oli, et samale emotsioonile viitas mitmeid erineva morfoloogilise kompleksusega ja eriliigilisi väljendeid. Lõplik vormistus annab muidugi emotsiooniväljendi tähendusele igal konkreetsel juhul tema täpse tähenduse, mingit osa tähendusest (teatud kvaliteediga emotsioonimõistet) need väljendid aga näivad jagavat.

Tabel 4. Tüve *arm* esiletulek erinevates väljendites

Substantiiv:	Adjektiiv:	Verb:
armastus	armas	armastama
armastamine	armastav	armastan
armumine		armuma
ema armastus		armatsema
looma armastus		
hästi suur armastus		

Tabel 5. Tüve *viha* esiletulek erinevates väljendites

Substantiiv:	Verb:
viha	vihkama
vihkamine	vihastama
vihastamine	vihastuma
vahk viha	vihkan
äkk viha	viha välja valama
loomav ihkamine	
vihkamistunne	
viha vaen	
püha viha	
raske viha	
vihast eraldumine	

Näiteks on tüvi *arm* selliseks ühisosaks, mis iseseisva sõnana antud uurimuses esile ei tulnud, kuid millele näib vastavat paljusid konkreetseid tuletisi ja liitsõnu ühendav üldine tähendus (vt tabel 4). Tüve *viha* puhul ei tulnud esile adjektiive, aga sama hästi oleks võinud tulla (*vihane* on ju täiesti igapäevane sõna). *Viha* sisaldavaid väljendeid esitab tabel 5.

Sama tendents puudutas ka liitseid väljendeid, kus sama mõiste tuli esile mitmes vormikategoorias (nt *kaasa tundma, kaastunne, kaastundlik, kaastundlikkus; tasakaal, tasakaalukas, tasakaalukus*), mõnel juhul vaid kahes neist (nt *abivalmis, abivalmidus; ebakindel, ebakindlus; rahulolematu, rahulolematus, tähelepanelik, tähelepanelikkus*).

Kokkuvõtlikult seisneb selle tendentsi olemus selles, et teatud emotsioonimõistele rahva teadvuses ei vasta keelekasutuses mitte üksiksõna, vaid “väljendiperekond”.

3.3.2.2. 2. Emotsioonide põhiniimetused

3.3.2.2.2. 1. Mis on emotsioonide põhiniimetused?

Kogutud sõnavaras – kogu selle vormilise ja sisulise mitmekesisuse juures – eeldati eestikeelsete “emotsioonide põhiniimetuste” (*basic emotion term*) olemasolu. Z. Kövecses määratleb emotsioonide põhiniimetused selliste sõnadena, mis vastavad nn “põhitasandile” emotsioonide mõistehierarhias¹¹ ja millele vastavad ühtlasi selle kategooria prototüüpsemad esindajad (Kövecses 2000: 3). Emotsiooni põhinietus peaks vastama **põhisõna** olemuslikele tunnustele. U. Sutrop on mistahes valdkonna põhisõna staatuse määratlenud järgnevalt (Sutrop 2000: 119-145): põhisõna on...

- psühholoogiliselt esiletulev
- enamikul juhtudel morfoloogiliselt lihtne omasõna, mille sõnaliik ja grammatiline potentsiaal on sama, mis selle sõna semantilise välja prototüüpsetel esindajatel
- tähistab põhitaseme objekti, kvaliteeti või nähtust
- on kasutatav kõikides olulistes valdkondades.

Sõna psühholoogilist esiletulekut iseloomustab nimetamiskatse tulemuste põhjal arvutatav kognitiivse esilduvuse indeks (vt ptk 3.2.3.), mis seob sõna esinemissageduse tema esiletuleku keskmise positsiooni näitajaga.

Morfoloogiline lihtsus-komplekssus on tunnused, mida vaadeldi eelmises peatükis (3.3.2.2.1.) Eeldada võib, et sõna kognitiivne esilduvus seostub kuidagi morfoloogilise lihtsuse ja vormilise prototüüpsusega.

Tunnus, et emotsiooni põhinietus tähistab põhitasandi objekti, tähendab seda, et samuti kui teistes valdkondades, peaks ka emotsioonide valdkonnas keelekasutajate kollektiivses teadvuses eksisteerima mõistehierarhiad. Selle eelduse põhjal käsitatakse osa emotsioonidest teiste alaliikidena (kadedus > armukadedus, viha > vahkviha) ja leiduvad üldisemad kategooriad (nt positiivsed ja negatiivsed emotsioonid), mille alla alamate tasandite emotsioonimõisteid saab liigitada.

Põhitasandi ja põhitasandi objekti mõiste loomulikes kategooriates pärineb E. Roschi töödest (Sutropi viide Lakoffile (1987), kes omakorda tsiteerib Roschi 1976): Põhitasand loomulikes kategooriates on selline:

¹¹ Näide mõistehierarhiast suunaga üldisemalt mõistetasandilt spetsiifilisemale tasandile: *emotsioon* > *negatiivne emotsioon* > **viha** > *äkkviha*. Paksu kirjaga on esile tõstetud põhitasand.

- kõrgeim tasand, kus kategooria liikmetel on sarnaselt tajutud väliskuju
- kõrgeim tasand, kus üks kujutus (*mental image*) võib peegeldada kogu kategooriat
- tasand, kus kategooria liikmed on isikute jaoks kõige kiiremini äratuntavad
- tasand, kus käibivad kõige tavalisemad nimetused kategooria liikmete jaoks
- tasand, mille nimetused lapsed esimesena omandavad
- tasand, mis lülitatakse keele sõnavarasse esimesena
- tasand, mida tähistavad kõige lühemad alglekseemid
- tasand, kus sõnad esinevad neutraalses kontekstis
- tasand, millel enamus meie teadmistest on organiseeritud.

Emotsiooni põhiniimetused peaks nimetama põhitasandi objekte – kõige sarnasema väliskujuga ja kõige kergemini äratuntavaid emotsioone. Nendest põhitasandi objektidest (põhiemotsioonidest?) moodustub mõistete ja teadmiste põhitasand emotsioonide valdkonnas, mis peaks omama vähemalt osa loetletud tunnustest.

Et käesolevas uuringus püütakse selgitada emotsioonide põhiniimetusi eesti keeles, siis loomulikult iseloomustab ka selgum emotsioonimõistete põhitasand just eestlaste rahvalikku emotsioonikäsitlust. See võib, aga ei pruugi vastata emotsioonide põhitasanditele teistes kultuurides või väidetavatele kultuuri-universaalsetele põhiemotsioonidele, nagu neid käsitletakse psühholoogiateaduses (vt ptk 1.2.2.2.).

Kasutatavus kõigis olulistes valdkondades tähendab seda, et mingi valdkonna põhiniimetused ei ole kasutatavad pelgalt mingis kitsas erialakeeles, vaid kuuluvad kahtlemata üldkeele sõnade hulka. Selle tunnuse kehtivust saaks analüüsida, kui keeleaines oleks kogutud tekstidest, kus nendega kaasneb kontekst. Nimetamiskatse puhul on väljendid kontekstivabad ja nende kasutatavuse üle erinevates sfäärides saaks otsustada vaid uurija enese keeletunde alusel, mida siin aga parem tegema ei hakata.

Järgnevalt vaadeldakse, millised on kognitiivse esilduvuse indeksi põhjal eristuvad põhiniimetused eestikeelses emotsioonisõnavaras ja milline on nende suhe põhisõnade staatusele omaste teiste tunnustega – morfoloogilise lihtsuse, prototüüpse sõnaklassi ja põhitasandi objekti tähistamise nõudega.

3.3.2.2.2. 2. Emotsioonide põhinimetused eesti keeles

Nagu eelpool osutatud (ptk 3.2.3.) arvutati kognitiivse esilduvuse indeksid nende nimetamiskatsete tulemuste põhjal, kus sõnade ütlemiss järjekord oli küsitletute jaoks vaba:

- A. Esmaselt pähetulevad emotsioonid.
- D. Hetke-emotsioonid.
- E. Lähimineviku emotsioonid.
- F. Tegusõnad seoses emotsioonidega.
- G. Suhtumine emotsioonidesse:
 - positiivsed
 - negatiivsed
 - neutraalsed emotsioonid.

Seega arvutati kognitiivse esilduvuse indeksid sagedasemate (3+n) väljendite jaoks kokku seitsmest sagedusloendist. Arvesse võttes üldist tendentsi, et sama emotsiooniga seotud mõisted tulevad esile vormiliselt erinevates kategooriates nn “väljendiperekondades” (vt ptk 3.3.2.2.1. 4.) on kognitiivse esilduvuse indeksid arvutatud kahel eri viisil:

- **indeks 1** baseerub sõnedel (väljenditel täpselt sellises vormis, nagu nad esile tulid)
- **indeks 2** baseerub tüvedel, mis esindavad emotsiooni mõistet.

Üheks mõisteks on kokku võetud näiteks samas ülesandes esile tulnud *kurbus*¹² > (*kurb*, *kurvastamine*, *kurvastama*); *meeldiv* > (*meeldimine*, *meeldima*, *väga suur meeldimine*), *õnn* > (*õnnelik*, *õnnetunne*, *õnnelik olema*). Väljendid, mis jagavad küll tüve, kuid sisaldavad tähenduses emotsiooni eitust, on antud kategooriast välja arvatud (nt *eba/meeldiv*, *õnne/tu*).

Täielikud väljendiloendid all-ülesannete kaupa vastavalt indeksite (indeks 1 ja indeks 2) kahanevale väärtusele leiab lisast (Lisa 2). Siinkohal esitan tulemusi pisut üldistatud kujul.

Kõik indeksid olid suhteliselt väikesed, ulatudes kahest kümnendikust kahe tuhandikuni, keskmine indeksite suurus oli kahe sajandiku kandis. Indeksite suuruste

¹² Samale mõistele viitavatest sõnedest on mõistet esindama valitud kõige sagedasem esinemiskuju.

võrdlust esitab tabel 6, kust on ka selgesti näha, et indeksite 1 ja 2 erinevus puudutab peaaesjalikult ainult suurima väärtusega indekseid. See tähendab seda, et mitmes vormikategoorias laiali esinesid peamiselt ikkagi need mõisted, mis tulid ka sõnedena sagedusloendite liidriteks.

Tabel 6. Kahel eri viisil arvatud kognitiivse esilduvuse indeksite võrdlus

	indeks 1:	indeks 2:	erinevus:
suurim	0,220129	0,28903804	0,068909
vähim	0,0024324	0,002903226	0,000471
keskmine	0,0206839	0,02725372	0,00657

Seega näitab indeks 2 **emotsioonimõistete** kognitiivset esilduvust, tehes tugevalt esilduvate ja nõrgalt esilduvate vahele pisut suuremad vahed ning muutes pisut esilduvuse järjekorda. Kognitiivse esilduvuse grupid järgnevates tabelites on moodustatud indeksi 2 alusel.:

- **I grupp:** indeks 2 suurem või võrdne 0,1
- **II grupp:** indeks 2 vahemikus 0,09 – 0,01
- **III grupp:** indeks 2 vahemikus 0,009 – 0,001.

Nagu peatükis 3.3.2.2.2. 1. osutatud, peavad mingi valdkonna põhisõnad olema psühholoogiliselt **maksimaalselt** esiletulevad. Järgnevalt eritletud kognitiivse esilduvuse gruppide vastab emotsioonide valdkonna põhisõnade e emotsioonide põhiniimetuste staatusele **I grupp**. Grupisiselt on sõnad reastatud vastavalt indeksi 2 kahanemisele.

3.3.2.2.2. 3. Kognitiivse esilduvuse grupid

A. Emotsioonide esmane nimetamiskatse. Tulemused on esitatud tabelis 7.

Emotsioonide põhiniimetusi (I grupp) on selle nimetamisülesande tulemuste põhjal 4: *viha*, *armastus*, *rõõm* ja *kurbus*. Nad kõik on substantiivid ja monolekseemsed omasõnad. Sõnad *viha* ja *rõõm* on lihtsad tüvisõnad, *armastus* ja *kurbus* on morfoloogiliselt kompleksed, tuletatud vastavalt verbist ja adjektiivist.

Neid nelja emotsiooni võib pidada **põhitasandi objektideks** eestlaste rahvalikus emotsioonikäsituses. Kuigi üks neist sõnadest viitab emotsioonile tegevuse kaudu (*armastus*) ja üks omaduse kaudu (*kurbus*) on neile omane antud semantilise

välja prototüüpsete esindajate (*rõõm, viha*) vorm ja seostumispotentsiaal (kõik neli on substantiivid ainsuse nimetavas käändes).

II grupis on samuti samade tunnustega suure sagedusega sõnu, kuid nimetamise hilisema positsiooni tõttu on neil indeks väiksem ja nad jäävad põhisõnade staatusest välja (*nut, naer, raev*). Väiksema esilduvusega, vormiliselt aga samade tunnustega sõnad on *õnn, hirm, valu, mure, kirg*. Ainsa liitsõnana tuli teises grupis esile *rahulolu*.

III grupis on sellised sõnad, mida nimetas vähemalt kolm inimest, aga mitte esimeste seas, vaid lõpupoole. Siin on juba rohkem liitsõnu (*kaastunne, ükskõiksus, armukadedus, rahulolematust*) ja ka võõrsõnu *depressioon, melanhoolia, agressiivsus*. Selle grupi lihtsad tüvisõnad on semantiliselt emotsioonide mõiste suhtes perifeersed (*lilled, päike, soe, külm, uni, nali*).

Tabel 7. Kognitiivse esilduvuse grupid emotsioonide esimeses nimetamiskatses (A)

I grupp:	II grupp:	III grupp:
viha	naer	kaastunne
armastus	nut	päike
rõõm	raev	ärritus
kurbus	headus	igavus
	tigedus	meeldimine
	õnn	vaenulikkus
	sõprus	ükskõiksus
	hirm	depressioon
	pisarad	soe
	valu	uni
	tunded	nali
	rahulolu	külm
	kadedus	lilled
	nukrus	perekond
	närvilisus	segadus
	karjumine	õrnus
	ängistus	kallistamine
	mure	melanhoolia
	hellus	nõrdimus
	kirg	armukadedus
		rahulolematust
		ärevus
		üksindus
		agressiivsus

D. Hetkel kogetavad emotsioonid. Tulemused on esitatud tabelis 8.

Selle nimetamisülesande tulemustes ei esinenud sõnu ega mõisteid, mille psühholoogiline esilduvus vastaks esimesele grupi tasemele. Asi on ilmselt selles, et

ülesanne oli nimetada sõnu seoses konkreetse stiimuliga, milleks oli küsitlusolukord. Viimane toimis subjektide emotsioonidele erinevalt, sellest ka esilduvusindeksite suhteline nõrkus.

Loetelude keskmine pikkus oli selles ülesandes 2,63, mis tähendab, et inimesed väitsid endil olevat natuke rohkem kui kaks ja pool emotsiooni korraga. Seetõttu peaaegu puudub ka väga nõrkade indeksitega sõnade rühm.

Esimese ülesande põhisõnadest tulid siin esile *rõõm* ja *armastus*. Sõnad *viha* ja *kurbus* puuduvad.

Vormiliselt on gruppide omased samad tunnused mis eelnevas ülesandes, lisaks tuli esile sõnaühend (*mitte midagi*) ja võõrsõnast adjektiiv *normaalne*.

Tabel 8. Kognitiivse esilduvuse grupid hetke-emotsioonide nimetamiskatses (D)

I grupp:	II grupp:	III grupp:
	rõõm	lootus
	rahu	
	segadus	
	uudishimu	
	üllatus	
	armastus	
	huvi	
	mitte midagi	
	normaalne	
	ebakindlus	
	rahulolematus	
	hirm	
	ootus	
	põnevus	
	abivalmidus	
	väsimus	
	tüdimus	
	ärevus	

E. Lähiminevikust mäletatavad emotsioonid. Tulemused on esitatud tabelis 9.

Ka see nimetamiskatse oli seotud stiimuliga, milleks olid küsitletute mälestused emotsioonidest, mida nad lähiminevikus kogunud olid. Et mälestused olid subjektiivselt eriilmelised, jäävad ka selles grupis indeksid II ja III esilduvusgruppi. Ainult *rõõm* on selline emotsioon, mida paljud olid kogunud ja mille nimetamine kohe meelde tuli.

II grupis tulevad esile psühholoogide poolt universaalseks peetavad põhiemotsioonid (*viha, kurbus, hirm, üllatus, vastikus*), lisaks veel teisi (*armastus, õnn, rahulolu, väsimus, tüdimus, pinges, sõprus, solvumine, pettumus, arusaamatus*).

Tabel 9. Kognitiivse esilduvuse grupid lähiminevikust mäletatavate emotsioonide nimetamiskatses (E)

I grupp:	II grupp:	III grupp:
rõõm	viha	positiivne
	armastus	kahtlus
	rahulolu	kahjutunne
	väsimus	igatsus
	kurbus	jõuetus
	hirm	uudishimu
	õnn	nukrus
	pinge	nostalgia
	üllatus	pahameel
	tüdimus	
	närvilisus	
	naermine	
	kartus	
	arusaamatus	
	õnnelik	
	sõprus	
	solvumine	
	pettumus	
	ootus	
	vastikus	

F. Emotsioonidega seotud tegusõnade nimetamiskatse. Tulemused on esitatud tabelis 10.

Selles ülesandes pidid küsitletud tähelepanu pöörama sõnade vormile – küsiti nimelt tegusõnu (verbe), mis seostuvad emotsioonidega. Küsitletute vormiteadlikkus polnud aga kuigi suur, massiliselt öeldi *mine*-tuletisi. Sagedusliidriteks osutusid siiski *ma*-tegevusnimed.

Üldiselt on esilduvamad **emotsioonide põhinimetustest tuletatud verbid** (*armastama, vihkama, rõõmustama, kurvastama*), samuti emotsioonide väljendumisele osutavad verbid (*naerma, nutma*). Tegusõnade (ja nende poolt viidatavate protsesside) edasise seostatavuse osas emotsioonidega läksid küsitletute arvamused rohkem lahku ja seetõttu on indeksid teiste väljendite osas väiksemad.

Tabel 10. Kognitiivse esilduvuse grupid tegusõnade nimetamiskatses (F)

I grupp:	II grupp:	III grupp:
armastama	nutma	kaasa tundma
naerma	rõõmustama	jooksma
vihkama	tundma	laulma
	kurvastama	kadestama
	kirjutamine	kuulama
	karjuma	hüppama
	kallistama	hellitama
	lugema	suudlema
	rääkima	riidlema

Jätkub tabel 10.

<u>I grupp:</u>	<u>II grupp:</u>	<u>III grupp:</u>
	raevutsema	riidlema
	lööma	uskuma
	nautima	mängima
	vaatamine	meeldima
	muresema	õnnelik olema
	tantsima	reisimine
	söömine	kahetsema
	kartma	musitama
		tahtma
		vinguma
		suhtlema
		lugemine
		kahtlema
		pahandama
		imetlema

G. Suhtumine emotsioonidesse: positiivsed emotsioonid. Tulemused on esitatud tabelis 11.

Selles ülesandes pidid küsitletud nimetama nende arvates positiivseid emotsioone.

I grupis tulid esile *rõõm* ja *armastus*, kusjuures indeksite suurus neil sõnadel selles ülesandes ületas esimese ülesande oma. Eriti esilduv oli *rõõm* (indeks 0,28903804), mis oli üldse suurim kõigist arvatud indeksitest. Tähendab, et sõna *rõõm* on eriti esiletulev just positiivset emotsiooni tähistava sõnana ja selles osas valitseb eestlaste hulgas suhteliselt kõige suurem üksmeel. Ka *armastus* on väga esilduv positiivne emotsioon (indeks 0,16), aga üksmeel ei ole selle osas võrreldav *rõõmuga*.

II grupis tuli esile nähtusi, mida peetakse heaks kas üldiselt (*naer, õnn, rahulolu, sõprus, headus, hellus, sõprus*) või ka vastu üldist arvamust (*viha*).

III grupp jätkab sisuliselt II gruppi, lisades ka asju, mida peetakse positiivseks (nt *loodus, päike*) – vastavalt vajadusele kas emotsioone tekitavaks või maandavaks.

Negatiivsed emotsioonid. Tulemused on esitatud tabelis 12.

Selles ülesandes pidid küsitletud nimetama nende arvates negatiivseid emotsioone. Üksmeel negatiivsete emotsioonide osas ei ole nii suur kui positiivsete osas.

I grupp. Kõige esilduvam negatiivne emotsioonisõna oli *viha* (indeks 0,250515, mis ületas sama sõna esilduvust esimeses ülesandes). Üksmeel *viha* negatiivsuse osas polnud aga nii suur kui *rõõmu* positiivsuse osas. Mõned inimesed nimetasid *viha* ka positiivse emotsioonina, mõned nii positiivse kui negatiivse. *Kurbus* osutus negatiivse emotsioonina isegi vähemesilduvaks kui esimeses ülesandes. See tähendab,

et kurbus meenub suhteliselt hästi, aga mitte ilmtingimata negatiivse emotsioonina. Hinnang kurbusele pole nii ühene – seda nimetati nii negatiivsete, positiivsete kui neutraalsete emotsioonide all.

II ja III grupis leiame halvad tunded (*armukadedus, valu, hirm, raev, üksindus*) halvad seisundid (*masendus, ängistus, väsimus*), halvad tegevused (*nutmine, valetamine, riidlemine*) ja halvad omadused (*kadedus, tigheidus, ükskõiksus, ahnus, väiklus, õelus, tuimus*).

Tabel 11. Kognitiivse esilduvuse indeksid positiivsete emotsioonide nimetamiskatses (G)

I grupp:	II grupp:	III grupp:
rõõm	naer	laulmine
armastus	õnn	lootus
	rahulolu	loodus
	sõprus	usaldus
	lõbu	päike
	kirg	raev
	headus	tasakaalukus
	hellus	
	õrnus	
	lahkus	
	viha	

Tabel 12. Kognitiivse esilduvuse grupid negatiivsete emotsioonide nimetamiskatses (G)

I grupp:	II grupp:	III grupp:
viha	kadedus	riidlemine
kurbus	nutmine	ahnus
	raev	väiklus
	valu	õelus
	mure	tuimus
	nukrus	väsimus
	hirm	
	kurjus	
	rahulolematus	
	ükskõiksus	
	üksindus	
	kartmine	
	masendus	
	ängistus	
	valetamine	
	armukadedus	
	tigheidus	

Neutraalsed emotsioonid. Tulemused esitatakse tabelis 13.

Selles ülesandes tuli nimetada neutraalseid emotsioone. Neid tuli esile eriti vähe (keskmiselt 1,31) ja nende osas puudus üksmeel peaaegu täielikult. I esilduvuse grupp puudub – see tähendab, et kohe meenuvaid neutraalseid emotsioonisõnu ei olnud. II grupis esiletulnud sõnad on paljuski sellised, mis tulid esile ka negatiivsete all (*ükskõiksus, väsimus, kurbus, tuimus*). Suhtumine nendesse ei ole järelikult nii üheselt negatiivne.

Tabel 13. Kognitiivse esilduvuse grupid neutraalsete emotsioonide nimetamiskatses (G)

I grupp:	II grupp:	III grupp:
	ükskõiksus	tuimus
	väsimus	
	rahu	
	kurbus	
	igavus	

3.3.2.2.2. 4. Kokkuvõte

Eestikeelsed emotsioonide põhinimetused on *viha, rõõm, armastus ja kurbus*, mis tulid selgesti esile esimeses nimetamiskatses (A). Need on ka teemad, mis teistes ülesannetes korduvad – kord nõrgema, kord tugevama esilduvusega. Nelja põhilise emotsioonimõiste esiletulekut erinevate nimetamiskatsete lõikes esitab diagramm 5. Neid nelja võib pidada põhitasandi objektideks eestlaste rahvalikus emotsioonikategorias.

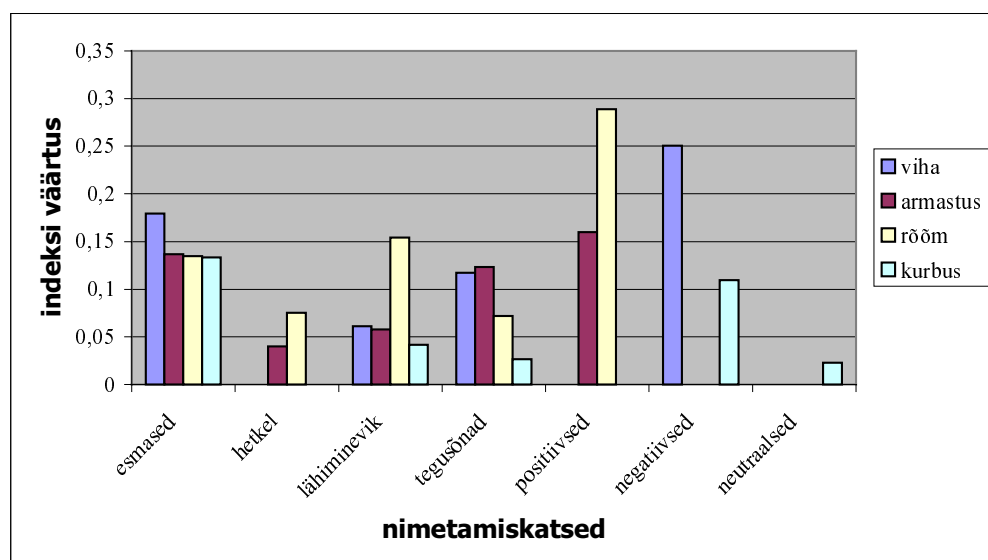

Diagramm 5. Põhitasandi emotsioonimõistete kognitiivne esilduvus erinevates nimetamiskatsetes

Psühholoogiateaduses, kus emotsioone käsitletakse peaaesjalikult seoses nende näoväljendustega, kuuluvad põhiemotsioonide hulka lisaks **vihale, rõõmule ja kurbusele** ka veel **hirm, üllatus ja vastikus**. Nimetamiskatsete põhjal selgitatud **hirmu** kognitiivne esilduvus jäi tagasihoidlikuks, **üllatuse** ja **vastikuse** oma pole aga mainimisväärne. Erinevalt psühholoogiateadusest kuulub eestlaste emotsioonikategooria põhitasandile veel konkreetse näoväljendusega **armastus**.

Emotsioonisõnade psühholoogiline esilduvus, nagu seda iseloomustavad välja arvatud kognitiivse esilduvuse indeksid, on astme küsimus. Tegelikke väga järske hüppeid indeksi suuruses väljatoodud esilduvusgruppide piiridel ei esinenud. Oli minu valik, et ma need grupid praegu nii määrasin. Näiteks esimese nimetamiskatse tulemused näevad välja nii, nagu esitab diagramm 6:

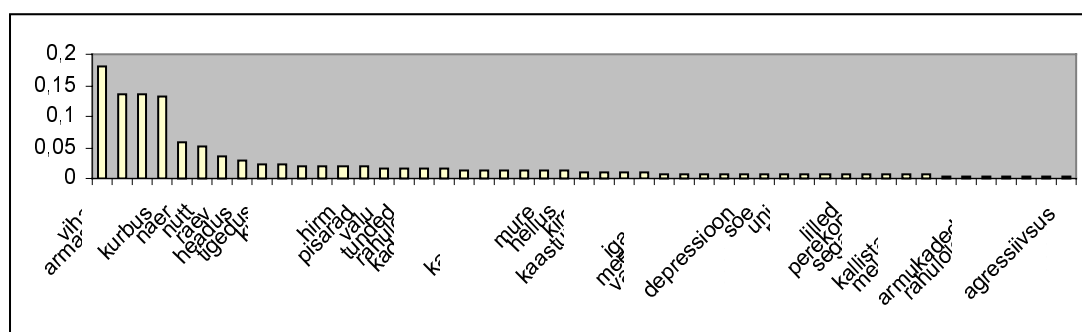

Diagramm 6. Kognitiivse esilduvuse indeksid emotsioonide esimeses nimetamiskatses (A)

Nimetamiskatsete põhjal arvatud kognitiivse esilduvuse indeksid võimaldavadki hinnata mingi sõna psühholoogilist esiletulekut eelkõige suhteliselt – antud ülesande piirides. Erinevused indeksite absoluutväärtustes ülesannete lõikes osutavad mitte niivõrd sõnade või mõistete omadustele, kui tulenevad ülesande iseloomust ja piiravatest teguritest selle juures (nt ülesande seotus stiimuli, vorminõude või hinnanguga).

Psühholoogiline esilduvus ja vormiline lihtsus on seotud niiviisi, et vormiliselt lihtsad omasõnad on eelistatud seisundis – nad on käepärased (kognitiivselt esilduvad) ja nende tüvedel on suur tõenäosus tulla esile lisaks põhitasandi mõistetele ka vormilt komplekssemate liitmõistete koosseisus.

On siiski ka hulk vormiliselt lihtsaid emotsioonisõnu (*hirm, mure, äng, raev, kirg, õnn*), mille psühholoogiline esilduvus ei küüni põhisisõnade esilduvuseni. Ilmselt on tegu sõnadega, millele vastavad emotsioonimõisted kas ei kuulu rahvalikus

emotsioonimõistete hierarhias põhitasandile või on tegemist kollektiivsest teadvusest kas tahtmatult või tahtlikult väljatõrjutud emotsioonidele vastavate mõistetega. Näiteks lihtsad omasõnad *siüü* ja *häbi* esinesid ainult ühel inimesel sajast, *iha* ega miski muu seksuaalsusele viitav ei tulnud üldse esile. Puudus ka äärmuslikule kurbusele osutav *lein*.

3.3.2.2. 3. Seoseid emotsioonisõnavaras

Kogutud keeleainese põhjal sai teha mõningaid järeldusi selle kohta, kuidas seostuvad emotsioonisõnad keelejuhtide teadvuses omavahel, ehk siis – milliseid emotsioonisõnu peetakse omavahel tähenduselt sarnasteks, milliseid vastandlikeks ja millistel on mitmeid omavahel seotud tähendusi.

Kuna nimetamiskatsetes tuli keelejuhtidel väljendeid ainult nimetada ja mitte seletada, mida igäüks neist kellegi jaoks täpselt tähendas, siis otseseid allikaid väljendite sünonüümia ja polüseemia väljatoomiseks ei ole. Parem on lugu antonüümiaga – teine ülesanne (B) nimetamiskatsete seeriast oli selline, kus inimestel tuli nimetada vastandsõnu esimeses ülesandes öeldud sõnadele. Vastandite ütlemise katse tulemustest saab aga kaudseid järeldusi teha ka sünonüümia kohta – nt pakkus inimene esimese rea väljendile välja kaks vastandit, millest üks täpsustas teist.

Polüseemiale võib osutada see, kui ühe väljendi vastandid jagunevad selgelt mitmeks grupiks – järelikult on esimese väljendi tähendus vastajate jaoks selgelt mitmene. Järgnevalt esitatakse kõigepealt vastandite katse tulemused ja seejärel mõningaid märkusi polüseemia ja sünonüümia kohta.

3.3.2.2.3. 1. Antonüümiaseosed

Esimeses ülesandes öeldud 812 sõnale nimetati vastandeid 701 korral (86%). Võimalust jätta vastand nimetamata kasutati vähe (112 juhtumit ehk 14 %). See tähendab, et üksmeel selles osas, et kõigil emotsioonisõnadel peaksid leiduma vastandid, oli küllaltki suur. Erinevaid sõnu, millele arvati leiduvat vastandeid, oli 329. Erinevaid sõnu, mida vastanditena välja pakuti, oli 378. Täielikud sagedusloendid vastandipaaride osistest on esitatud lisa (Lisa 2 B). Järgnev risttabel kujutab sagedasemate (3+n korda) osiste omavahelist kombineerumist (tabel 14).

Vasakult paremale jooksevad kõigepealt nimetatud sõnad (lähtesõnad) esinemissageduse (kõige ülemine rida) järjekorras. Ülevalt alla jooksevad lähtesõnale antud vastandid esinemissageduse (kõige vasakpoolsem veerg) vähenemise järjekorras. Numbrid ridade ristumiskohtades näitavad antonüümiaseoste esile tulemise arvu.

Tabel 14. Vastandite risttabel

antud vastand	lähtesõna																						vastandite hajuvus							
	viha	rõõm	armastus	kurbus	naer	nuttt	hirm	pisarad	vihkamine	päike	rahulolu	kurb	mure	nukrus	rõõmus	nutmine	õnn	igavus	külm	naermine	rahulik	sõprus		tigedus	ängistus	närvilisus	rahulolematus	soe	sõbralik	ärevus
52	rõõm	11		31										4																33%
38	kurbus		34												2															5%
24	naer					19	5																							0%
22	nuttt				22																									0%
20	vihkamine			18																										10%
17	ükskõiksus			3																										82%
15	armastus	11					4																							0%
10	viha		8																											20%
10	rahulikkus																							3			2			50%
8	rahulolu																								2					75%
7	kurb													4																43%
7	rõõmus											4																		43%
6	julgus						6																							0%
6	lõbusus	2											2																	33%
5	kuu										5																			0%
5	rahulolematus										5																			0%
5	headus	2																					2							20%
5	mure		4																											20%
5	naermine														4															20%
5	soe																						4							20%
5	külm																									3				40%
5	sõbralikkus	2																												60%
4	leebus	2																												50%
3	nutmine																						3							0%
3	vabadus																								3					0%
3	vaenlased																										3			0%
3	üksindus			3																										0%
3	närviline																						2							33%
3	pisarad					2																								33%
3	vaen																							2						33%
3	õnnelik										2																			33%
2	huvitav																	2												0%
2	meeldimine									2																				0%
2	vihavaen																							2						0%
2	õnnetu																													0%
	lähtesõna hajuvus	45%	12%	24%	23%	4%	0%	33%	38%	25%	29%	29%	0%	33%	67%	0%	20%	100%	2	0%	25%	50%	50%	50%	25%	0%	33%	0%	0%	33%

Vastandite hajuvuse protsendid horisontaalridade lõpus näitavad seda, kui võrd suur oli üksmeel pakutavate vastandite osas. Hajuvus 0% näitab, et lisaks tabelis toodud lähtesõnadele seda sõna muude sõnade vastandina välja ei pakutud. Suur hajuvuseprotsent horisontaalrea lõpul aga näitab, et lisaks tabelis toodud lähtesõnale pakuti seda sõna vastandiks veel paljudele erinevatele lähtesõnadele väljaspool tabelit.

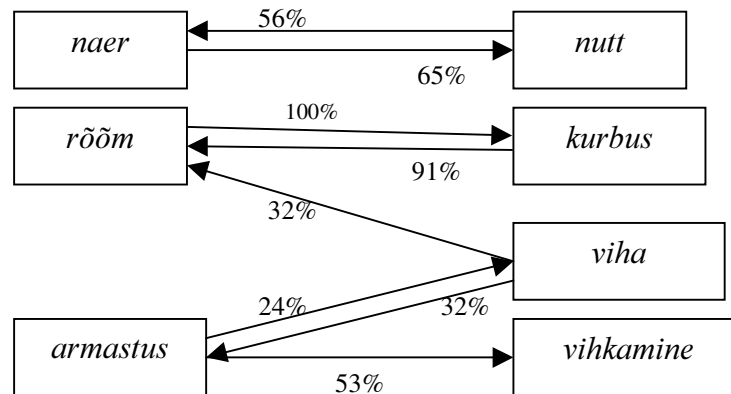
Lähtesõna hajuvuse protsendid vertikaalridades näitavad, kui võrd hajuvad on mingi lähtesõna vastandid. Lähtesõna hajuvus 0% tähendab, et lisaks tabelis toodud vastanditele rohkem erinevaid vastandeid välja ei pakutud. Suurem lähtesõna hajuvus tähendab, et tema vastanditena pakuti palju erinevaid sõnu.

Nagu risttabelist näha, paiknevad tugevamad antonüümiaseosed tabelis vasakul üleval nurgas ehk siis nende sõnade vahel, mis esinesid üldse sagedamini. Samas mõnel neist (*viha*, *armastus*) on hajuvus päris suur – tähendab, et selles on keelejuhid üksmeelele, et vastandid neil sõnadel on, aga selles osas, millised on need vastandid täpselt, lähevad arvamused lahku. Kõige suurem üksmeel on inimestel selles osas, et *nutt* ja *naer* on omavahel vastandid (hajuvus mõlemas suunas 0 %).

Tabel 15. Vastandipaaride tabel

I pool:	II pool:	F:	T:	I pool:	II pool:	F:	T:
rõõm	kurbus	34	100%	hirm	julgus	6	18%
kurbus	rõõm	31	91%	päike	kuu	5	15%
naer	nutt	22	65%	pisarad	naer	5	15%
nutt	naer	19	56%	rahulolu	rahulolematus	5	15%
armastus	vihkamine	18	53%	vihkamine	armastus	4	12%
viha	armastus	11	32%	rõõm	mure	4	12%
viha	rõõm	11	32%	nutmine	naermine	4	12%
armastus	viha	8	24%	külm	soe	4	12%
				rõõmus	kurb	4	12%
				kurb	rõõmus	4	12%
				naermine	nutmine	3	9%
				ängistus	vabadus	3	9%
				sõbrad	vaenlased	3	9%
				armastus	üksindus	3	9%
				soe	külm	3	9%
				närvilisus	rahulikkus	3	9%
				armastus	ükskõiksus	3	9%
				igavus	huvitav	2	6%
				vihkamine	meeldimine	2	6%
				sõprus	vihavaen	2	6%
				õnn	õnnetu	2	6%
				rõõmus	kurbus	2	6%
				viha	headus	2	6%
				tigedus	headus	2	6%
				mure	rõõm	2	6%
				viha	lõbusus	2	6%
				nukrus	lõbusus	2	6%
				rahulik	närviline	2	6%
				naer	pisarad	2	6%
				sõprus	vaen	2	6%
				kurb	õnnelik	2	6%
				viha	leebus	2	6%
				viha	sõbralikkus	2	6%
				rahulolematus	rahulolu	2	6%

Eelnev vastandipaaride tabel (tabel 15) esitab paarid esiletulemise sageduse (F) järjekorras koos antonüümiaseose normeeritud tugevustega¹³ (T). Vasakus tabelipooles paiknevad tugevamad antonüümiaseosed (kuni 24%) ning paremal nõrgad. Skeem joonisel 4 näitab vastandipaaride omavahelist seostumist.

Joonis 4. Tugevamad antonüümiaseosed

Nagu tabelitest ja skeemilt näha, leidub tõeliselt tugevaid antonüümiaseoseid sõnade vahel ainult mõned ja need osutuvad kehtivat samade eelmises peatükis selgunud emotsioonide põhinimetuste (*viha*, *rõõm*, *armastus*, *kurbus*) vahel. Lisanduvad veel emotsioonide väljendustegevuste nimetused *nutt* ja *naer*, mis samuti paistsid eelmises peatükis silma suhteliselt kõrgemate kognitiivse esilduvuse indeksitega. Kui esimesed neli seostuvad kõik kuidagi omavahel, siis *naer* – *nutt* kujutab endast autonoomset vastandipaari.

Osa vastandustest on sümmeetrilised, st antonüümiaseos kehtib mõlematpidi. Sellised on paarid:

rõõm – *kurbus*

naer – *nutt*

viha – *armastus*

Vastandipaaride osiste sagedusloetelu (vt Lisa 2 B) näitab, et sagedamini esimesena meenuvad ja järelkult markeerimata liikmed nendes binaarsetes opositsioonides peaks olema *viha*, *rõõm* ja *naer*.

¹³ Paari sageduse suhe kõige sagedasema paari sagedusse, protsentides.

Teatud inimrühma jaoks osutus esimesena meenuvaks (markeerimata emotsiooniks?) *armastus* (vt ptk 4.3.1). Tuli esile asümmeetriline vastandus: *armastus* – *vihkamine*. Asümmeetriline on ka vastandus kahest hästimeenuvast emotsioonisõnast: *viha* – *rõõm*.

Mittepõhitasandi emotsiooninimetuste vastandid näitasid kas suurt hajuvust või üldse väga väikesi sagedusi. Paistab, et üks põhjuseid võiks olla see, et keelejuhtide teadvuses on vastandatud pigem mõisted (või kujutlused või isiklikud kogemused emotsioonidest) kui konkreetset sõnad.

Konkreetses vastandsõna leidmisel võib keelejuhtide käitumises eristada astmeid:

1. Vastandada emotsioon tema puudumisele:

- puhtvormiliste vahenditega, eituse kaudu (nt *valu* – *mittevalu*, *hirm* – *ebahirm* *õnn* – *õnnetus* või *õnn* – *ebaõnn*)
- semantiliselt (nt *raev* – *ükskõiksus*, *kadedus* – *ükskõiksus*, *armastus* – *ükskõiksus*).

2. Leida sõna, mis tähistab vastandlikku mõistet (emotsiooni? omadust? seisundit?) (nt *valu* – *mõnu*, *hirm* – *julgus*, *raev* – *rõõmuafekt*, *kadedus* – *altruism*).

Veel üheks teguriks, mis välja pakutud vastandite suurt hajumist võib seletada, on indiviidide isiklik suhe antud emotsiooni või selle puudumisega. Näiteks kellegi jaoks tähendab armastuse puudumine viha, kellegi jaoks üksindust, ükskõiksust või armukadedust. Järgnevalt näiteid selle kohta, mida veel põhitasandi emotsiooninimetuste vastanditena välja pakuti:

- *viha* vastandina esinevad lisaks tugevatele seostele *armastuse* ja *rõõmuga* veel nõrkade seostega *headus*, *leebus*, *sõbralikkus*, *lõbusus*; ühekordselt tulid esile *andestus*, *heaolu*, *lahkus*, *leplik*, *leppimine*, *meeldiv*, *raev*, *rahu*, *rahulolu*, *rõõm/erutus*, *sallivus*, *suur hea emotsioon*, *sõprus*, *tundetud*, *vagadus*, *valu*, *õnn*, *ükskõiksus*
- *rõõmu* vastandina seisab veel nõrga seosega *mure*, ühekordselt pakuti järgmisi sõnu: *igav*, *kurb*, *nukrus*, *rahu*, *ükskõiksus*. Sõna *rõõm* pakuti ühekordselt vastandiks järgmistele sõnadele: *kurb*, *kurvastus*, *melanhoolia*, *pisarad*, *raev*, *valu*.

- *armastuse* vastandina esinevad veel nõrkade seostega *üksindus* ja *ükskõiksus*. Ühekordselt tulid esile: *armastuseta*, *armukadedus*, *hirm*, *kaotus*, *mittearmastus*, *põlgus*, *tundetud*, *vaen*, *ärapäordumine*.
- *kurbuse* vastandina pakuti nõrga seosega sõna *rõõmus* ja ühekordselt: *eufooria*, *hea tuju*, *mure*, *optimism*, *rõõmsameelsus*, *rõõmsameelne olek*, *õnn*, *ükskõiksus*. Sõna *kurbus* pakuti vastandiks veel sõnadele *lõbusus*, *õnn* ja *naer*.

Kokkuvõttes võib öelda, et vastandlikkus mõistete vahel ja antonüümiaseos sõnade vahel on samuti astme küsimus. Tugevalt vastandlikena esinevad eestlaste teadvuses põhitasandi emotsioonimõisted. See peaks tähendama, et eestlaste emotsioonialaste teadmiste põhitasandisse – rahvaliku emotsioonimudeli keskmesse – kuulub ka teadmine põhiliste emotsioonide vastandlikkusest. Sama vastandlikkuse põhimõtet usutakse läbivat ka emotsiooniteadmiste mittepõhitasandeid, kuid siin ei ole vastandite konkreetsete kehastuste osas enam kõnelejatel üksmeelt – vastandid hajuvad.

3.3.2.2.3. 2. Polüseemiast

Eelnevas osas esitatud andmete põhjal võib väita, et polüseemia kui tähenduste paljusus on emotsioonisõnavara läbiv tendents – välja pakutud rohked antonüümid vastandusid esimese sõna erinevatele tähendustele või tähendusnüanssidele. See tendents räägib eelkõige emotsioonisõnade tähenduste seotusest individuaalse kogemusega, mis isikuti on erinev. Monoseemilised olid antud küsitletute grupi jaoks ainult sõnad *nutt* ja *naer*, mille vastandlikkuse osas valitses täielik üksmeel.

Käsitleda tähenduste individuaalset variatiivsust keelejuhtidel aga polüseemiana oleks ilmne liialdus, osutaksin seepärast ainult näitele, kus vastandite andmise osas tekkisid selgelt eristuvad lahknevate arvamuste grupid.

Sõna *viha* vastandina esinesid võrdselt 11 korda *armastus* ja *rõõm*. Seejuures teistpidi seost esines ainult *armastusega* – 8 korda. Teeksin sellest järelduse, et *vihal* on eestlaste jaoks kaks omavahel seotud tähendust.

1. Esimene ja eestlaste jaoks primaarne on tähendus, mis vastandub *armastusele* ja mis on selgelt sotsiaalne tunne (seotud inimliku objektiga). *Vihkamine* on *viha* sünonüümiks selles tähenduses. Tundub, et *viha* selles esimeses tähenduses on mõistetud ajas kestva ja subjekti jaoks aktiivse protsessina.
2. Teine tähendus vastandub *rõõmule* ja selles tähenduses on rohkem esil subjekti passiivne seisund. *Viha* sünonüümiks teises tähenduses võib pidada *vihastamist*, mis võib, aga ei pruugi, olla seotud inimliku objektiga. Oletatavasti on *viha* selles tähenduses mõistetud samuti ajalisel pigem hetkelise kui kestvana nagu tema vastand *rõõmgi*.

Pole vahest üllatav, et just *viha* osutus eestlaste jaoks kõige selgemalt polüseemiliseks – oli ta ju üldse kõige sagedamini nimetatud sõnu. Ka keeleökonomika ütleb, et sõna sagedus korreleerub vormilise lihtsusega ja tähenduste paljususega (Zipf 1968). See, et tänapäeva eestlaste jaoks osutus primaarseks *viha* aktiivne ja sotsiaalne tähendus, ei tähenda, et see peaks olema nii ka keeleajalooliselt.

3.3.2.2.3. 3. Sünonüümiast

Selle kohta, milliseid sõnu peavad eestlased samatähenduslikeks, saadi antud nimetamiskatsetega vaid kaudseid andmeid – seda juhtumil, kui esimese ülesande sõnadele pakuti välja mitu võrdset vastandit, millest teine täpsustas esimest. Näiteks: *hool/tähelepanu*, *suletus/kinnisus*, *mure/kurbus*, *õnnetunne/rõõm*, *avatus/siirus*, *ükskõiksus/tuimus*, *sogamine/hämamine*, *rõõm/erutus*, *kurbus/ahastus*, *külm/jäisus*, *puhkus/rahu*, *nutt/hala*, *pehmus/kannatlikkus*, *helgus/kerigus*, *elurõõm/elujaatus*.

Samuti esines esimeses nimetamiskatses (A) sõnade nimetamist lisaks suurima kontrasti printsiibile (vastandipaarid kõigepealt) veel ka nimetamist vähima kontrasti printsiibi alusel: nimetati kas sünonüüme või tähenduselt lähedasi sõnu, nt *naer-nalilõbu*; *nutt-hala*, *joovastus-vaimustus*, *kurbus-melanhoolia*, *raev-viha*, *õrnus-hellus*.)

Sellised juhtumid jäid aga üksikuteks, nii et pigem võib väita, et tegemist on sünonüümidega antud indiviidide jaoks antud olukorras, kui seostega, mis valitsevad eesti keele emotsioonisõnavaras läbivalt.

3.3.2.2.3. 4. Kokkuvõte

Mõistete vastandamine ja antonüümiaseosed sõnade vahel on üks eestlaste emotsioonisõnavara organiseerivaid jõude. Eriti ilmekalt näitab see ennast põhitasandi mõistete vahel, kus ilmnevad vastanduvate emotsioonimõistete paarid. Mittepõhitasandi mõistete osas avaldub see veendumusena, et vastandid on igal juhul olemas. Mõistete sarnasuse ja sõnade polüseemia ning sünonüümia kohta andis käesolev uuring andmeid vähe.

Tooksin esile kaks printsiipi, mis näivad toimivat kõnelejate teadvuses.

1. Suurima kontrastsuse printsiip, st tendents, et kõigepealt leitakse sõnalised väljendused mõistetele, mis teineteisest maksimaalselt eristuvad.
2. Vähima kontrastsuse printsiip, mis tähendab seda, et sõnalised väljendused antakse ka lähedastele ja seotud mõistetele, tehes enda jaoks olulisi tähenduslikke eristusi nüanssides.

3.4. Lühikokkuvõte uuringu tulemustest

Uuringu subjektiivsed tulemused on seotud uuringu vormi ja läbiviimisega, objektiivsed tulemused uuringu objektiga, milleks oli küsitletud inimhulk ja nende poolt intervjuude käigus produtseeritud keeleaines.

Intervjuude käigus nimetati rohkesti väljendeid, nende hulgas emotsioonidega ka ainult kaudselt seotuid. Hulgaliselt tuli esile ka emotsioonisõnavara, aga ilmselt kaugeltki mitte kõik nimetused, mis eesti keeles emotsioonide jaoks olemas on. Lisaks primaarsetele emotsiooninimedele leidsid küsitletud sekundaarseid nimetusi emotsioonidele sõnade seast, mis viitavad primaarselt omadustele või tegevustele.

Sisulise ja vormilise mitmekesisuse analüüsil selgus, et inimesed jagavad kollektiivselt pigem kogemusega seotud **emotsioonimõisteid** kui konkreetseid sõnaliigiliselt ja vormiliselt määratletud leksikaalseid üksusi – emotsioonisõnu.

Mõisteid ja sõnu jagatakse kollektiivselt erineval määral. On suhteliselt väike hulk üldiselt käepäraseid ja psühholoogiliselt esilduvaid emotsioonisõnu (*viha, rõõm, armastus, kurbus*), mis on emotsioonide **põhinimetused** eesti keeles. Käepärased on veel *nutt* ja *naer* kui emotsioonide prototüüpsemaid väljendustegevusi tähistavad sõnad. Need mõisted üheskoos moodustavad **põhitasandi** eestlaste rahvalikus emotsioonikäsitluses. Ülejäänud mittepõhitasandi mõisteid jagatakse märksa väiksema arvu kõnelejate poolt.

Põhitasandile rahvalikus emotsioonikäsitluses on omane **suurima kontrastsuse printsiip** – selgesti eristuvate vastandipaaride moodustumine põhitasandi mõistetest. Need on paljude küsitletute poolt üksmeelselt nimetatud sümmeetrilised vastandused *viha-armastus, rõõm-kurbus, naer-nutt*. Sama printsiipi rakendatakse kõnelejate poolt aga ka mittepõhitasandi mõistetele, konkreetsete vastandipaaride osas siin aga üksmeel puudub.

Vähima kontrastsuse printsiip avaldub eestlaste emotsioonisõnavaras käesoleva uuringu tulemuste põhjal nõrgemini. Sõnad, mis on keeles rohkemate emotsioonide või tundenüansside eristamiseks, ei ole käepärased ega kuulu aktiivsesse sõnavarasse.

Kinnitust leidis J. Alliku väide, et eestlased ei oska oma emotsioonidest mõelda teisiti kui positiivsetest ja negatiivsetest. Kui J. Alliku väitel need dimensioonid ei ole vastandatavad, siis käesolevas uurimuses leiti, et eestlaste rahvalikus

emotsioonikäsituses on vastandustel siiski kindel koht. Esile tulnud vastanduste sisu taandub lõpuks headele ja halbadele tunnetele, positiivsetele ja negatiivsetele emotsioonidele.

Läbiviidud empiiriline uuring kujunes põnevaks sissevaateks eestlaste emotsioonisõnavarasse, nii nagu inimesed seda reaalselt valdavad. Meetodi otstarbekuse üle võib muidugi vaielda, kuid lisaks kogutud keeleandmetele ei alahindaks mina uuringu läbiviijana ka kogemusi ja tähelepanekuid, mida sain vahetust suhtlemisest keelejuhtidega intervjuude käigus.

4. Arutelu

4.1. Rahvalikust emotsioonikäsitlusest

Antud empiirilise uuringu tulemuste põhjal saab teha järeldusi ka eestlaste rahvaliku emotsioonikäsitluse kohta. Pilt jääb siiski puudulikuks, kuna andmed on kogutud nimetamiskatsetest. Nimetaksin järgmisi piiravaid asjaolusid:

1. Nimetamiskatse ei ole mitte kõige loomulikum viis ega olukord emotsioonidest rääkimiseks.
2. Esile tuleb ainult käepärane, st kognitiivselt esilduv emotsioonisõnavara, mis on seotud teadvustatud või potentsiaalselt teadvustatud emotsioonidega.
3. Piltlikud väljendid jäävad uurimisorbiidist peaaegu välja.
4. Välja jääb ka emotsioonide grammatika, st selle jälgimine, kuidas eri emotsioonidest kõneldakse grammatiliselt erinevate konstruktsioonidega.

Siiski on nimetamiskatsete tulemusel minu käsutuses olemas 100 inimese poolt öeldud tervelt 4886 emotsioonidega otsesemalt või kaudsemalt seotud väljendit! Usun, et selle materjali põhjal saab siiski mõningad peajooned emotsioonide kontseptualiseerimise kohta välja tuua.

Väidetakse, et mingi aineala (ja tegelikult üldse kõik) mõisted ja neid esindavad sõnad ei paikne inimese peas kaootiliselt, vaid et nad on paigutatud küllaltki süstemaatiliselt, mis hõlbustab kategoriseerimist (Viberg 1994: 170-171). Kui see nii on, peaks inimestel olema hõlpus nimetamiskatses oma “süstemaatilisi katalooge” lapata ja esitada sõnu kategooriate kaupa. See asjaolu võiks kuuluda nimetamiskatse eeliste hulka materjali allikana.

Otsin järgnevas vastuseid järgmistele küsimustele:

- kuidas on emotsioonid kontseptualiseeritud?
- millised teised kognitiivsed valdkonnad seostuvad eestlaste teadvuses emotsioonide valdkonnaga?
- tsenter ja perifeeria loomulikus emotsioonikategorias; milline ja miks on põhitasand rahvalikus emotsioonikäsitluses; millised on prototüüpsed emotsioonid?

- kas ja kuidas on emotsioonide valdkond struktureeritud?

Üldistuste tegemisel kasutan lähteandmetena uurimuse eelmise osa tulemusi:

- sagedusloendid (Lisa 1) ja nende põhjal selgitatud emotsioonisõnavara vormiline ning sisuline mitmekesisus (ptk 3.3.2.2.1.)
- kognitiivse esilduvuse indeksid (Lisa 3) ja nende põhjal selgitatud emotsioonide põhinimetused (ptk 3.3.2.2.2.)
- vastandipaaride loetelud (Lisa 2 B) ja nende põhjal selgitatud seosed emotsioonisõnavaras (ptk 3.3.2.2.3.)

4.1. 1. *Emotsioonide kontseptualiseerimisest*

Emotsioonidele viitamisel tulid empiirilises uuringus esile järgnevad viisid:

1. **Primaarne viis** oli nimetada emotsiooni nimisõnaga, mille peamiseks funktsiooniks tänapäeva keeles ongi emotsiooni tähistamine (nt *rõõm, viha, armastus, kurbus, raev, hirm, õnn, mure, sõprus, rahulolu, kirg, ärevus, üksindus*). Sellisel puhul on emotsioon kontseptualiseeritud kui [ASI] semantilises ruumis (vt Vainik 1992 või Langacker 1987).
2. **Sekundaarne viis** oli viidata emotsioonile sõnaga, mille peamiseks funktsiooniks tänapäeva keeles on:
 - a) väljendada **omadust** (nt adjektiivid *tige, kuri, hea, lõbus, lahke, laisk, tõsine, äge, ergas* jne). Sellisel juhul on emotsioon käsitletud kui [ATEMPORAALNE SUHE] semantilises ruumis.
Paljud omadustele viitavad mõisted olid aga esitatud [ASJADENA], mis justkui teeb neist “vastuvõetavamad” emotsiooninimetused (nt selgelt adjektiivist tuletatud substantiivid *tigedus, kurjus, headus, lõbusus, lahkus, laiskus, tõsidus, ägedus, erksus*).
 - b) väljendada **tegevust** (nt verbid *vihkama, rõõmustama, kartma, kurvastama, ahastama*). Sellisel puhul on emotsioon kontseptualiseeritud kui [PROTSESS] semantilises ruumis.

Sarnaselt omadustega on ka paljud tegevustele viitavad mõisted kontseptualiseeritud [ASJADENA], mis teeb neist justkui “vastuvõetavamad” emotsiooninimetused (nt selgelt verbist tuletatud substantiivid *vihkamine*, *rõõmustamine*, *kartmine* – *kartus*, *kurvastamine* – *kurvastus*, *ahastamine* – *ahastus*).

Omaduste ja tegevuste kontseptualiseerimine [ASJADENA] paistis olevat keelejuhtide lahendus olukorrale, kus päris [ASJU] – emotsiooninimetusi – ei teatud või teati enda arust vähe.

Sekundaarset viitamist pean ma allikaks¹⁴, kust keelekasutajad täiendavad oma varusid emotsioonidele viitamise vajaduse korral, kui primaarset emotsiooninimetust pole millegipärast käepärast.

Seega kokkuvõtlikult võib öelda, et eestlased kalduvad emotsioone kontseptualiseerima [ASJADENA], mis aga on “tehtud” [PROTSESSIDEST] ja [ATEMPORAALSETEST SUHETEST]. Kontseptualiseerimise suund – väliste ja meelega tajutavate tunnuste (omadused) ning käitumise (protsessid) kontseptualiseerimiselt sissepoole, tundemaailma liigendamise suunas – tundub loogilisena ja vastab inimtunnetuse üldistele seaduspärasustele.

4.1. 2. Kognitiivsed valdkonnad

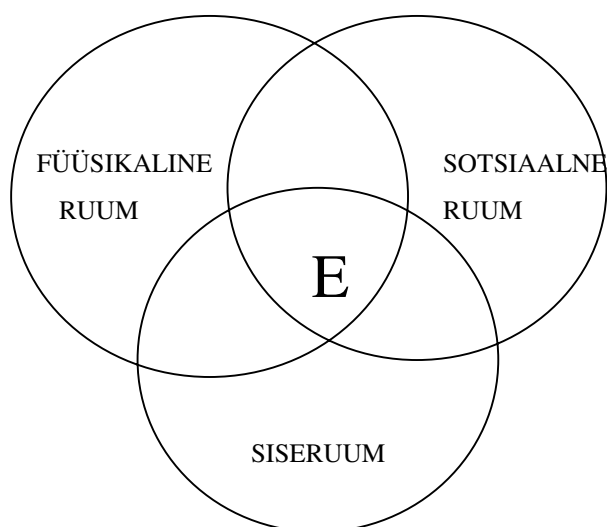
Nagu eelpool osutatud (ptk 2.1.3.1.1.), väidetakse semantiline ruum e keelekasutajate kollektiivne teadvus koosnevat nn kognitiivsetest valdkondadest, mis koondavad teadmisi, kogemusi ja tähendusi ainealade kaupa (Langacker 1987). Selliseks kognitiivseks valdkonnaks võib pidada ka emotsioonide valdkonda. Emotsioonimõistete tähendused peaks olema täpsemalt kirjeldatavad selle kognitiivse valdkonna suhtes. Et käesoleva empiirilise uurimuse spetsiifika oli väljendeid lihtsalt koguda, mitte aga nende individuaalseid või invariantseid tähendusi selgitada, siis

¹⁴ Usun, et sama psühholoogiliselt põhjendatud skeem on toimunud ka keele ja tunnetuse arenemise ajaloos. Kui pikk siis ikka on olnud periood, kus tundeist iseseisvate asjadena räägitakse ja mõeldakse? Arvan, et sellele on eelnud periood, kus iseennast, oma tundeid, kogemusi ja keelt ei suudetud lahus eksisteerivate iseseisvate asjadena käsitada. Näiteks peatükis 3.3.2.2.2. selgitatud emotsioonide põhinimetused: *kurbuse* seos omadussõnaga *kurb* on praegugi läbipaistev, samuti *armastuse* seos verbiga *armastama*. Ka *viha* on osutanud algselt omadusele – maitseomadusele (‘kibe, mõru’). *Rõõmu* üks vanu ja miks mitte võib-olla ka algseid tähendusi on olnud ‘kisa, kära’ (Saareste 1958), kus motiveerivaks seoseks on viitamine emotsiooni väljaelamise protsessile. Need on kõik siiski siinkohal oletused, emotsioonisõnade täpsem etümoloogia alles ootab lahtiseletamist.

üksikute emotsioonide tähendusi valdkonna kui terviku suhtes ma siinkohal eritlema ei hakka. See on väga suur ja omaette töö, mis nõuaks ka teistsuguseid lähteandmeid. Kognitiivse esilduvuse indeksi (vt ptk 3.3.2.2.2.) põhjal saab vaid välja tuua, millised on emotsioonide valdkonna kesksed ja prototüüpsed esindajad ning millised jäävad perifeeriasse, kus emotsioonide valdkond piirneb ja lõikub teiste kognitiivsete valdkondadega. Mõistagi ei eeldata, et valdkonnad oleks jääkade piiridega üksteisest eraldatud.

Empiirilise uurimise käigus kogunenud sõnavara semantilise grupeerumise põhjal võib üsna suurelt üldistades väita, et emotsioonide valdkond paikneb eestlaste kollektiivses teadvuses (eesti keele semantilises ruumis) kolme suure valdkonna lõikumiskohal:

1. **Füüsikaline ruum**, seejuures laiemas kui pelgalt 3-mõõtmelise ruumi tähenduses. Siia kuuluvad sensorsete võimete vahendusel saadud teadmised ja kogemused kehade mõõtmetest, liikumisest, energiast, temperatuurist, ettekujutused põhjuslikkusest jne.
2. **Sotsiaalne ruum**, mis hõlmab interpersonaalseid suhteid. Teadmised ja kogemused, mis on saadud suhtlemisest teiste inimestega, näiteks sotsiaalsete käitumisnormide omaksvõtt – teadmised aktsepteeritud ja taunitud käitumisviisidest ja omadustest.
3. **Siseruum** e teadmised ja kogemused intrapsüühilistest protsessidest. Siia kuuluvad subjektiivsed meeldivus- ja köitvushinnangud, subjektiivselt kogetud ärevuse-erutuse ning tahteaktiivsuse tase. Aga ka teadmised teadmistest, mälust ning tajuprotsessidest.

Joonis 5. Emotsioonide valdkond ja teised kognitiivsed valdkonnad

Joonisel 5 on skemaatiliselt kujutatud neid kolme põhilist kognitiivset valdkonda. Suurtäht E osutab emotsioonide paiknemisele nende lõikumiskohas, kus teda võib pidada teatud iseseisvaks kognitiivseks valdkonnaks või vähemalt iseseisvaks loomulikkuks kategooriaks eestlaste teadvuses.

Loomulikule kategooriale on omane tsentri- ja perifeeriaosa. Emotsioonikategooria tsentrisse kuuluvad eestlaste jaoks **prototüüpsed emotsioonimõisted**: *viha*, *rõõm*, *kurbus* ja *armastus*, mis kuuluvad põhitasandisse eestlaste rahvalikus emotsioonikäsitluses. Ka nendel mõistetel on seoseid füüsilise, sotsiaalse ja siseruumiga – just see teeb neist emotsioonidest sobivad **põhitasandi objektid** – neile on omane konkreetne ja **äratuntav väliskuju**¹⁵ – näoilme, mis funktsioneerib siseseisundi väljendajana ja suhtlusvahendina.

Põhitasandi emotsioonidele on omased ka **prototüüpsed väljendustegevused**, mis on kontseptualiseeritud [ASJADENA] ja tulid keelejuhtidele hästi meelde. *Kurbusega* seostub prototüüpselt *nutt*, *rõõmuga naer*, *vihaga raev*, *armastusega kallistused* ja *suudlused*.

Prototüüpse põhitasandi emotsiooni tunnuseks on eestlase jaoks ka **vastanduva emotsiooni olemasolu**: heale emotsioonile vastandub halb ja vastupidi. Põhitasandi emotsioonidest moodustuvad paarid: *viha* (halb) – *armastus* (hea) ja *rõõm* (hea) – *kurbus* (halb). Vahest on näoväljendusega *armastuse* kuulumine põhitasandi emotsioonide hulka seotud just sellega, et *vihale* on ju vastandit vaja. Seda emotsioonikategooria iseloomuliku tunnust, jagunemist vastanduvate pooluste – hea ja halva – vahel, näeb ka põhitasandist kaugemale jäävate emotsioonimõistete juures. Samas psühholoogide poolt näoväljenduste põhjal põhiemotsioonide hulka liigitavad *hirm*, *üllatus* ja *vastikus* ei kuulu eestlaste jaoks prototüüpsete põhitasandi emotsioonide hulka võib-olla just selletõttu, et neist ei anna moodustada vastandite paare.

Mittepõhitasandile jäävad ka põhitasandi prototüüpsete emotsioonimõistete edasiarendused:

- a) spetsiifilisuse suunas, näiteks mõisted, mis eristavad tundeid kestuse või intensiivsuse alusel: *armastus* > *kirg*, *kurbus* > *nukrus*, *viha* > *äkkviha*, *rõõm* > *joovastus*;

b) üldistuse suunas, näiteks tunnete jagunemine kahte suurde kategooriasse – “head” tunded ja “halvad” tunded.

Veel kaugemale tsentrist jäävad nende prototüüpidega vähem sarnanevad emotsioonimõisted, mis kuuluvad lisaks emotsioonidele ka eelloetletud kolme põhilisse valdkonda – füüsilisse, sotsiaalsesse või intrapsüühilisse siseruumi (nt *soojus, lähedus, poolehoid, sõbralikkus, kadedus, vastikus*).

Perifeeriasse jäävad mõisted, mis esmajoones kuuluvadki nimetatud kolme suurde valdkonda, emotsioonimõistetega seob neid paljuski jagunemine headeks ja halvadeks nähtusteks, mis kas tekitavad häid emotsioone või aitavad halvadega toime tulla, nt *päike, lilled, lapsed, perekond*.

Järgnevalt esitan tabelis 16 mõisteid, mis kuskil piirkonnas esile tulid. Arvesse on läinud mõisted, mis tulid empiirilises uuringus esile vähemalt kolm korda. Suur sagedus tõstis eristaatusesse põhitasandi mõisted, muus osas pole siinkohal esiletuleku sagedust arvestatud. Muidugi on piirid tinglikud ja subjektiivsed, kuna põhinevad minu keeletundel. Oma parema äranägemise järgi olen mõisteid ka valdkondade sees püüdnud grupeerida.

Tabel 16. Emotsioonide valdkond ja teised seotud valdkonnad

	HALB		HEA	
Üldisemad mõisted	negatiivsed emotsioonid		positiivsed emotsioonid	
Emotsioonid	HALB		HEA	
Põhitasand	viha	kurbus	rõõm	armastus
Spetsiifilisemad mõisted	pahameel kuri pahandama raev tige ägedus karmus ärritus ärritatus vimm vaen agressiivsus	ahastus meeleheide mure nukrus õnnetus ängistus depressioon enesehaletsus halb meeleolu hingevalu melanhoolia	hea meeleolu joovastus lõbu õnn eufooria ekstaas	armumine hellus kirk soojus õrnus

¹⁵ Mõnevõrra üllatav on vahest *armastuse* sattumine põhitasandi objektide hulka eestlaste emotsioonikäsituses – nähtavasti on see tunne aga eestlaste jaoks väga oluline muudes aspektides, mis korvab spetsiifilise “armastava näoilme” puudumise.

Jätkub tabel 16.

Füüsikaline ruum	HALB	HEA
Nägemis- ja kuulmismeel	nuttt karjumine	naer hõisked
Puuteaistingud	valu kannatus	kergus
Temperatuur	külm	soojus

Sotsiaalne ruum	HALB	HEA
"Heade" inimeste tunded "heade" inimeste vastu	kadedus armukadedus	sõprus meeldimine poolehoid igatsus aitamine kaasaelamine kohusetunne hoolivus usaldus lugupidamine uhkus
"Heade" inimeste tunded "halbade" inimeste vastu	solvumine nõrdimus pettumus põlgus	mõistmine sallivus kaasatundmine empaatia andestamine tolerantsus
"Halbade" inimeste tunded "heade" inimeste vastu	hoolimatus sallimatus	
"Halbade" inimeste tunded "heade" inimeste seas	üksindus häbi süü	
Omadused, mis mõjutavad suhtlemist	rumalus edevus väiklus õelus ahnus häbematus	sõbralikkus lahkus siirus südamlikkus heatahtlikkus töökus avameelsus leebus leplikkus osavõtlikkus tähelepanelikkus abivalmidus

Siseruum	HALB	HEA
Meeldivushinnangud:	ebameeldiv vastikus rahulolematus kole	meeldiv mugav mõnu nauding rahulolu rahul heaolu positiivne

Jätkub tabel 16.

Kõitvushinnangud	igavus tuimus tundetud tühjus mõttetud ükskõiksus	huvi põnevus vaimustus tundlik
Energiatase	jõuetus vaev väsimus	ergas puhkamine lõdvestumine
Tahe	ebakindlus lootusetus	vabadus kindlus enesekindlus saavutus soov lootus ootus
Ärevus ja erutus	närviline rahutus ärevus ootusärevus mure hirm kartus	rahulik hingerahu elevel erutus julgus
Meeleseisund	segadus arusaamatus teadmatus kahetsus kõhklus stress kahtlus suutmatus unustamine ?hämning	loomingulisus tasakaalukus usk imetlema üllatus

Esile tuli siiski omadusi ja nähtusi, mis ei liigitu hea ja halva alla, nt *vaikne, tõsine, mõtlik, tavaline, normaalne, rahulik* – nende mõistete puhul on aga ka ilmne, et nende suhe emotsioonikategooriaga ongi osutamine emotsiooni puudumisele või mitte välja näitamisele.

4.1. 3. Emotsioonikategooria struktuurist

Kõiki emotsioonikategooriaga seotavaid kognitiivseid valdkondi läbiv joon on jagunemine headeks ja halbadeks emotsioonideks, tunneteks, omadusteks, protsessideks, nähtusteks, asjadeks. See on põhitasandist ja prototüüpsetest emotsioonidest suurima kontrastsuse printsiibi alusel tehtud üldistus, mis läbib kogu valdkonda. Mida kaugemale emotsioonikategooria prototüüpest tuumosast, seda

nõrgemaks ja vaieldavamaks muutuvad vastandused. Vähima kontrastsuse printsiibi alusel toimub nüansside eristamine valdkonna ja alagrupi sees.

Mingit valmis korda või süstemaatilisi emotsiooniteadmiste hoidmise viise, nagu usub Viberg (1994), ma tuvastada ei suutnud. Vastupidi – selleks, et sõnakaoses mingigi kord luua, pidin üsna suurt vaeva nägema.

4.1. 4. Kokkuvõte

Emotsioonide valdkonna paiknemine eestlaste kollektiivses teadvuses füüsilise ruumi, sotsiaalse ja intrapsüühilise siseruumi lõikumiskohas ei ole üllatav: on ju **emotsioon subjektiivselt indiviidi poolt kogetav protsess, millel on aga omad välised füüsilised avaldused (väljenduskäitumine, näoilmed, hääletooni muutused) ja mis seetõttu funktsioneerivad suhtlemises teadetenähtetena suhtlejate siseseisunditest.**

Üllatav oleks see, kui valdkond oleks kõigi eestlaste teadvuses ühtviisi sisemiselt korrastatud. Valdcondade sisemine korrastatus on miski, mis tuleb välja hoolsa andmekogumise ja korrastamistöõ tulemusena. Tundub, et kui iga üksik keelekasutaja jagabki kuidagi seda kollektiivset “emotsioonidemaastiku kaarti”, siis oma igapäevaelus ja silmitsi reaalse emotsionaalse kogemusega ei ole tal valdkonna kollektiivsest struktureeritusest vähimatki kasu.

Arvan, et keskmine inimene ei tea, kus “kapis” tal millised emotsionaalsed teadmised paiknevad, kasutatakse peamiselt seda, mis on käepärast. Käepärast on aga need asjad, mida kõige sagedamini vaja läheb – põhitasandi mõisted. Keskmine eestlane teab küll, et kuskil on olemas täpsemad ja õigemad sõnad tundenüansside tähistamiseks, kuid kuna igapäevaelus pole need mõisted aktuaalsed, siis on need sõnad “teadvuse kapis” tolmunud ja igapäevase mate asjade taha ning alla jäänud.

Näib, et “emotsioonidemaastiku kaarti” pole tavalisel eestlasel tavaliselt kaasas. Küll on tal kaasas kompass, mis näitab “head” ja “halba”, ning teadmine põhilistest emotsiooni-ilmakaartest – *vihast, rõõmust, kurbusest ja armastusest.*

4.2. *Rahvapsühholoogia vs. ekspertide käsitlused*

4.2. 1. *Põhiemotsioonid*

Nagu käesoleva uurimuse empiirilises osas välja selgitatud (vt 3.3.2.2.2.) on eestlastel neli emotsioonide põhinimetust – *viha*, *rõõm*, *armastus* ja *kurbus* – ning nagu eelnevas peatükis põhjendatud, moodustub neist **emotsioonide põhitasand** eestlaste rahvapsühholoogias.

Psühholoogiateaduses puudub nii suur üksmeel selles osas, mis on põhiemotsioonid ja kas neid üldse saab üles lugeda (vt ptk 1.2.2.). Rakenduspsühholoogia tasemel (vt ptk 1.2.3.) arvestatakse praktilistel kaalutlustel – kuna need seostuvad enam-vähem universaalsete näoväljendustega – siiski 6 põhiemotsiooniga, milleks on *viha*, *rõõm*, *kurbus*, *hirm*, *üllatus*, *vastikus* (Ekman 1982).

Ekspertide arvamusega langeb eestlaste arusaam põhiemotsioonidest kokku *viha*, *rõõmu* ja *kurbuse* osas. Et need on eestlaste jaoks tähtsad ja äratuntavad ja ilmselt sagedased emotsioonid, näitas ka just nende emotsioonide prototüüpsetele väljendustegevustele osutavate sõnade sage mainimine (*nutt*, *naer*, *raev*). Ekspertidest erinevalt peavad eestlased emotsiooniks ka *armastust*.

Sõnad *hirm*, *vastikus* ja *üllatus* on eestlaste meelest olemas küll, kuid mitte sama igapäevased kui *viha*, *rõõm*, *kurbus* ja *armastus*. Ka on ilmselt *hirm*, *vastikus* ja *üllatus* spetsiifilised tunded, mida tuntakse ainult konkreetses situatsioonis ja seoses kindlat tüüpi stiimuliga – *hirmu* seoses ohuga, *vastikust* seoses maitse- või lõhnaaistinguga, *üllatust* seoses olukorra äkilise muutusega. Ilmselt ei sisaldanud küsitlusolukord tüüpiliselt neid stiimuleid.

Teistsuguse meetodikaga uurides saab ka eestlaste emotsioonikategooriast pisut teistsuguse pildi. Näiteks L. Kästik, kes lasi katseisikutel hinnata etteantud sõnade nimekirja (*kas see ja see on emotsioon?*) sai tulemused: *viha* 95%, *rõõm* 93%, *vaimustus* 93%, *üllatus* 89%, *solvumine* 89%, *kurbus* 86%, *ärritatus* 85%, *hirm* 85%, jne. Sõna *armastus* oli 72%-ga 23. kohal. Minu järeldus oleks siit selline, et **viha** ja **rõõm** on tõepoolest eestlaste jaoks kõige prototüüpsemad emotsioonid, **kurbuse** ja **armastuse** suur esilduvus nimetamiskatsetes seletub vahest kõige paremini suurima

kontrasti printsiibi toimimisega meenutamisel ning rahvaliku emotsioonikategooria polaarse iseloomuga.

Üldistades võib väita, et kui ekspertide jaoks on emotsioonide kategooria ja põhiemotsioonide olemus seotud eelkõige näoväljendustega, siis eestlaste jaoks peamiselt inimestevaheliste suhete ja suhtlemisega.

4.2. 2. *Positiivsus ja negatiivsus*

Üks käesoleva uurimuse eesmärke oli kontrollida Alliku (1997a) väidet, et eestlased ei oska oma emotsioonidest mõelda teisiti kui positiivsetest ja negatiivsetest. Tema väitel need dimensioonid ei vastandu, vaid seostuvad igal võimalikul viisil (lk 150).

Empiiriline uuring kinnitas selle väite esimest poolt – eestlased tõesti kalduvad mõtlema emotsioonidest ainult kui positiivsetest või negatiivsetest. Väite teise poole osas, et negatiivsus ja positiivsus on sõltumatud dimensioonid, mis ei vastandu omavahel, läheb rahva arvamus ekspertide arvamuselt lahku. Asjaolu, et positiivsed ja negatiivsed emotsioonid on ajus kantud erinevate substraatide poolt, ei näi eestlasi segavat neist mõelda kui vastandlikest.

Uskumus emotsioonide vastandatavusest – jagunemisest headeks (positiivsed) ja halbadeks (negatiivsed) – elab eestlaste teadvuses tugevasti. Seda näitasid käesoleva uurimuse käigus mitmed asjaolud:

- mõtte liikumine esimeses nimetamiskatses (A) antonüümiaaseid pidi, st vastandite paare oli kõige kergem üldse meenutada
- keelejuhtide suur usinus (86%) vastandite leidmisel ja nimetamisel teises katses (B)
- suhteliselt suuremad kognitiivse esilduvuse indeksid viimases nimetamiskatses (G), kus tuli nimetada positiivseid ja negatiivseid emotsioone – just nii olid emotsioonisõnad keelejuhtide jaoks kõige selgemini identifitseeritavad; samas neutraalsete emotsioonide olemasolu või puudumise kohta üksmeel puudus
- puhtkeeleliselt – suure hulga väljendite esiletulek, kus mingit emotsiooni on määratletud vastandemotsiooni puudumise kaudu (liitsõnad *mitte-* ja *eba-* osisega, *-tus* ja *-matus* liited (vt ptk 3.3.2.2.1.)).

Emotsioonide positiivsus ja negatiivsus ei ole arvatavasti aga mõistetud inimeste poolt alati ühtemoodi. Sõltuvalt olukorrast võib sellel olla erinev sisu. Nimelt esines emotsioonide liigitamist positiivseteks ja negatiivseteks nii klišeede alusel kui ka isiklikust seisukohast lähtudes, mis võis minna vastuollu üldiste klišeelike suhtumistega nt, *viha*, *raevu* ja *kurbuse* liigitamine mõne inimese poolt positiivseteks (vt ptk 3.3.2.2.2.), üks inimene sajast liigitas *rõõmu* negatiivseks.

Usun, et inimliku kogemuse jaotamine heaks ja halvaks on tendents, mis läbib laiemat nähtuseringi, kui ainult emotsioonid. Käesolevaski uurimuses tuli kummaski kategoorias esile omadusi, käitumisi, esemeid ja muud.

Lahtiseks võiks jääda küsimus, kas pluss/miinus skaalal hinnangute andmise puhul on tegemist eelkõige kultuuriliste normidega ja moraalsete hinnangutega (nt ristiusu poolt kultiveeritud teadmise "heast" ja "kurjast") või on eelkõige tegemist psühholoogilise nähtusega (näiteks metatasandi emotsioonidega) – emotsioonide nagu muudegi nähtuste hindamisega individuaalse kasulikkuse-kahjulikkuse alusel, nii nagu on kirjeldatud esmase hindamise mehhanismi (Lazarus 1991).

Emotsioonisõnavara ja emotsioonimõisted kuuluvad II astme emotsionaalsete teadmiste hulka (Planalp ja Fitness 1999), nad on tööriistaks emotsioonide teadvustamise protsessis. Näib aga, et sellesse teise astme emotsionaalsesse teadmisse on sisse kodeeritud ka I astme emotsiooniteadmised, mis reguleerivad meie käitumist teadvustamatult – evolutsiooni käigus kujunenud operatiivse kahendsüsteemse pluss/miinus hinnangumehhanismi alusel (ründa – põgene, ohutu – ohtlik, ligitõmbav – eemaletõukav, mõnus – valus). See I astme emotsionaalne teadmine sisaldub emotsioonisõnavaras üldistatult ja iga üksiku emotsioonisõna tähenduses individuaalselt.

4.2. 3. Emotsioonide skaala rahval ja ekspertidel

Seda, milline on eestlaste teadvustatud ja potentsiaalselt teadvustatud emotsioonide skaala, näitavad käesoleva empiirilise uurimise tulemused. Võrdlus ekspertide poolt koostatud ja arvatavasti ammendava skaalaga peaks tooma välja alad, mis eestlastel on vähe teadvustatud või koguni teadvustamata (allasurutud?).

Huvi mõttes võrdlesin enda empiirilises uurimuses esile tulnud sõnavara PONESK-X¹⁶ skaalaga. 210-st PONESK-X küsimustikus figureerivast mõistest tulid ühel või teisel kujul (nimi-, omadus- või tegusõnana) esile 146. Selliseid mõisteid, mis esinesid ainult PONESK-X küsimustikus ja mis minu keelejuhtidel esile ei tulnud, oli 63. 146-st ühisest mõistest olid 68 sellised, mis minu küsitluses tulid esile kaks korda või vähem. Selliseid väljendeid, mida rahvas ütles kolm korda või rohkem, kuid mida PONESK-X nimekirjas ei olnud, oli 87.

Laias laastus võib öelda, et rahva ja ekspertide skaalad kattusid 50% osas, millest omakorda *ca* 50% oli tegelikult kasutuses (väljendid sagedusega 3+n). Piltlikult esitab neid kattuvusi ja kattumatusi diagramm 7.

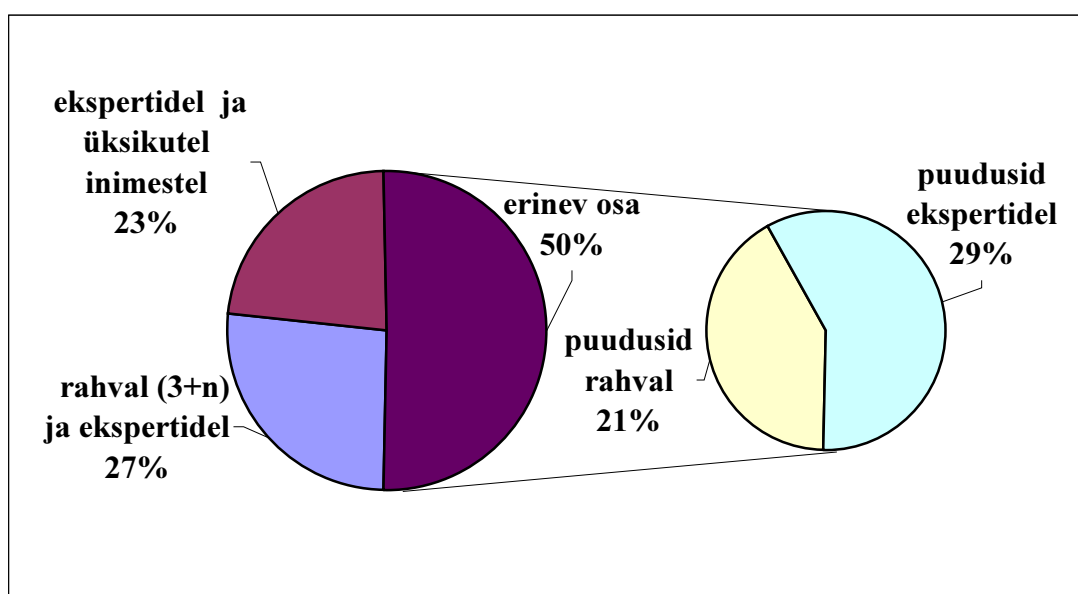

Diagramm 7. Ühine ja erinev osa rahva ja ekspertide emotsioonisõnavaras

Millised olid siis sõnad ja mõisted, mis ekspertide meelest on olulised, kuid mida rahvas ei nimetanud? Üksiksõnu, mis rahvalikku emotsioonideskaalat selle eri aspektides ainult pisut täiendasid, ma siin ei loetle, toon esile puuduvad tähendusgrupid.

1. Vähe või üldse mitte nimetati positiivseid energia- ja tahteküllasust osutavaid sõnu (sõnade vorm on siin selline nagu PONESK-X küsimustikus): *agarana, elavana, lõõgastunud, toimekana, tragi, tublina, uljana, vahvalt, virge,*

¹⁶ PONESK-X – positiivsete ja negatiivsete emotsioonide mõõtmise skaala, millel põhinevad Veski ja Alliku tulemused (Veski 1996, Allik 1997b). Watsoni ja Clarki (1994) poolt loodud PANAS-X skaala eestikeelne vaste.

järjekindel, sundimatult, südina, aktiivsena, elurõõmsana, energilisena, entusiastlik, jõulisena, reipana, otsustav, tahtekindlana, tugevana, visadust.

2. Vähe tuli esile ka agressiivsusele osutavaid sõnu, puudusid sõnad *tülinoriv julmana, riakana.*
3. Väike oli hirmu eri astmetele osutavate sõnade hulk, puudusid *kabuhirmul, pelglikult, kõhedalt.*
4. Peaaegu puudusid sõnad, mis osutavad halbadele tunnetele, mis tekivad halva kohtlemise tagajärjel: *armetuna, haavunud, haletsusväärse, häbistatuna, hädisena, hüljatuna, mahajäetuna, alandatuna, allasurutuna, petetuna.*
5. Puudusid sõnad, mis osutavad halbadele tunnetele üle jõu ja nõu käivas olukorras: *hädas, kimbatuses, kitsikuses, kohmetunud, nõmedalt, süümepiina, piinlik, häbelikkus, ujedust, tobedalt, kohkunud, naeruväärse.*
6. Puudusid ka äärmuslikke meeleseisundeid osutavad sõnad: *nüristunud, peast segasena, endast väljas, hullunud, meeltesegaduses.*

Sellised on siis “valged laigud” eestlaste teadvustatud emotsioonidemaastikul – tunded, mida eestlased kas ei tunne, ei mäleta, ei taha mäletada või ei taha neist mõelda ja rääkida. Või ei tule neile lihtsalt sobivad sõnad meelde? Olgu põhjus milles tahes – need on tunded, millega eestlaste teadvustatud kontakt oli vähene.

Millised olid sõnad, mida rahvas pidas oluliseks (sagedus 3+n korda), kuid mida ekspertide skaala ei sisaldanud?

Enamus neist olid positiivsed tunded, emotsioonid, omadused, nähtused: *armastus, rahulolu, sõprus, sõbralikkus, lahkus, lootus, meeldimine, vabadus, eufooria, igatsus, poolehoid, usaldus, abivalmidus, sallivus, hea meeleolu, heaolu, kergus, mõistmine, nali, töökus, loomingulisus, tasakaalukus, avameelsus, ekstaas, empaatia, heatahtlikkus, lahke, lugupidamine, lõdvestumine, positiivne, aitamine, andestamine, hingerahu, hoolivus, imetlema, kallistus, saavutus, siirus, soov, südamlikkus, tolerantsus, turvalisus.*

Oli ka negatiivseid tundeid, omadusi, nähtusi: *rahulolematus, külm, agressiivsus, depressioon, teadmatus, kartus, kole, nõrdimus, hoolimatus, pahameel, õelus, ahnus, arusaamatus, enesehaletsus, halb meeleolu, karmus, rumalus, sallimatus, edevus, hingevalu, kahetsus, kannatus, melanhoolia, mõttetetus, stress, suutmatus, vimm, väiklus.*

Oli selliseidki, mida hea meelega ei liigitaks ei positiivseks ega negatiivseks:

ükskõiksus, ootus, kohusetunne, normaalne, ootusärevus, kahtlus, kiire, nostalgia, tavaline, tõsidus, mitte midagi, tunded, usk, hämming, kõhklus, unustamine.

Siinkohal üksikasjadesse süüvimata võib öelda, et rahval torkab silma suhteliselt suurem “sotsiaalsete” tunnete ja omaduste hulk. Võib oletada, et rahvalik emotsioonidekäsitlus on läbi põimunud rahvaliku väärtushinnangute süsteemiga – nimetamist leiavad esmajoones ideaalsed “soovitavad” tunded, emotsioonid ning omadused. Vastukaaluks nimetatakse ka sotsiaalselt taunitavaid – anti-ideaalseid tundeid, omadusi ja nähtusi.

Pigem nimetamata jäetakse sõnad, mis viitavad kas sotsiaalsele toimetulematusele (alanduse ja kimbatuse grupp) või normist kõrvalekaldumisele (vaimse tervise grupp). Energiaküllasust osutavate sõnade vähesus võib tähendada, et seda omadust sotsiaalselt ei väärtustata¹⁷.

Üks põhjusi, miks rahva emotsioonide skaala on "sotsiaalsem" võib olla käesoleva uuringu andmete kogumise metoodikas tuli ju inimestel olla küsitlejaga üks-ühele sotsiaalses situatsioonis, mis soosis ilmselt positiivsete omaduste mainimist ja negatiivsete varjujäämist.

4.2. 4. Kokkuvõtteks

Ma ei võrdleks rahva ja ekspertide käsitlusi selles suhtes, kumb on “õigem” või kumb emotsioonide olemust ning skaalat paremini kirjeldab. Ütleksin ainult, et nad on mõnes osas kattuvad ja mõnes mitte. Ekspertidele on oma käsitluste loomise juures oluline klappimine moodsa neuroteaduste andmetega, tulemuste eksperimentaalne tõestatavus ning väidete verifitseeritavus. Rahvale on oluline klappimine üksteisega, hea ja halva lahuspdamine ning meeldimine iseenesele.

Ekspertide jaoks kuuluvad emotsioonid pigem individuaalpsühholoogiliste nähtuste hulka, rahva jaoks – nii nagu see käesolevast emotsioonisõnavara uuringust välja koorus – pigem sotsiaalpsühholoogia valda.

¹⁷Ka võib see tähendada, et õigus on psühhoanalüütikutel, kes väidavad, et soovimatute emotsioonide väljatõrjumine kui ego kaitsemehhanism neelab ja seob psüühilist energiat (Freud 1915). See, mis toimib indiviidi tasandil, toimib ilmselt ka kollektiivselt.

4.3. Huvitavad asjad, mida käesolevas töös ei käsitleta

4.3. 1. Sotsioloogiliste ja psühholoogiliste tegurite mõju

Käesolevas uurimuses on keeleandmeid käsitletud kui eestlastele keskmiselt omaseid. Soo, vanuse, haridustaseme, tegevusala ja elukohaga seostuvaid erinevusi indiviidide ja gruppide sõnavaras pole välja toodud. Et need tegurid aga siiski mõju avaldavad, tahaksin illustreerida näitega nende tegurite mõjust küsitletute verbaalsele produktiivsusele nimetamiskatsetes.

Kõige produktiivsemad olid 25-39 aastased (II vanusegrupp) keskeriharidusega (KE) naised ja 40-59 (III vanusegrupp) aastased kõrgharidusega (KÕ) naised. Keskeriharidusega (K) piirdunud naised esinesid vanuses 25-59 alla üldise keskmise taseme. Kõige nooremas ja kõige vanemas vanusegrupis taandusid haridustasemega seotud erinevused naiste puhul väikeseks. Neid tendentse illustreerib diagramm 8.

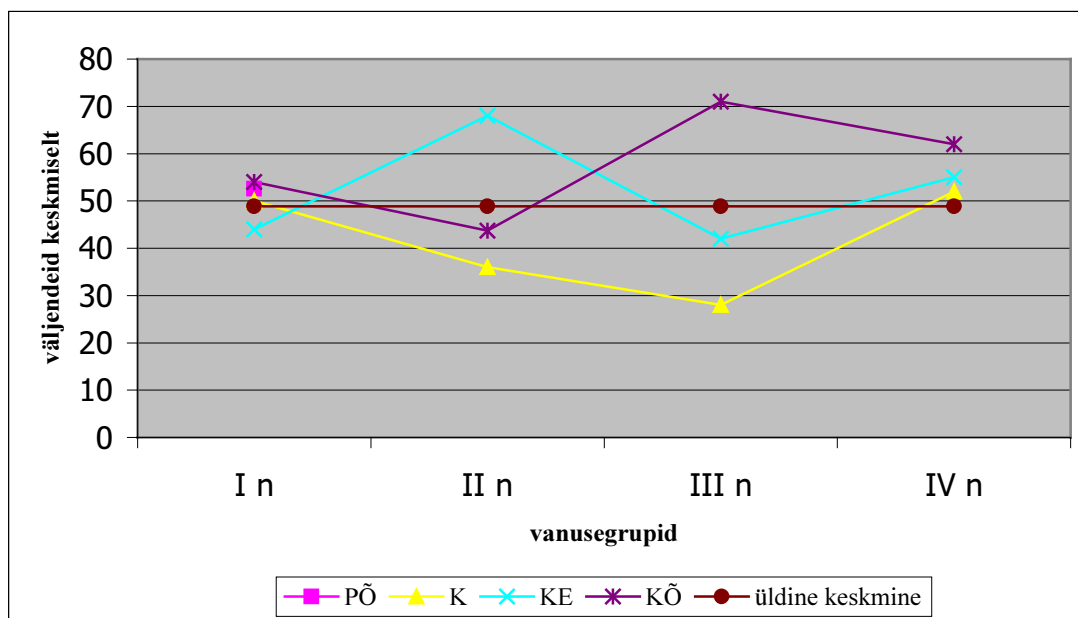

Diagramm 8. Hariduse ja ea mõju naiste verbaalsele produktiivsusele

Meeste puhul jäi verbaalne produktiivsus alla üldise keskmise, ületades seda tuntuvalt vaid kõrgharidusega (KÕ) 40-59 aastaste meeste puhul. Keskeriharidusega (K) mehed

lähenevad üldisele keskmisele vanuses 40-59. Viimases vanusegrupis on kõrgharidusega mehed verbaalselt produktsioonilt üldisel keskmisel tasemel, vähema haridusega piirdunud (K-keskkool ja PÕ-põhikool) osutused märksa kidakeelsemateks. Tendentsid on kujutatud diagrammil 9.

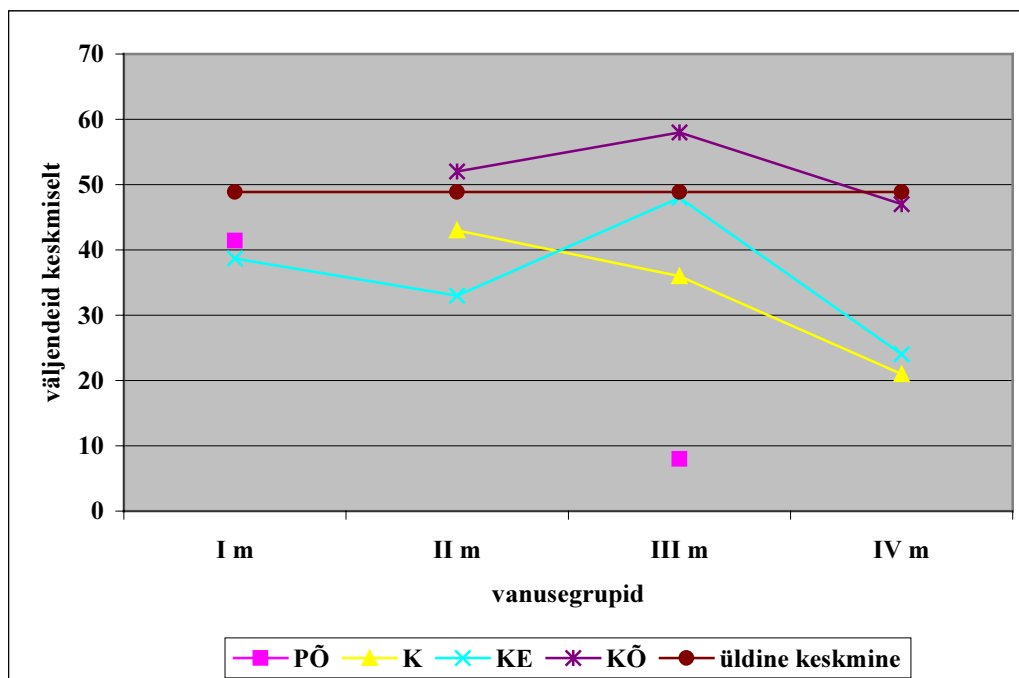

Diagramm 9. Hariduse ja ea mõju meeste verbaalsele produktiivsusele

On alust arvata, et kui sellised tegurid avaldavad mõju nimetamiskatsetes kogutud keeleandmete kvantiteedile, siis mõjutavad nad mingil kombel ka keeleandmete kvaliteeti. Tõenäoliselt on erinevusi ka meeste ja naiste, noorte ja vanemate inimeste, rohkem ja vähem haritud inimeste emotsioonisõnavaras.

Üksikasjalikum andmete analüüs peaks välja tooma, millised olid reaalsed grupid küsitletute kontingendis emotsioonisõnade eelistuste alusel. Kui vaadata ainult katseks, milliseid sõnu kalduti nimetama esimeste seas, siis paistis, et igal põhiemotsioonil oli oma toetajate ring, kes mainis seda esimesena. Diagramm 10 illustreerib erinevusi põhiemotsioonide esiletulekus esimeses nimetamiskatsetes (A), mida kognitiivse esilduvuse indeksi põhjal koostatud emotsioonisõnade pingerida ei kajasta seetõttu, et indeksi arvutamisel lähtutakse keskmistest positsioonidest.

Kõige sagedamini esimesena nimetatud sõna oli *armastus*. Kui see tunne inimesele üldse meenus, siis kohe esimesena või siis kuskil viimaste seas. 5.-6. positsioonil ei öelnud seda keegi. Subjektiivse mulje põhjal olid need valdavalt noored, kes *armastust* kohe mainisid, vanematele inimestele tuli see heal juhul lõpuks

meelde. Selle reaalse “armastajate” grupi täpsem iseloomustus peab selguma aga andmete põhjalikumast analüüsist. Sõna *viha*, mis saavutas kõige kõrgema üldise kognitiivse esildivuse indeksi selles ülesandes, ilmutab suuremat nimetamiste arvu esimese 5 positsiooni jooksul. Kui *armastust* ja *viha* pidada binaarseteks opositsioonideks (vt ptk 3.3.2.2.2.3.1), siis tuleb välja, et esmalt nimetatakse markeeritud emotsiooni (*armastus*), selle puudumisel markeerimata emotsiooni. Sõna *rõõm* ilmutas tendentsi tulla esile madalamal positsioonil, aga järjekindlamalt – näib, et tegemist on emotsiooniga, mis on ühtviisi lähedane kõigile inimgruppidele. Neljast emotsioonide põhিনিimetusest nimetati esimesena kõige vähem *kurbust*. Tema esiletulek on suurim 2.-3. kohal, kus ta edestab *rõõmu*. Kas ka *kurbusel* on oma kindel eelistajate grupp, jääb samuti praegu lahtiseks.

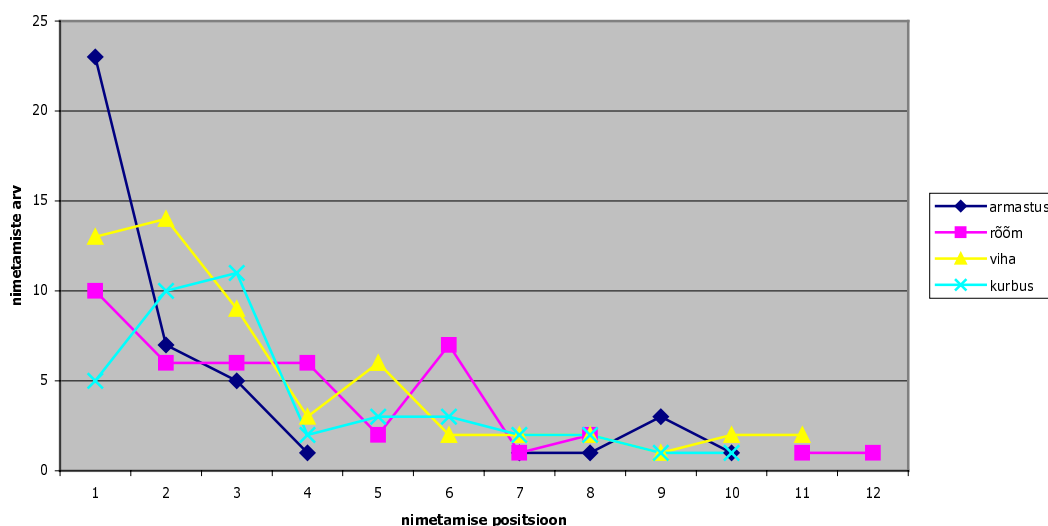

Diagramm 10. Nelja põhilise emotsiooni esiletulek emotsioonide esimeses nimetamiskatses (A)

Kõnekaks võib osutada ka selle väljaselgitamine, kes olid inimesed, kellele nii üldine ja üldrahvalik ja positiivne emotsioon nagu *rõõm* üldse meelde ei tulnud (tervelt 42 inimest sajast!).

Võib oletada, et sellele, kuidas ja missuguseid emotsioonisõnu inimesed nimetavad, avaldavad mõju ka individuaalpsühholoogilised ja küsitlussituatsiooniga seotud tegurid, näiteks:

- meeleolu küsitlemise hetkel
- mälu käepärasus
- suhtumine emotsioonidesse üldse ja mõnda eriliselt

- temperamenditüüp – eeldatavasti ütlevad neurootikud enam negatiivseid ja ekstraverdid positiivseid emotsioone tähistavaid sõnu
- hoiakud (*a la* mõtle positiivselt: ütle ikka positiivseid sõnu)
- minapildi loomine ja hoidmine
- suhtumine intervjuusse ja intervjuerijasse jne.

4.3. 2. Emotsioonide grammatika

Peatükis 4.1.1. oli juttu, et eestlased kontseptualiseerivad tundeid asjadena. Rääkida ja mõelda tundeist asjadena on üks viise nendest ise distantseeruda. Distantseeruda on vaja näiteks selleks, et mitte vastutada olukorra eest, mida sa tegelikult ei kontrolli.

On erinevaid vastutuse ja kontrolli määra ilmutavaid vormivõimalusi tunnetest kõnelemiseks ja kontekstid, kus neid kasutatakse, võivad varieeruda. Nii saab tunnetest rääkida näiteks neljal erineval distantseerituse-haaratuse astmel:

1. Subjekt on emotsioonist **aktiivselt haaratud** (kogemise tegevuses), tunne on kontseptualiseeritud [PROTSESSINA], milles subjekt on vastutav osaline.
2. Subjekt on emotsioonist **passiivselt haaratud** (omadusega või seisundis): tunne on kontseptualiseeritud [ATEMPORAALSE SUHTENA], mille eest subjekt ei vastuta.
3. Subjekt on emotsioonist passiivselt distantseeritud: tunne on kontseptualiseeritud omatava [ASJANA], mille eest subjekt ei vastuta.
4. Subjekt on emotsioonist aktiivselt distantseeritud: tunne on kontseptualiseeritud objektiks oleva iseseisva [ASJANA], mille eest subjekt ei vastuta.

Tabel 17. Emotsioonide grammatika

	1. Aktiivselt haaratud	2. Passiivselt haaratud	3. Passiivselt distantseeritud	4. Aktiivselt distantseeritud
Vorm	man	ma olen	mul on ...	ma tunnen
hirm	ma kardan	ma olen hirmul	!mul on hirm	ma tunnen hirmu, kartust
armastus	!ma armastan	?ma olen armastav !ma olen armunud	?mul on armastus	ma tunnen armastust
viha	ma vihkan, vihastan	!ma olen vihane	?mul on viha	ma tunnen viha
kurbus	ma kurvastan	!ma olen kurb	?mul on kurbus	ma tunnen kurbust
rõõm	ma rõõmustan	!ma olen rõõmus	mul on rõõm	ma tunnen rõõmu
kadedus	ma kadestan	ma olen kade	?mul on kadedus	!ma tunnen kadedust
häbi	ma häbenen	ma olen häbelik	!mul on häbi	ma tunnen häbi
õnn		!ma olen õnnelik	?mul on õnn	ma tunnen õnne
mure	ma muretsen	ma olen mures, murelik	!mul on mure	ma tunnen muret

Lihtne test ainsuse esimese isikuga kujutletavas olukorras, kus isik seda emotsiooni parajasti kogeb, näitab, et mõnest emotsioonist on loomulikud kõik neli kõnelemise viisi, mõnest vähem. Näited on esitatud tabelis 17. Igal tundel on oma tavapärase viisi temast rääkimiseks (tähistatud hüüumärgiga [!]), tunde tugevusest ja olukorrast sõltuvalt lähevad käiku teised võimalused, mõned võimalused on koguni küsitavad [?].

Erinevad grammatilised vormistused “konstrueerivad” emotsiooni kogemise sündmust erinevalt ja võimaldavad kõnelejal avaldada erineval määral kontrolli ja vastutust situatsiooni üle.

Rääkida ja mõelda emotsioonidest [ASJADENA], mida saab omada ja mitte omada, on üks viis neid paremini kontrolli all hoida. Tundub, et osa emotsioone on eestlaste jaoks rohkem asjastatud ja “kodustatud” kui teised. Asju võib inimesel nimelt olla ka samast sordist mitmeid ja mitmuses saab rääkida ka mõnedest tunnetest (nt *hirmud*, *rõõmud*, *mured*, *kired*, *naerud*, *nutud*). Asjastatud tunnetele on ilmselt semantilises plaanis omane mingisugune sissekodeeritud piiratus – näiteks ajaline. Ilmselt käsitatakse neid tundeid kui ajaliselt mööduvaid.

Teine osa tundeid on selliseid, millest mitmusest hästi moodustada ei anna (nt **vihad*, **kurbused*, **süüid*, **häbid*, **vaenud*, **armastused*, **kadedused*, **uhkused*). Neil on ilmselt eestlaste jaoks aine- või omaduselaadne substantiiv. Piiratuse komponent tähendusest puudub: kui see tunne tuleb, siis selleks, et jääda.

Grammatiliste struktuuridega, mida me erinevates olukordades oma emotsioonidest kõnelemiseks kasutame, anname tahes-tahtmata teada sellest, kes ja kas antud situatsioonis olukorda kontrollib ja selle eest vastutab.

4.3. 4. Kokkuvõtteks

Huvitavaid asju, mis nimetamiskatsete põhjal läbiviidud empiiriline uurimus kokku tõi, on palju. Sisaldab ju kogutud andmehulk informatsiooni:

- eestlaste emotsioonide kohta
- eesti keele kohta
- emotsioonimõistete kohta, mis rahval oma emotsioonide kategoriseerimiseks loodud on
- mälu ja meenutamise protsesside kohta
- suhtumiste kohta
- väärtushinnangute kohta

- inimeste isikuomaduste kohta
- reaalse sotsiaalsete gruppide kohta.

Lisaks äratas andmete analüüs mõtteid selles suunas, et ilmselt ei ole nimetamiskatse kõige sobivam kontekst emotsioonisõnavara esiletulekuks. Ja ka sõnavara pole veel kogu tõe emotsioonide keelelisest kodeerimisest. Lisaks sõnadele ja mõistetele mängib emotsiooni kirjeldamisel ja emotsionaalse tähenduse loomisel ju kaasa ka viis, kuidas me neid omavahel seostame – emotsioonide grammatika. Seda kõike oleks aga liiga palju ühe uurimuse jaoks.

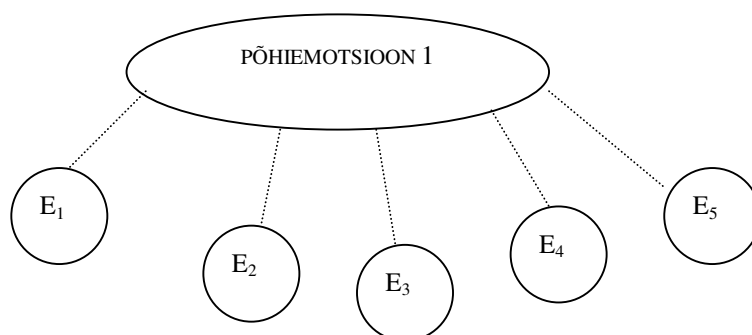
4.4. Üldine diskussioon

Peatükis 1.2.2.1. esitatud tähelepanek, et eestlaste rahvapsühholoogas kehtib seaduspärasus, et kui sõna *emotsioon* olemus ei ole täpselt esile toodud, kehtib vaikimisi negatiivse hinnangu atributsioon, leidis selgituse empiirilisest uurimusest selles osas, et emotsioonikategooria prototüüpsemaks, kergemini meenuvaks ja markeerimatuks liikmeks osutus eestlaste hulgas **viha**.

Vihal on peamine au esindada eestlaste kollektiivses teadvuses tervet rahvalikku emotsioonikategooriat. Ta jagab seda au küll *rõõmu* ja *armastusega*, aga ainult mingites inimgruppides. Et *vihaga* käib kaasas negatiivsuse oreool, mis varjutab emotsioonide kategooriat tervikuna, ei ole mitte eestlaste omapära, vaid nähtus, mis on omane anglo-ameerika kultuurile (Stearns 1994).

Paika pidas ka oletus, et emotsioonikategooria ei ole rahva jaoks üheselt määratud ega näoväljendustega piiratud ning et rahvalikus emotsioonikategoorias on oma koht nii emotsioonidel psühholoogide mõttes (tundmuse vahetu läbielamise protsessina), tunnetel, tundmustel, kui ka omadustel, protsessidel ja tegevustel. Tõsi küll, viimased jäävad loomuliku emotsioonikategooria prototüüpselt tsentriosast kaugemale.

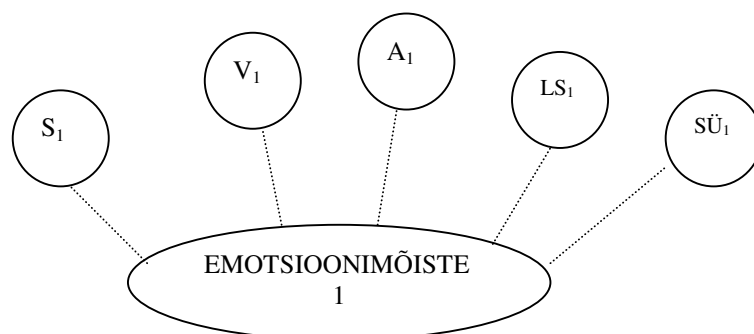
A. Wierzbicka (1999) poolt eritletud kultuurilistest universaalidest emotsioonide kontseptualiseerimisel tuli kogutud empiirilises materjalis esile heade ja halbade emotsioonide vastandamine kollektiivses teadvuses ning omadussõnade (ja omadust väljendavate nimisõnade) kontseptuaalne lähedus emotsiooninimetustele.

Joonis 6. Põhiemotsioon kui perekond sarnaseid emotsioone (E₁–E₅) esindamas

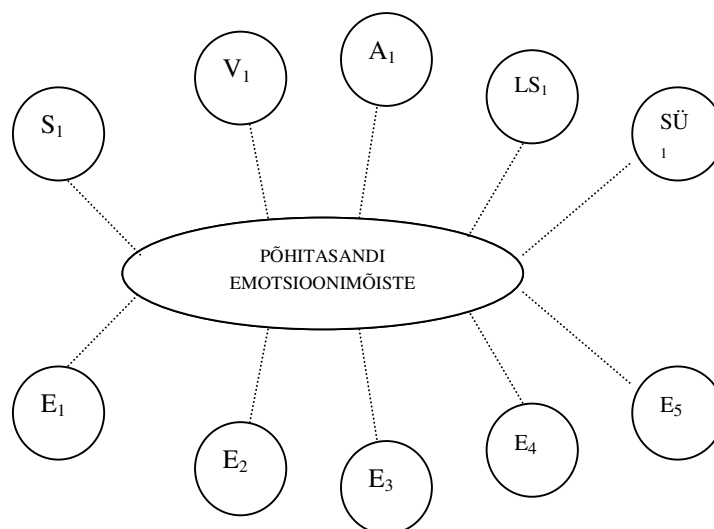
P. Ekman on oma viimastes töodes rääkinud enam mitte üksikutest konkreetsetest põhiemotsioonidest, vaid põhiemotsioonidest kui emotsiooniperekondadest – sarnaste emotsioonide gruppidest (Ekman 1992). Seda olukorda kujutab joonis 6.

Käesolevast empiirilisest uurimusest tulid välja **emotsiooniväljendite perekonnad** – sama **emotsioonimõiste** esiletulemine mitmes vormikategoorias (substantiivina [S], verbina [V], adjektiivina [A]) ja tähenduselt lähedastes väljendites (liitsõnades [LS], sõnaühendites [SÜ]). Seda olukorda kujutab joonis 7:

Joonis 7. Emotsioonimõiste 1 esiletulemine erinevates vormikategooriates

Tuleb välja, et olukord, kus teatud emotsioonile vastab keeles kindel sõna (Allik 1997a), on pigem ideaalne kui reaalne. Reaalsem on olukord, et emotsiooniperekonnale vastab väljendiperekond.

Joonis 8. Põhitasandi emotsioonimõiste kui kognitiivne struktuur

Neid kahte ühendab **põhitasandi emotsioonimõiste** – kognitiivne struktuur, mis sisaldab kõige mitmekülgsemaid teadmisi (nii kultuurilisi, füüsilisi, inter- ja intrapersonaalseid), omandatud väärtushinnanguid, mälestusi ja kujutlusi enda emotsionaalsetest kogemustest ja instinktides (joonis 8). Põhitasandi emotsioonimõiste esindab kollektiivses teadvuses sarnaseid emotsioone ning seda omakorda esindavad rahva keelekasutuses sarnased emotsiooniväljendid.

Psühholoogide lähenemine emotsiooninimetuste tähenduse analüüsimisele takerdub tihtipeale selle taha, et nad ei pea emotsioonimõisteid iseseisvateks entiteetideks. Nad hüppavad otse näoväljenduste ja füsioloogiliste protsesside juurest sõnade juurde, pidades esimesi teiste tähenduseks. Näiteks J. Allik, kes sõnade korrelatsiooni faktoranalüüsist teeb järeldusi emotsioonide kohta ning nimetab neid järeldusi “emotsioonisõnavara tähenduseks” (1997a).

Seega käsitavad nad emotsiooniväljendeid pigem objektivistlikult, sidudes reaalsuse (näoväljendused, väljendusliigutused ja füsioloogia) otse keeleliste kodeeringutega. Emotsiooni otsene keeleline kodeerimine (vt joonis 3) toimub ainult ekspressiivsete väljendite puhul, mis suhteliselt harva sisaldavad emotsiooninimetusi.

Rõhutan, et minu arvates on emotsiooninimetuste tähendused eriti subjektiivsed – iga väljendi täpne tähendus sõltub kogevast subjektist, olenedes tema kogemusest ning õppimisvõimest. Aga isegi paljude subjektide jaoks ühised kategooria tunnused ei ole veel objekti (emotsiooni) omadused, vaid kõigest teatav ühisosa või kattuvus kollektiivses teadvuses.

Mingil hetkel inimkonna arengus on jäänud väheseks emotsioonide analoogilisest kommunikatsioonist (näoväljenduste ja väljendusliigutuste tahtlik ja tahtmatu sooritamine ja väljalugemine ning on osutunud otstarbekaks emotsioonid kontseptualiseerida – üldistada üksikkogemused mõisteks ja tähistada see keeleliste vahenditega – seda arvatavasti kommunikatsiooni täpsuse ja efektiivsuse huvides. Selles, et ei vahetata analoogsõnumeid (emotsioone), vaid täpsemaid infoühikuid (mõisteid), seisnebki verbaalse emotsioonikommunikatsiooni digitaalne olemus.

Kokkuvõte

Uurimuse “Eestlaste emotsioonisõnavara” üks eesmärgi oli teoreetiline: tuua selgust põhimõistetesse ning keele ja emotsioonide vastastikuste seoste käsitlemise võimalustesse.

Suurim selgus emotsiooni mõiste tähenduse osas leiti rakenduspsühholoogia tasandilt. Viimane elab oma elu täpselt fikseeritud mõistetega aga eelkõige raamatutes ja teatmeteostes. Nii argiteadvuses kui loovas teoreetilises mõttes on kategooriad pigem paindlikud kui järgalt paigas, pigem laialivalguvad kui kitsalt piiritletud.

Keeles on olemas leksikaalsed vahendid nii enda kui teiste inimeste emotsionaalse kogemuse väljendamiseks (ekspressiivid), kaudseks kirjeldamiseks (piltlikud väljendid) ja otseseks nimetamiseks (emotsioonisõnavara). Emotsioonisõnavara on see, mis esindab meie kollektiivses teadvuses emotsioone ning mille valdamine ja äratundmine kommunikatsiooniprotsessis moodustab olulise osa indiviidi keelelisest ja sotsiaalsest kompetentsist.

Emotsioonide adekvaatsel kommunikatsioonil on tähtis roll inimsuhtlemises ja keelel on tähtis osa selle adekvaatse kommunikatsiooni vahendite seas. Uurides “emotsioonide keelt” võib midagi teada saada loomuliku keele kohta, nii mõndagi inimtunnetuse seaduspärasuste kohta, täiendada või revideerida teadmisi emotsioonide endi osas.

Keele ja emotsioonide seoste uurimisele on võimalik läheneda õige mitme erineva nurga alt. Igal neist on lähtuvalt eesmärgist omad eelised. Kui eesmärgiks on keeles kajastuva rahvapsühholoogia või nn naïivteooriate väljaselgitamine, tunduvad kõige perspektiivikamad olevat kognitiivse semantika raames viljeldavad lähenemised, kus nähtusi (sh emotsioonide keelelist kodeerimist) mitte üksnes ei kirjeldata, vaid ka seletatakse üsna edukalt, viidates ühelt poolt kehalise kogemuse universaalsusele ja teisalt kultuuriliste mõjutuste erinevustele.

Uurimuse empiirilise osa eesmärk oli koguda ja analüüsida eestlastel aktiivses kasutuses olevat ja igapäevaselt käibivat emotsioonisõnavara. Selleks viidi läbi emotsioonide nimetamiskatsed 100 isikuga ja analüüsiti kogutud keeleainest.

Intervjuude käigus nimetati rohkesti väljendeid, nende hulgas emotsioonidega ka ainult kaudselt seotuid. Hulgaliselt tuli esile ka emotsioonisõnavara, aga ilmselt kaugeltki mitte kõik nimetused, mis eesti keeles emotsioonide jaoks olemas on.

Lisaks primaarsetele emotsiooninimedele leidsid küsitletud sekundaarseid nimetusi sõnade seast, mis primaarselt viitavad omadustele või tegevustele.

Sisulise ja vormilise mitmekesisuse analüüsil selgus, et inimesed jagavad kollektiivselt pigem kogemusega seotud emotsioonimõisteid kui konkreetseid sõnaliigiliselt ja vormiliselt määratletud leksikaalseid üksusi – emotsioonisõnu.

Mõisteid ja sõnu jagatakse kollektiivselt erineval määral. On suhteliselt väike hulk üldiselt käepäraseid ja psühholoogiliselt esilduvaid emotsioonisõnu (*viha, rõõm, armastus, kurbus*), mis on emotsioonide põhিনিimetusteks eesti keeles. Käepärased on veel *nutu* ja *naer* kui emotsioonide prototüüpsemaid väljendustegevusi tähistavad sõnad. Nende sõnadega seotud mõisted üheskoos moodustavad põhitasandi eestlaste rahvalikus emotsioonikäsituses. Ülejäänud mittepõhitasandi mõisteid jagatakse märksa väiksema arvu kõnelejate poolt.

Põhitasandile rahvalikus emotsioonikäsitluses on omane suurima kontrastsuse printsiip – selgesti eristuvate vastandipaaride moodustumine põhitasandi mõistetest. Need on paljude küsitletute poolt üksmeelselt nimetatud sümmeetrilised vastandused *viha-armastus, rõõm-kurbus, naer-nutt*. Sama printsiipi rakendatakse kõnelejate poolt aga ka mittepõhitasandi mõistetele, konkreetsete vastandipaaride osas siin aga üksmeel puudub.

Vähima kontrastsuse printsiip avaldub eestlaste emotsioonisõnavaras käesoleva uuringu tulemuste põhjal nõrgemini. Sõnad, mis on keeles rohkemate emotsioonide või tundenüansside eristamiseks, ei ole käepärased ega kuulu aktiivsesse sõnavarasse.

Kinnitust leidis J: Alliku väide, et eestlased ei oska oma emotsioonidest mõelda teisiti kui positiivsetest ja negatiivsetest. Kui J. Alliku väitel need dimensioonid ei ole vastandatavad, siis käesolevas uurimuses leiti, et eestlaste rahvalikus emotsioonikäsituses on vastandustel siiski kindel koht. Vastanduse sisu taandub lõpuks headele ja halbadele tunnetele, positiivsetele ja negatiivsetele emotsioonidele.

Kogutud andmete analüüs äratas mõtteid selles suunas, et ilmselt ei ole nimetamiskatse kõige sobivam kontekst emotsioonisõnavara esiletulekuks. Ja ka sõnavara pole veel kogu tõe emotsioonide keelelisest kodeerimisest. Lisaks sõnadele ja mõistetele mängib emotsiooni kirjeldamisel ja emotsionaalse tähenduse loomisel ju kaasa ka viis, kuidas me neid omavahel seostame – emotsioonide grammatika.

Uurimuse arutelu-osas pakutakse välja mõningaid üldistusi ja interpretatsioone eestlaste rahvaliku emotsioonikategooria kohta.

Leiti, et emotsioonide kontseptualiseerimise suund – väliste ja meeleorganitega tajutavate tunnete ning käitumise kontseptualiseerimiselt sissepoole, tundemaailma liigendamise suunas – on loogiline ja vastab inимтunnetuse üldistele seaduspärasustele.

Emotsioonide valdkonna paiknemine eestlaste kollektiivses teadvuses füüsilise ruumi, sotsiaalse ja intrapsüühilise siseruumi lõikumiskohas ei ole üllatav: on ju emotsioon subjektiivselt indiviidi poolt kogetav protsess, millel on aga omad välised füüsilised avaldused (väljenduskäitumine, näoilmed, hääletooni muutused) ja mis seetõttu funktsioneerivad suhtlemises teadetena suhtlejate siseseisunditest.

Empiirilises uurimuses leiti, et emotsioonivaldkonna sisemine korrastatus pole enesestmõistetav, pigem tuleb see välja hoolsa andmekogumise ja korrastamistöö tulemusena. Kui iga üksik keelekasutaja jagabki kuidagi korrastamise tulemusel sündivat kollektiivset “emotsioonidemaastiku kaarti”, siis oma igapäevaelus ja silmitsi reaalse emotsionaalse kogemusega ei ole tal valdkonna kollektiivsest struktureeritusest vähimatki kasu. Kasu on tal emotsioonide kui juhitamatute protsesside, kontrollimatute tegevuste ja omaduste kontseptualiseerimisest asjadena, mida saab omada, vahetada ja kas või ära panna.

Arvan, et keskmine inimene ei tea, kus “kapis” tal millised emotsionaalsed teadmised paiknevad, kasutatakse peamiselt seda, mis on käepärast. Käepärast on aga need, mida kõige sagedamini vaja läheb – põhitasandi mõisted. Keskmine eestlane teab küll, et kuskil on tal olemas täpsemad ja õigemad sõnad tundenüansside tähistamiseks, kuid kuna igapäevaelus pole need mõisted aktuaalsed, siis on ka need sõnad “kollektiivse teadvuse kapis” tolmunud ja igapäevasemate asjade taha ning alla jäänud.

Näib, et “emotsioonidemaastiku kaarti” pole tavalisel eestlasel tavaliselt kaasas. Küll on tal kaasas kompass, mis näitab head ja halba, ning teadmine põhilistest emotsiooni-ilmakaartest – *vihast, rõõmust, kurbusest ja armastusest*.

Ma ei võrdleks rahvalikke ja ekspertide käsitlusi selles suhtes, kumb on “õigem” või kumb emotsioonide olemust ning skaalat paremini kirjeldab. Ütleksin ainult, et nad on mõnes osas kattuvad ja mõnes mitte. Ekspertidele on oma käsitluste loomise juures oluline klappimine moodsa neuroteaduste andmetega, tulemuste eksperimentaalne tõestatavus ning väidete verifitseeritavus. Rahvale on oluline klappimine üksteisega, hea ja halva lahuspidamine ning meeldimine iseenele.

Ekspertide jaoks kuuluvad emotsioonid pigem individuaalpsühholoogiliste nähtuste hulka, rahva jaoks – nii nagu see käesolevast emotsioonisõnavara uuringust välja koorus – pigem sotsiaalpsühholoogia valda.

Väljajuhatus

Emotsioonisõnavara uurimine ja analüüsimine näitas, et keel tõesti teatud määral modelleerib elu. Võiks öelda, et sõnavara on omamoodi virtuaalne reaalsus – selles on mingil moel olemas kõik, mida üldse tunnetada suudetakse. See, mis on olemas, kuid mida ei suudeta keeleliselt väljendada, jääb väljapoole teadvusliku kogemuse piire. Keel on vahendiks, mille abil me oma kogemust teadvustame, struktureerime ja mõtestame.

Indiviididena ei pea me mõistete loomise tööd aga algusest peale ise ja üksi tegema – emakeele õppimisega koos omandame ka mõisted ja oma rahvale omase maailma nägemise viisi. Mis on emotsioonisõnavarale ja emotsioonimõistetele ainuomast, on nende mõistete sidumine ja sobitamine individuaalse emotsionaalse kogemusega.

Väidetavalt on kultuuriuniversaalsed nii põhiemotsioonid kui nende kontseptualiseerimise põhimõtted – siiski leidub iga keele emotsioonisõnavaras ja iga rahva emotsioonimõistetes spetsiifilisi jooni, mis on tingitud ajaloolistest, kultuurilistest, geograafilistest ja muudest asjaoludest.

Ja ehkki eestlaste emotsioonisõnade hulk ja temaatiline haare on sama kirju kui issanda loomaaed – *lehmast kosmoseni* – sisaldub selle sõnavara koguhulgas teatav pilt selle kohta, millised on eestlaste käepärasemad emotsioonimõisted, kuidas toimub emotsioonide kontseptualiseerimise protsess, milliseid keelevahendeid selles protsessis kasutatakse jne.

Emotsioonid kujutavad endast sellist komplitseeritud inimliku kogemuse valdkonda, kus kohtuvad inimliku olemuse eri tahud – et ollakse bioloogiline olend, kes oma käitumismustreid jagab teiste loomadega meie planeedil, et ollakse sotsiaalne olend, kelle jaoks on oluline sotsiaalne turvatunne ja kellegi hulka kuulumise vajadus, ning lõpuks – et ollakse reflekteeriv olend, kes keelelises käitumises omandatud mõistete abil mõtestab ja taasloob iseennast ning oma kohta teiste inimolendite hulgas.

Viidatud kirjandus

- Allik, J.** (1997a) Eesti keele emotsioone väljendava sõnavara tähendus. *Psühholoogia lihtsusest*. Tartu Ülikooli kirjastus. lk 131-150.
- Allik, J. & Realo, A.** (1997b) Emotional Experience and its Relation to the Five-Factor Model in Estonian. *Journal of Personality* 65 (3): 625-645.
- Bamberg, M.** (1997a) Emotion talk(s): The role of perspective in the construction of emotions. *The Language of Emotions*. Ed by S. Niemeier and R. Dirven. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company: 209-227.
- Bamberg, M.** (1997b) Language, Concepts and Emotions: The Role of Language in the Construction of Emotions. *Language Sciences* 19 (4): 309-340.
- Berlin, B. & Kay, P.** (1969) *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley: University of California Press.
- Dirven, R.** (1997) Emotions as cause and the cause of emotions. *The Language of Emotions*. Ed by S. Niemeier and R. Dirven. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company: 55-86.
- Ekman, P.** (1982) *Emotions in Human Face*. (2nd ed.) New York: Cambridge University Press.
- Ekman, P.** (1992) An argument for basic emotions. *Cognition and Emotion* 6 (3/4): 169-200.
- ENE 2 = Eesti Nõukogude Entsüklopeedia**. 2. köide. Tallinn: Valgus, 1986.
- Foolen, A.** (1997) The expressive function of language: towards a cognitive semantic approach. *The Language of Emotions*. Ed by S. Niemeier and R. Dirven. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company: 15-33.
- Freud, S.** (1915) Repression. *Standard Edition* 14: 141. London: Hogarth Press, 1957.
- Fridlund, A. J.** (1997) The new ethology of human facial expressions. *The Psychology of Facial Expression*. Cambridge: Cambridge University Press: 103-129.
- Frijda, N.** (1986) *The Emotions*. New York: Cambridge University Press.
- Goleman, D.** (2000) Emotsionaalne intelligentsus. Tallinn: Väike Vanker.
- Hupka, R. B., Lenton, A. P., & Hutchinson, K. A.** (1999) Universal Development of Emotion Categories in Natural Language. *Journal of Personality and Social Psychology* 77 (2): 247-278.
- Johnson-Laird, P. N. & Oatley, K.** (1992) Basic emotions, rationality, and folk theory. *Cognition and Emotion* 6 (3/4), 201-224.
- Johnson, M.** (1987) *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kauschke, C. Klann-Delius, G.** (1997) The acquisition of verbal expressions for inner states in German: A descriptive, explorative, longitudinal study. *The Language of Emotions*. Ed by S. Niemeier and R. Dirven. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company: 173-194.
- Kidron, A.** (2001) *Psühholoogia põhisuunad*. Tallinn: Mondo.
- Kästik, L.** (2000) Emotsioone väljendavate terminite subjektiivne ruum. Käsikirjaline diplomitöö Tallinna Pedagoogikaülikooli psühholoogiaosakonnas.
- Kövecses, Z.** (2000) *Metaphor and Emotion. Language, Culture and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Lakoff, G.** (1987) *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G.** (1990) The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics* 1(1): 39-74.
- Lakoff, G. & Johnson, M.** (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Langacker, R.** (1987) *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Lazarus, R., S.** (1991) Emotion and Adaption. *Human Emotions: A Reader*. Ed. by J. M. Jenkins, K. Oatley, & N. L. Stein. Oxford: Blackwell Publishers, 1998: 73-78.
- Laur, M.** (1993) Eesti kõne emotsionaalsed aspektid. Magistriväitekirja Tallinna Pedagoogikaülikoolis.
- Le Doux, J.** (1997) The Emotional Brain. *Human Emotions: A Reader*. Ed. by J. M. Jenkins, K. Oatley, & N. L. Stein. Oxford: Blackwell Publishers, 1998: 98-111.
- Lunge, A.** (1980) Emotsioonide psühholoogia. Tallinn: Valgus.
- Mehrabian, A. & Ferris, S. R.** (1967) Inference of attitudes from nonverbal communication in two channels. *Journal of Psychology* 10: 248-252.
- Ortony, A. & Turner, T. J.** (1990) What's basic about basic emotions? *Psychological Review* 97: 315-331.
- Oxford Dictionary = The Concise Oxford Dictionary.** 10th ed. USA: Oxford University Press, 1999.
- Panksepp, J.** (1993) Tundmuste voolusängid. *Akadeemia* Nr 5: 999-1009.
- Planalp, S. & Fitness, J.** (1999) Thinking/feeling about social and personal relationships. *Journal of Social and Personal Relationships* 16 (6): 731-750.
- Romney, A. K., Moore, C. C., Batchelder, W. H., & Hsia, T.-L.** (2000) Statistical methods for characterizing similarities and differences between semantic structures. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 97 (1): 518-523.
- Rosch, E., Mervis C. B., Gray, W. D., Johnson, D. M., & Boyes-Braem, P.** (1976) Basic objects in natural categories. *Cognitive Psychology* 8: 382-439.
- Russell, J. A.** (1980) A circumplex model of affect. *Journal of Personality and Social Psychology* 39: 1161-1178.
- Russell, J. A. & Fernandez-Dol, J. M.** (1997) What does a Facial Expression Mean? *Human Emotions*: Ed. by J. M. Jenkins, K. Oatley, & N. L. Stein. Oxford: Blackwell Publishers, 1998: 73-78.
- Saareste, A.** (1927) Tundmused tegurina keelearengus. *Eesti keel* 7: 161-192.
- Saareste, A.** (1958) *Eesti keele mõisteline sõnaraamat I*. Stockholm: Vaba Eesti.
- Sutrop, U.** (2000) Basic terms and basic vocabulary. *Estonian Typological Studies IV*, Ed by M. Erelt. *Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 14: 118-145.
- Sutrop, U.** (2001) List task and a cognitive salience index. *Field Methods* 13: 289-302.
- Solomon, R.** (1976) *The passions*. New York: Doubleday Anchor.
- Stearns, P. N.** (1994) *American Cool: Constructing a twentieth-century emotional style*. New York: New York University Press.
- Zipf, G., K.** (1968) *The Psycho-biology of Language: an Introduction to Dynamic Philology*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- Talmy, L.** (1988) Force dynamics in language and cognition. *Cognitive Science* 12: 49-100.
- Tulviste, P.** (1998) Etnopsühholoogiast ja meist. *Rektoriraamat*. Tartu Ülikooli kirjastus: lk 53-57.

- Vainik, E.** (1992) Genereerib inimene, mitte grammatika. *Keel ja Kirjandus* 3: 156-160 ja 4: 216-223.
- Vainik, E.** (1995) *Eesti väliskohakäänete semantika kognitiivse grammatika vaatenurgast*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Watson, D. & Clark, L. A.** (1994) *The PANAS-X Manual for the Positive and Negative Affect Schedule – Expanded Form*. The University of Iowa.
- Watzlavick, P., Bavelas, J. B., & Jackson, M. D.** (1976) *Pragmatics of Human Communication*. New York/London: W. W. Norton & Company.
- Veski, E.** (1996) Emotsionaalseid seisundeid kirjeldav sõnavara eesti keeles ja selle seos isiksuse omadustega. Käsikirjaline diplomitöö Tartu Ülikoolis.
- Whorf, B. L.** (1956) *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Ed. J. B. Carroll. New York: Wiley.
- Viberg, A.** (1994) Vocabularies. Biligualism in Deaf Education. *International Studies on Sign Language and Communication of the Deaf* 27: 169-199.
- Wierzbicka, A.** (1999) *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Õim, H.** (1997) Eesti keele mentaalse maailmapildi allikaid ja piirjooni. Pühendusteos Huno Rätsepale. *Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 7: 255-268.
- Õim, H.** (1999) How to portray emotions? *Estonian Typological Studies III*, Ed by M. Ereht. *Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 11: 231-252.
- ÕS** = *Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 1999

Lisad

Lisa 1: Väljendite üldine sagedusloend

Kõikide nimetamiskatsete tulemused kokku, sagedusega (S) vähemalt 3+n korda.

väljend:	S:						
<i>rõõm</i>	221	<i>kaastunne</i>	13	<i>joovastus</i>	7	<i>kahtlus</i>	5
<i>viha</i>	166	<i>kurjus</i>	13	<i>leebus</i>	7	<i>kartma</i>	5
<i>armastus</i>	155	<i>lõbusus</i>	13	<i>lilled</i>	7	<i>kiire</i>	5
<i>kurbus</i>	143	<i>rõõmustamine</i>	13	<i>magamine</i>	7	<i>kuri</i>	5
<i>naer</i>	76	<i>vihastama</i>	13	<i>sallivus</i>	7	<i>lapsed</i>	5
<i>rahulolu</i>	63	<i>külm</i>	12	<i>solvumine</i>	7	<i>leppimine</i>	5
<i>vihkamine</i>	59	<i>lahkus</i>	12	<i>tasakaal</i>	7	<i>loomingulisus</i>	5
<i>nut</i>	56	<i>lootus</i>	12	<i>teadmatust</i>	7	<i>lootusetus</i>	5
<i>ükskõiksus</i>	56	<i>soe</i>	12	<i>tundma</i>	7	<i>lõbus</i>	5
<i>raev</i>	49	<i>tuimus</i>	12	<i>vaikimine</i>	7	<i>mõnu</i>	5
<i>hirm</i>	44	<i>igavus</i>	11	<i>õnnetus</i>	7	<i>nauding</i>	5
<i>naerma</i>	36	<i>meeldimine</i>	11	<i>armumine</i>	6	<i>nautima</i>	5
<i>rõõmus</i>	32	<i>meeldiv</i>	11	<i>ebameeldiv</i>	6	<i>nostalgia</i>	5
<i>nutma</i>	31	<i>närvilisus</i>	11	<i>erksus</i>	6	<i>pahameel</i>	5
<i>naermine</i>	29	<i>ootus</i>	11	<i>erutus</i>	6	<i>perekond</i>	5
<i>kadedus</i>	28	<i>vihastamine</i>	11	<i>hea meeoleolu</i>	6	<i>riidlema</i>	5
<i>nutmine</i>	28	<i>õrnus</i>	11	<i>heaolu</i>	6	<i>rääkima</i>	5
<i>väsivus</i>	28	<i>karjumine</i>	10	<i>hiippama</i>	6	<i>surm</i>	5
<i>sõprus</i>	27	<i>masendus</i>	10	<i>kallistama</i>	6	<i>söömine</i>	5
<i>armastama</i>	26	<i>pettumus</i>	10	<i>kartus</i>	6	<i>tasakaalukus</i>	5
<i>õnn</i>	26	<i>vabadus</i>	10	<i>kerigus</i>	6	<i>tavaline</i>	5
<i>rahu</i>	25	<i>vaen</i>	10	<i>kohusetunne</i>	6	<i>tujutus</i>	5
<i>valu</i>	23	<i>ängistus</i>	10	<i>kole</i>	6	<i>tõsidus</i>	5
<i>kurb</i>	21	<i>armastamine</i>	9	<i>kuu</i>	6	<i>vaenulikkus</i>	5
<i>nukrus</i>	21	<i>eufooria</i>	9	<i>loodus</i>	6	<i>vastikus</i>	5
<i>rahulolematus</i>	21	<i>igatsus</i>	9	<i>mõistmine</i>	6	<i>õelus</i>	5
<i>õnnelik</i>	21	<i>karjuma</i>	9	<i>mõtlikkus</i>	6	<i>ahastus</i>	4
<i>mure</i>	20	<i>kurvastama</i>	9	<i>nali</i>	6	<i>ahnus</i>	4
<i>pisarad</i>	20	<i>kurvastamine</i>	9	<i>normaalne</i>	6	<i>armastav</i>	4
<i>üllatus</i>	20	<i>laiskus</i>	9	<i>nõrdimus</i>	6	<i>arusaamatus</i>	4
<i>sõbralikkus</i>	19	<i>lõbu</i>	9	<i>ootusärevus</i>	6	<i>avameelsus</i>	4
<i>kirg</i>	18	<i>pinge</i>	9	<i>põlgus</i>	6	<i>ebakindel</i>	4
<i>rõõmustama</i>	18	<i>tähelepanelikkus</i>	9	<i>põnevus</i>	6	<i>ekstaas</i>	4
<i>uudishimu</i>	18	<i>ebakindlus</i>	8	<i>rahutus</i>	6	<i>elevus</i>	4
<i>vihkama</i>	18	<i>hea tuju</i>	8	<i>soojus</i>	6	<i>empaatia</i>	4
<i>üksindus</i>	18	<i>huvi</i>	8	<i>tundetust</i>	6	<i>enesehaletsus</i>	4
<i>tüdimus</i>	17	<i>julgus</i>	8	<i>töö</i>	6	<i>halb meeoleolu</i>	4
<i>hellus</i>	16	<i>kaastundlik</i>	8	<i>töökus</i>	6	<i>heatahtlikkus</i>	4
<i>rahulikkus</i>	16	<i>kallistamine</i>	8	<i>vaimustus</i>	6	<i>hoolimine</i>	4
<i>päike</i>	15	<i>laulmine</i>	8	<i>ärritus</i>	6	<i>huvitav</i>	4
<i>armukadedus</i>	14	<i>naeratus</i>	8	<i>enesekindlus</i>	5	<i>karmus</i>	4
<i>headus</i>	14	<i>närviline</i>	8	<i>hea</i>	5	<i>kartmine</i>	4
<i>rahulik</i>	14	<i>poolehoid</i>	8	<i>hoolimatus</i>	5	<i>lahke</i>	4
<i>rõõmsameelsus</i>	14	<i>sõbrad</i>	8	<i>igavlev</i>	5	<i>laulma</i>	4
<i>segadus</i>	14	<i>usaldus</i>	8	<i>ilus</i>	5	<i>lugupidamine</i>	4
<i>tigedus</i>	14	<i>abivalmidus</i>	7	<i>jalutamise</i>	5	<i>lõdvestumine</i>	4
<i>ärevus</i>	14	<i>agressiivsus</i>	7	<i>jooksma</i>	5	<i>lööma</i>	4
		<i>depressioon</i>	7	<i>kaasa tundma</i>	5	<i>meri</i>	4

<i>mitte midagi</i>	4	<i>kurvastus</i>	3	<i>vesi</i>	3
<i>mõtlük</i>	4	<i>kuulama</i>	3	<i>vimm</i>	3
<i>naeratama</i>	4	<i>kõhklus</i>	3	<i>vinguma</i>	3
<i>naljakas</i>	4	<i>lilla</i>	3	<i>väiklus</i>	3
<i>paindlikkus</i>	4	<i>lugema</i>	3	<i>õnnetu</i>	3
<i>positiivne</i>	4	<i>lugemine</i>	3	<i>õnnetunne</i>	3
<i>rahulolematu</i>	4	<i>lõbutsema</i>	3	<i>ägedus</i>	3
<i>rahulolev</i>	4	<i>meeldima</i>	3	<i>ärritav</i>	3
<i>reisimine</i>	4	<i>meeldivus</i>	3		
<i>riidlemine</i>	4	<i>meeleheide</i>	3		
<i>rumalus</i>	4	<i>melanhoolia</i>	3		
<i>sallimatus</i>	4	<i>mugavus</i>	3		
<i>suudlema</i>	4	<i>muretsema</i>	3		
<i>tantsimine</i>	4	<i>muretsemine</i>	3		
<i>tunded</i>	4	<i>musitama</i>	3		
<i>tundlikkus</i>	4	<i>mõnus</i>	3		
<i>tüli</i>	4	<i>mõtisklev</i>	3		
<i>uni</i>	4	<i>mõtlemine</i>	3		
<i>usk</i>	4	<i>mõttetus</i>	3		
<i>vaatamine</i>	4	<i>mängima</i>	3		
<i>vaenlased</i>	4	<i>nukrutsemine</i>	3		
<i>vaev</i>	4	<i>osavõtlikkus</i>	3		
<i>vaikus</i>	4	<i>pahandama</i>	3		
<i>valetamine</i>	4	<i>petmine</i>	3		
<i>õnnelik olema</i>	4	<i>positiivsus</i>	3		
<i>äng</i>	4	<i>puhkamine</i>	3		
<i>üllatamine</i>	4	<i>raevutsema</i>	3		
<i>abivalmis</i>	3	<i>rahunema</i>	3		
<i>aitamine</i>	3	<i>saavutus</i>	3		
<i>andestamine</i>	3	<i>siirus</i>	3		
<i>edevus</i>	3	<i>soov</i>	3		
<i>ergas</i>	3	<i>sosistamine</i>	3		
<i>hellitama</i>	3	<i>stress</i>	3		
<i>hingerahu</i>	3	<i>suhtlema</i>	3		
<i>hingevalu</i>	3	<i>suur rõõm</i>	3		
<i>hoolivus</i>	3	<i>suutmatus</i>	3		
<i>huvitatus</i>	3	<i>sõitmine</i>	3		
<i>hübematus</i>	3	<i>südamlikkus</i>	3		
<i>häbi</i>	3	<i>sünd</i>	3		
<i>hämming</i>	3	<i>süü</i>	3		
<i>imetlema</i>	3	<i>tahtma</i>	3		
<i>joomine</i>	3	<i>tantsima</i>	3		
<i>jõuetus</i>	3	<i>tasakaalukas</i>	3		
<i>kaasaelamine</i>	3	<i>tige</i>	3		
<i>kaastundlikkus</i>	3	<i>tolerantsus</i>	3		
<i>kadestama</i>	3	<i>tundlik</i>	3		
<i>kahetsema</i>	3	<i>turvalisus</i>	3		
<i>kahetsus</i>	3	<i>tusane</i>	3		
<i>kahjutunne</i>	3	<i>tähelepanelik</i>	3		
<i>kahtlema</i>	3	<i>töö tegemine</i>	3		
<i>kallistus</i>	3	<i>tülid</i>	3		
<i>kannatus</i>	3	<i>uhkus</i>	3		
<i>kas kõik või</i>	3	<i>unine</i>	3		
<i>mitte midagi</i>		<i>unustamine</i>	3		
<i>kindel</i>	3	<i>uskuma</i>	3		
<i>kindlus</i>	3	<i>vaatama</i>	3		
<i>kinnisus</i>	3	<i>valelikkus</i>	3		
<i>kirjutamine</i>	3	<i>vastik</i>	3		

Lisa 2: Sagedusloendid all-ülesannete kaupa

Lisa 2 A: Emotsioonide esmane nimetamiskatse

väljend:	S:						
<i>viha</i>	56	<i>soe</i>	3	<i>usk</i>	2	<i>halvad tunded</i>	1
<i>armastus</i>	43	<i>sõbrad</i>	3	<i>vabadus</i>	2	<i>halvasti ütlemine</i>	1
<i>rõõm</i>	43	<i>tunded</i>	3	<i>vaen</i>	2	<i>hea lõhn</i>	1
<i>kurbus</i>	40	<i>uni</i>	3	<i>vaimustus</i>	2	<i>hea tuju</i>	1
<i>naer</i>	25	<i>vaenulikkus</i>	3	<i>vesi</i>	2	<i>head tunded</i>	1
<i>nut</i>	19	<i>õnnelik</i>	3	<i>värvid</i>	2	<i>heasüdamlikkus</i>	1
<i>raev</i>	14	<i>ärevus</i>	3	<i>äng</i>	2	<i>heldimine</i>	1
<i>hirm</i>	10	<i>ärritus</i>	3	<i>üllatus</i>	2	<i>heldimus</i>	1
<i>pisarad</i>	10	<i>üksindus</i>	3	<i>aastaajad</i>	1	<i>helge</i>	1
<i>valu</i>	8	<i>armas</i>	2	<i>abielu</i>	1	<i>hirmus</i>	1
<i>vihkamine</i>	8	<i>ebameeldiv</i>	2	<i>abistamine</i>	1	<i>hirmuärata</i>	1
<i>kadedus</i>	7	<i>erkus</i>	2	<i>aeglane</i>	1	<i>hool</i>	1
<i>päike</i>	7	<i>erutus</i>	2	<i>afekt</i>	1	<i>hullama</i>	1
<i>rahulolu</i>	7	<i>hea</i>	2	<i>afektid</i>	1	<i>hõise</i>	1
<i>kurb</i>	6	<i>hea meeleolu</i>	2	<i>ahastus</i>	1	<i>häbi</i>	1
<i>mure</i>	6	<i>hingevalu</i>	2	<i>ahne</i>	1	<i>häiritus</i>	1
<i>nukrus</i>	6	<i>hoolitsemine</i>	2	<i>aisting</i>	1	<i>hüppamine</i>	1
<i>rõõmus</i>	6	<i>igatsus</i>	2	<i>alati valmis</i>	1	<i>hüsteeritsemine</i>	1
<i>hellus</i>	5	<i>ilus</i>	2	<i>alaväärsus</i>	1	<i>igavlev</i>	1
<i>nutmine</i>	5	<i>joovastus</i>	2	<i>andestamine</i>	1	<i>ilm</i>	1
<i>õnn</i>	5	<i>koer</i>	2	<i>andustus</i>	1	<i>ilu</i>	1
<i>igavus</i>	4	<i>kole</i>	2	<i>appi</i>	1	<i>inimene</i>	1
<i>kaastunne</i>	4	<i>kurjus</i>	2	<i>armastan</i>	1	<i>intravert</i>	1
<i>karjumine</i>	4	<i>kuum</i>	2	<i>armastav</i>	1	<i>iroonia</i>	1
<i>kirg</i>	4	<i>lahke</i>	2	<i>armastusväärus</i>	1	<i>irooniline</i>	1
<i>külm</i>	4	<i>laiskus</i>	2	<i>armumine</i>	1	<i>jalutamine</i>	1
<i>lilled</i>	4	<i>lapsed</i>	2	<i>deprekas</i>	1	<i>jonn</i>	1
<i>naermine</i>	4	<i>loodus</i>	2	<i>ebakindel</i>	1	<i>jumal</i>	1
<i>närvilisus</i>	4	<i>lootus</i>	2	<i>edevus</i>	1	<i>järelemõtlemine</i>	1
<i>rahulik</i>	4	<i>lugupidamine</i>	2	<i>ehmatav</i>	1	<i>kaasaelamine</i>	1
<i>segadus</i>	4	<i>lõbus</i>	2	<i>ehmatus</i>	1	<i>kaastundlik</i>	1
<i>sõprus</i>	4	<i>lühiajalised</i>	2	<i>ei oska vastata</i>	1	<i>kaastundlikkus</i>	1
<i>tigedus</i>	4	<i>meri</i>	2	<i>ekstravert</i>	1	<i>kaebus</i>	1
<i>õrnus</i>	4	<i>mõnu</i>	2	<i>elevil</i>	1	<i>kahtlus</i>	1
<i>ängistus</i>	4	<i>naeratus</i>	2	<i>ema</i>	1	<i>kallis</i>	1
<i>ükskõiksus</i>	4	<i>nauding</i>	2	<i>emaarmastus</i>	1	<i>kannatused</i>	1
<i>agressiivsus</i>	3	<i>närviline</i>	2	<i>emotsionaalsus</i>	1	<i>kaotusvalu</i>	1
<i>armukadedus</i>	3	<i>pettumus</i>	2	<i>empaatia</i>	1	<i>karjatus</i>	1
<i>depressioon</i>	3	<i>poolehoid</i>	2	<i>endast välja</i>	1	<i>karje</i>	1
<i>headus</i>	3	<i>rõõmustamine</i>	2	<i>enesesetõmbum</i>	1	<i>karm</i>	1
<i>kallistamine</i>	3	<i>soojus</i>	2	<i>ine</i>		<i>karvane</i>	1
<i>meeldimine</i>	3	<i>surm</i>	2	<i>eneseuhkus</i>	1	<i>kas kõik või</i>	1
<i>melanhoolia</i>	3	<i>suvi</i>	2	<i>eraldumine</i>	1	<i>mitte midagi</i>	
<i>nali</i>	3	<i>sõbralikkus</i>	2	<i>ettevaatus</i>	1	<i>keeruline</i>	1
<i>nördimus</i>	3	<i>tige</i>	2	<i>eufooria</i>	1	<i>kergus</i>	1
<i>perekond</i>	3	<i>tähelepanelikkus</i>	2	<i>grimass</i>	1	<i>kiire</i>	1
<i>rahu</i>	3	<i>töökus</i>	2	<i>haaravus</i>	1	<i>kiirustama</i>	1
<i>rahulolematus</i>	3	<i>tüdimus</i>	2	<i>hala</i>	1	<i>kindel</i>	1
<i>rõõmsameelsus</i>	3	<i>tüli</i>	2	<i>halb meeleolu</i>	1	<i>kindlus</i>	1
		<i>usaldus</i>	2	<i>halin</i>	1	<i>kingitused</i>	1

<i>kinnisus</i>	1	<i>meeldiv</i>	1	<i>rahulikkus</i>	1	<i>töökeskkond</i>	1
<i>kired</i>	1	<i>meeleheide</i>	1	<i>rahulolev</i>	1	<i>tööprotsess</i>	1
<i>kirglikud</i>	1	<i>meeleheitel</i>	1	<i>rahulolev</i>	1	<i>töötaha</i>	1
<i>kisamine</i>	1	<i>meelehärm</i>	1	<i>meeleolu</i>		<i>tühi kõht</i>	1
<i> kodu</i>	1	<i>meeleolu</i>	1	<i>rahulolu tööst</i>	1	<i>tühjus</i>	1
<i>kohvi</i>	1	<i>mitte midagi</i>	1	<i>rahnema</i>	1	<i>unenägu</i>	1
<i>koleerik</i>	1	<i>mittemõistev</i>	1	<i>respekt</i>	1	<i>unine</i>	1
<i>kollane</i>	1	<i>muutlikud</i>	1	<i>riidlemine</i>	1	<i>unustamine</i>	1
<i>kontrolli all</i>	1	<i>mõistlik</i>	1	<i>rikkus</i>	1	<i>uudishimu</i>	1
<i>kontsert</i>	1	<i>mõistus</i>	1	<i>rumalus</i>	1	<i>uurimine</i>	1
<i>kooseolekud</i>	1	<i>mõnus</i>	1	<i>rõõmsus</i>	1	<i>vaba aeg</i>	1
<i>kunsti nautimine</i>	1	<i>mõte</i>	1	<i>rõõmust nutmine</i>	1	<i>vabadustunne</i>	1
<i>kuri</i>	1	<i>mõtisklev</i>	1	<i>sallivus</i>	1	<i>vaev</i>	1
<i>kuri inimene</i>	1	<i>mõtlik</i>	1	<i>sangviinik</i>	1	<i>vaikus</i>	1
<i>kurvastamine</i>	1	<i>mõtlikkus</i>	1	<i>selgeks</i>	1	<i>valgus</i>	1
<i>kurvastav</i>	1	<i>mõtted</i>	1	<i>mõtlemine</i>		<i>valitsetud</i>	1
<i>kurvastus</i>	1	<i>mõttetü</i>	1	<i>sinine</i>	1	<i>valmisolek</i>	1
<i>kuu</i>	1	<i>märatsemine</i>	1	<i>sisetunne</i>	1	<i>vaoshoitud</i>	1
<i>kõhkklus</i>	1	<i>müra</i>	1	<i>solvumine</i>	1	<i>vapustus</i>	1
<i>kõhutunne</i>	1	<i>naerma</i>	1	<i>spordivõistlused</i>	1	<i>vastik</i>	1
<i>kõikuvad</i>	1	<i>naine</i>	1	<i>suund üles</i>	1	<i>vastumeelsus</i>	1
<i>kõikvõimsus</i>	1	<i>naisterahvad</i>	1	<i>suur rõõm</i>	1	<i>vastutustunne</i>	1
<i>kõva</i>	1	<i>naljakas</i>	1	<i>Sven</i>	1	<i>vehkimine</i>	1
<i>kättemaks</i>	1	<i>negatiivsed</i>	1	<i>sõber</i>	1	<i>vein</i>	1
<i>kütkestavus</i>	1	<i>norg</i>	1	<i>sõbralik</i>	1	<i>vihm</i>	1
<i>lahkus</i>	1	<i>nostalgia</i>	1	<i>sõnelus</i>	1	<i>viisakus</i>	1
<i>lapsemeelsus</i>	1	<i>nutma</i>	1	<i>säramine</i>	1	<i>vimm</i>	1
<i>laulmine</i>	1	<i>nõu andmine</i>	1	<i>südamlik</i>	1	<i>visadus</i>	1
<i>leebus</i>	1	<i>olemine</i>	1	<i>sünd</i>	1	<i>välimus</i>	1
<i>lehm</i>	1	<i>olme</i>	1	<i>sünnipäev</i>	1	<i>värisemine</i>	1
<i>lein</i>	1	<i>ootus</i>	1	<i>süü</i>	1	<i>väsimum</i>	1
<i>leppimine</i>	1	<i>paanika</i>	1	<i>tahtejõud</i>	1	<i>õhk</i>	1
<i>liiklus</i>	1	<i>palumine</i>	1	<i>takistus</i>	1	<i>õnehõise</i>	1
<i>lilla</i>	1	<i>pankrott</i>	1	<i>tantsimine</i>	1	<i>õnejoovastus</i>	1
<i>lilled eest</i>	1	<i>pehmus</i>	1	<i>tapmine</i>	1	<i>õnnetus</i>	1
<i>hoolitsemine</i>		<i>peitmine</i>	1	<i>tasakaal</i>	1	<i>õnnitus</i>	1
<i>lilled</i>	1	<i>peo panemine</i>	1	<i>tasakaalukad</i>	1	<i>õpetajad</i>	1
<i>nuusutamine</i>		<i>peod</i>	1	<i>tervitus</i>	1	<i>äge rõõmustus</i>	1
<i>lohutaja</i>	1	<i>pereprobleemid</i>	1	<i>tolerantsus</i>	1	<i>ägedus</i>	1
<i>loom</i>	1	<i>pidulik meeleolu</i>	1	<i>tore</i>	1	<i>ähvardamine</i>	1
<i>loomaarmastus</i>	1	<i>piinlikkus</i>	1	<i>tore inimene</i>	1	<i>äkkviha</i>	1
<i>loomingulisus</i>	1	<i>pimedus</i>	1	<i>tuimus</i>	1	<i>ärritatus</i>	1
<i>lummas</i>	1	<i>pinge</i>	1	<i>tujutus</i>	1	<i>ärritav</i>	1
<i>luuletuste</i>	1	<i>pohmell</i>	1	<i>tundeelu</i>	1	<i>ühtekuuluvus</i>	1
<i>lugemine</i>		<i>poliitiline</i>	1	<i>tundelisus</i>	1	<i>ülemeelikus</i>	1
<i>lõbu</i>	1	<i>eestseisus</i>		<i>tundesügavus</i>	1	<i>ülevoolavus</i>	1
<i>lõbusus</i>	1	<i>positiivsed</i>	1	<i>tundetud</i>	1	<i>ülevus</i>	1
<i>maandamine</i>	1	<i>punane</i>	1	<i>tundlik</i>	1	<i>üllatunud</i>	1
<i>mahasurutud</i>	1	<i>punastamine</i>	1	<i>tuul</i>	1	<i>üllatused</i>	1
<i>masendus</i>	1	<i>päikesepaiste</i>	1	<i>tõmblemine</i>	1		

Lisa 2 B: Vastandite ütlemise katse

Lisa 2 B 1: Lähtesõnade sagedusloend

väljend:	S :						
		<i>erksus</i>	2	<i>andestamine</i>	1	<i>kaasaelamine</i>	1
<i>viha</i>	48	<i>erutus</i>	2	<i>andustus</i>	1	<i>kaastundlikkus</i>	1
<i>rõõm</i>	43	<i>hea</i>	2	<i>armastan</i>	1	<i>kahtlus</i>	1
<i>armastus</i>	42	<i>hea meeleolu</i>	2	<i>armastav</i>	1	<i>kallis</i>	1
<i>kurbus</i>	40	<i>hoolitsemine</i>	2	<i>armastusväärsus</i>	1	<i>kannatused</i>	1
<i>naer</i>	25	<i>ilus</i>	2	<i>deprekas</i>	1	<i>kaotusvalu</i>	1
<i>nut</i>	19	<i>kallistamine</i>	2	<i>ebakindel</i>	1	<i>karjatus</i>	1
<i>hirm</i>	9	<i>kole</i>	2	<i>edevus</i>	1	<i>karje</i>	1
<i>pisarad</i>	8	<i>kurjus</i>	2	<i>ehmatav</i>	1	<i>karm</i>	1
<i>vihkamine</i>	8	<i>kuum</i>	2	<i>ehmatus</i>	1	<i>karvane</i>	1
<i>päike</i>	7	<i>lahke</i>	2	<i>elevil</i>	1	<i>keeruline</i>	1
<i>raev</i>	7	<i>laiskus</i>	2	<i>emaarmastus</i>	1	<i>kergus</i>	1
<i>rahulolu</i>	7	<i>lilled</i>	2	<i>emotsionaalsus</i>	1	<i>kiire</i>	1
<i>kurb</i>	6	<i>loodus</i>	2	<i>empaatia</i>	1	<i>kiirustama</i>	1
<i>mure</i>	6	<i>lootus</i>	2	<i>enesesetõmbum</i>	1	<i>kindel</i>	1
<i>nukrus</i>	6	<i>lugupidamine</i>	2	<i>ine</i>		<i>kindlus</i>	1
<i>rõõmus</i>	6	<i>lõbus</i>	2	<i>eneseuhkus</i>	1	<i>kinnisus</i>	1
<i>nutmine</i>	5	<i>lühiajalised</i>	2	<i>eraldumine</i>	1	<i>kired</i>	1
<i>valu</i>	5	<i>melanhoolia</i>	2	<i>ettevaatus</i>	1	<i>kirg</i>	1
<i>õnn</i>	5	<i>meri</i>	2	<i>eufooria</i>	1	<i>kirglikud</i>	1
<i>igavus</i>	4	<i>mõnu</i>	2	<i>grimass</i>	1	<i>kisamine</i>	1
<i>kadedus</i>	4	<i>naeratus</i>	2	<i>hala</i>	1	<i>kodu</i>	1
<i>karjumine</i>	4	<i>nali</i>	2	<i>halb meeleolu</i>	1	<i>kohvi</i>	1
<i>külm</i>	4	<i>pettumus</i>	2	<i>halin</i>	1	<i>kollane</i>	1
<i>naermine</i>	4	<i>poolehoid</i>	2	<i>halvad tunded</i>	1	<i>kontrolli all</i>	1
<i>rahulik</i>	4	<i>rõõmustamine</i>	2	<i>hea lõhn</i>	1	<i>kontsert</i>	1
<i>segadus</i>	4	<i>surm</i>	2	<i>hea tuju</i>	1	<i>kooseolekud</i>	1
<i>sõprus</i>	4	<i>suvi</i>	2	<i>head tunded</i>	1	<i>kunsti nautimine</i>	1
<i>tigedus</i>	4	<i>sõbralikkus</i>	2	<i>heasüdamlikkus</i>	1	<i>kuri</i>	1
<i>ängistus</i>	4	<i>tige</i>	2	<i>heldimine</i>	1	<i>kuri inimene</i>	1
<i>ükskõiksus</i>	4	<i>tunded</i>	2	<i>heldimus</i>	1	<i>kurvastamine</i>	1
<i>agressiivsus</i>	3	<i>töökus</i>	2	<i>helge</i>	1	<i>kurvastav</i>	1
<i>depressioon</i>	3	<i>tüdimus</i>	2	<i>hingevalu</i>	1	<i>kurvastus</i>	1
<i>headus</i>	3	<i>tüli</i>	2	<i>hirmus</i>	1	<i>kuu</i>	1
<i>hellus</i>	3	<i>usaldus</i>	2	<i>hirmuäratav</i>	1	<i>kõhklus</i>	1
<i>kaastunne</i>	3	<i>vabadus</i>	2	<i>hool</i>	1	<i>kõhutunne</i>	1
<i>närvilisus</i>	3	<i>vaen</i>	2	<i>hullama</i>	1	<i>kõikuvad</i>	1
<i>nõrdimus</i>	3	<i>vaenulikkus</i>	2	<i>häbi</i>	1	<i>kõikvõimsus</i>	1
<i>perekond</i>	3	<i>vaimustus</i>	2	<i>häiritus</i>	1	<i>kõva</i>	1
<i>rahu</i>	3	<i>vesi</i>	2	<i>hüppamine</i>	1	<i>kättemaks</i>	1
<i>rahulolematus</i>	3	<i>värvid</i>	2	<i>hüsteeritsemine</i>	1	<i>lahkus</i>	1
<i>rõõmsameelsus</i>	3	<i>õrnus</i>	2	<i>igatsus</i>	1	<i>lapsemeelsus</i>	1
<i>soe</i>	3	<i>üksindus</i>	2	<i>igavlev</i>	1	<i>laulmine</i>	1
<i>sõbrad</i>	3	<i>abielu</i>	1	<i>ilu</i>	1	<i>leebus</i>	1
<i>uni</i>	3	<i>abistamine</i>	1	<i>iroonia</i>	1	<i>lehm</i>	1
<i>õnnelik</i>	3	<i>aeglane</i>	1	<i>irooniline</i>	1	<i>lein</i>	1
<i>ärevus</i>	3	<i>ahastus</i>	1	<i>jalutamine</i>	1	<i>leppimine</i>	1
<i>ärritus</i>	3	<i>ahne</i>	1	<i>jonn</i>	1	<i>liiklus</i>	1
<i>armas</i>	2	<i>aisting</i>	1	<i>joovastus</i>	1	<i>lilla</i>	1
<i>armukadedus</i>	2	<i>alati valmis</i>	1	<i>jumal</i>	1	<i>lilled</i>	1
<i>ebameeldiv</i>	2	<i>alaväärsus</i>	1	<i>järelemõtlemine</i>	1	<i>nuusutamine</i>	1

<i>loom</i>	1	<i>päikesepaiste</i>	1	<i>tühjus</i>	1
<i>loomaarmastus</i>	1	<i>rahulikkus</i>	1	<i>unenägu</i>	1
<i>loomingulisus</i>	1	<i>rahulolev</i>	1	<i>unine</i>	1
<i>lõbu</i>	1	<i>meeleolu</i>		<i>unustamine</i>	1
<i>lõbusus</i>	1	<i>rahulolu tööst</i>	1	<i>usk</i>	1
<i>maandamine</i>	1	<i>rahunema</i>	1	<i>uudishimu</i>	1
<i>mahasurutud</i>	1	<i>riidlemine</i>	1	<i>uurimine</i>	1
<i>masendus</i>	1	<i>rikkus</i>	1	<i>vaba aeg</i>	1
<i>meeldimine</i>	1	<i>rumalus</i>	1	<i>vabadustunne</i>	1
<i>meeldiv</i>	1	<i>rõõmsus</i>	1	<i>vaev</i>	1
<i>meeleheide</i>	1	<i>rõõmust nutmine</i>	1	<i>vaikus</i>	1
<i>meelehärm</i>	1	<i>S</i>	1	<i>valgus</i>	1
<i>mittemõistev</i>	1	<i>sallivus</i>	1	<i>valitsetud</i>	1
<i>mõistus</i>	1	<i>selgeks</i>	1	<i>valmisolek</i>	1
<i>mõnus</i>	1	<i>mõtlemine</i>		<i>vaoshoitud</i>	1
<i>mõtlik</i>	1	<i>sinine</i>	1	<i>vapustus</i>	1
<i>mõtlikkus</i>	1	<i>sisetunne</i>	1	<i>vastik</i>	1
<i>mõtted</i>	1	<i>soojus</i>	1	<i>vastumeelsus</i>	1
<i>mõttetü</i>	1	<i>spordivõistlused</i>	1	<i>vastutustunne</i>	1
<i>määratsemise</i>	1	<i>suur rõõm</i>	1	<i>vehkimine</i>	1
<i>müra</i>	1	<i>sõber</i>	1	<i>vein</i>	1
<i>naerma</i>	1	<i>sõbralik</i>	1	<i>vihm</i>	1
<i>naine</i>	1	<i>sõnelus</i>	1	<i>välimus</i>	1
<i>naljakas</i>	1	<i>säramine</i>	1	<i>väsimum</i>	1
<i>nauding</i>	1	<i>südamlik</i>	1	<i>õhk</i>	1
<i>negatiivsed</i>	1	<i>sünd</i>	1	<i>õnnejoovastus</i>	1
<i>norg</i>	1	<i>süü</i>	1	<i>õnnetus</i>	1
<i>nutma</i>	1	<i>tahtejõud</i>	1	<i>õpetajad</i>	1
<i>nõu andmine</i>	1	<i>takistus</i>	1	<i>äge rõõmustus</i>	1
<i>närviline</i>	1	<i>tantsimine</i>	1	<i>ägedus</i>	1
<i>olemine</i>	1	<i>tasakaal</i>	1	<i>äkkviha</i>	1
<i>olme</i>	1	<i>tasakaalukad</i>	1	<i>äng</i>	1
<i>ootus</i>	1	<i>tervitus</i>	1	<i>ärritatus</i>	1
<i>paanika</i>	1	<i>tolerantsus</i>	1	<i>ühtekuuluvus</i>	1
<i>pankrott</i>	1	<i>tore</i>	1	<i>ülemeelikus</i>	1
<i>peitmine</i>	1	<i>tore inimene</i>	1	<i>ülevoolavus</i>	1
<i>peod</i>	1	<i>tuimus</i>	1	<i>üllatus</i>	1
<i>pidulik meeleolu</i>	1	<i>tujutus</i>	1	<i>üllatused</i>	1
<i>piinlikkus</i>	1	<i>tundeelu</i>	1		
<i>pimedus</i>	1	<i>tundelisus</i>	1		
<i>pinge</i>	1	<i>tundet</i>	1		
<i>pohmell</i>	1	<i>tundlik</i>	1		
<i>poliitiline</i>	1	<i>tuul</i>	1		
<i>eestseisus</i>		<i>tööprotsess</i>	1		
<i>positiivsed</i>	1	<i>töötähe</i>	1		
<i>punastamine</i>	1	<i>tühi kõht</i>	1		

Lisa 2 B 2: Välja pakutud vastandite sagedusloend

väljend:	S:						
<i>rõõm</i>	52	<i>armastus</i>	14	<i>lõbusus</i>	6	<i>soe</i>	5
<i>kurbus</i>	38	<i>rahulikkus</i>	10	<i>headus</i>	5	<i>sõbralikkus</i>	5
<i>naer</i>	24	<i>viha</i>	10	<i>kuu</i>	5	<i>julgus</i>	4
<i>nut</i>	21	<i>rahu</i>	8	<i>külm</i>	5	<i>kole</i>	4
<i>vihkamine</i>	20	<i>rahulolu</i>	8	<i>mure</i>	5	<i>leebus</i>	4
<i>ükskõiksus</i>	17	<i>kurb</i>	7	<i>naermine</i>	5	<i>meeldiv</i>	4
		<i>rõõmus</i>	7	<i>rahulolematus</i>	5	<i>sõprus</i>	4

<i>tuimus</i>	4	<i>ahistatus</i>	1	<i>heatahtlikkus</i>	1	<i>kurvastamine</i>	1
<i>ergas</i>	3	<i>alatus</i>	1	<i>heategevus</i>	1	<i>kõrb</i>	1
<i>eufooria</i>	3	<i>allaandmine</i>	1	<i>heitlikkus</i>	1	<i>kõrgenenud</i>	1
<i>karmus</i>	3	<i>allaheitlik</i>	1	<i>heldimus</i>	1	<i>enesehinnang</i>	
<i>nutmine</i>	3	<i>alluvus</i>	1	<i>helgus</i>	1	<i>kõitvus</i>	1
<i>närviline</i>	3	<i>altruism</i>	1	<i>helgus/kerkus</i>	1	<i>külm/jäisus</i>	1
<i>pisarad</i>	3	<i>andestus</i>	1	<i>hellitamine</i>	1	<i>külmus</i>	1
<i>rõõmsameelsus</i>	3	<i>apaatia</i>	1	<i>hool/tähelepanu</i>	1	<i>lahendus</i>	1
<i>vabadus</i>	3	<i>argus</i>	1	<i>huvi</i>	1	<i>laisk</i>	1
<i>vaen</i>	3	<i>armastamine</i>	1	<i>hõivatud</i>	1	<i>laksu andma</i>	1
<i>vaenlased</i>	3	<i>armastav</i>	1	<i>hübematus</i>	1	<i>laulutuju</i>	1
<i>vaikimine</i>	3	<i>armastus/vihkam</i>	1	<i>hävinemine</i>	1	<i>leebe</i>	1
<i>õnnelik</i>	3	<i>ine</i>		<i>igavene</i>	1	<i>leidmisrõõm</i>	1
<i>üksindus</i>	3	<i>armastuseta</i>	1	<i>igavlev</i>	1	<i>leplik</i>	1
<i>armukadedus</i>	2	<i>armulikkus</i>	1	<i>igavus</i>	1	<i>lihtne</i>	1
<i>enesekindlus</i>	2	<i>arukus</i>	1	<i>ignorants</i>	1	<i>lilled maha</i>	1
<i>erkus</i>	2	<i>arusaaja</i>	1	<i>ilmsiolek</i>	1	<i>niitmine</i>	
<i>halb</i>	2	<i>ateism</i>	1	<i>inetu</i>	1	<i>lollus</i>	1
<i>heaolu</i>	2	<i>avamine</i>	1	<i>intuitsiooni</i>	1	<i>loobumus</i>	1
<i>hirm</i>	2	<i>avatus</i>	1	<i>puudumine</i>		<i>loomavihkamine</i>	1
<i>hoolimatus</i>	2	<i>avatus/siirus</i>	1	<i>jahe</i>	1	<i>lootus</i>	1
<i>huvitav</i>	2	<i>ebaausad ja</i>	1	<i>jahedus</i>	1	<i>lugupidamatus</i>	1
<i>ilus</i>	2	<i>valetavad</i>		<i>joovastus</i>	1	<i>lumi</i>	1
<i>kirg</i>	2	<i>ebahirm/julgus</i>	1	<i>julgustunne</i>	1	<i>lõdvestumine</i>	1
<i>kontrollimatu</i>	2	<i>ebakindel</i>	1	<i>juubeldus</i>	1	<i>lõhkumine</i>	1
<i>kosmos</i>	2	<i>ebakindlus</i>	1	<i>jäine</i>	1	<i>lõhnatu</i>	1
<i>kurjus</i>	2	<i>ebameeldiv</i>	1	<i>jällenägemine</i>	1	<i>lärm</i>	1
<i>lahkus</i>	2	<i>ebameeldiv</i>	1	<i>järelemõtlematu</i>	1	<i>löömine</i>	1
<i>laiskus</i>	2	<i>üllatus</i>		<i>s</i>		<i>maa</i>	1
<i>leppimine</i>	2	<i>ebameeldivus</i>	1	<i>kaasaelamine</i>	1	<i>matus</i>	1
<i>lind</i>	2	<i>ebamugav</i>	1	<i>kaasakutsuv</i>	1	<i>meeldimine</i>	1
<i>lootusetus</i>	2	<i>ebamugavus</i>	1	<i>kaastundlik</i>	1	<i>meelehää</i>	1
<i>magamine</i>	2	<i>ebaviisakus</i>	1	<i>kade</i>	1	<i>mees</i>	1
<i>masendus</i>	2	<i>ebaõnn</i>	1	<i>kadedus</i>	1	<i>mitte andeks</i>	1
<i>nukker</i>	2	<i>eemaletõukamin</i>	1	<i>kahtlus</i>	1	<i>andmine</i>	
<i>nukrus</i>	2	<i>e</i>		<i>kahvatumine</i>	1	<i>mitteagressiivne</i>	1
<i>põlgus</i>	2	<i>eemaletõukavus</i>	1	<i>kainus</i>	1	<i>mittearmastav</i>	1
<i>rahulik</i>	2	<i>elurõõm/elujaatu</i>	1	<i>kaljud</i>	1	<i>mittearmastus</i>	1
<i>rahulolematu</i>	2	<i>s</i>		<i>kalkus</i>	1	<i>mittelahke/kinni</i>	1
<i>rõõmustamine</i>	2	<i>endast välja</i>	1	<i>kallak</i>	1	<i>ne</i>	
<i>seismine</i>	2	<i>enese</i>	1	<i>kaotus</i>	1	<i>mittemeeldimine</i>	1
<i>selgus</i>	2	<i>taltsutamine</i>		<i>kerkus</i>	1	<i>mitteolemine</i>	1
<i>suur rõõm</i>	2	<i>enesehaletsus</i>	1	<i>kiire</i>	1	<i>mittesõbralik</i>	1
<i>sünd</i>	2	<i>enesekindel</i>	1	<i>kiitus</i>	1	<i>mitteuurimine</i>	1
<i>talv</i>	2	<i>eraldatus</i>	1	<i>kindel</i>	1	<i>mittevalu</i>	1
<i>tasakaal</i>	2	<i>film</i>	1	<i>kinnisus/sulgunu</i>	1	<i>mugavus</i>	1
<i>tundetü</i>	2	<i>halb meeoleu</i>	1	<i>d</i>		<i>mure/kurbus</i>	1
<i>tundetüs</i>	2	<i>haldamatu</i>	1	<i>kiretus</i>	1	<i>must mure</i>	1
<i>tõsidus</i>	2	<i>hall</i>	1	<i>kitsidus</i>	1	<i>mõistev olemine</i>	1
<i>tõsine</i>	2	<i>halvad tunded</i>	1	<i>kollane</i>	1	<i>mõnu</i>	1
<i>vaikus</i>	2	<i>halvatujulisus</i>	1	<i>kord</i>	1	<i>mõttekas</i>	1
<i>vallaline</i>	2	<i>harvus</i>	1	<i>korrallikkus</i>	1	<i>mõttekus</i>	1
<i>vastik</i>	2	<i>hea inimene</i>	1	<i>korrastatud</i>	1	<i>mäletamine</i>	1
<i>vihavaen</i>	2	<i>hea meeoleu</i>	1	<i>ühiskond</i>		<i>mäss</i>	1
<i>õnn</i>	2	<i>hea suutäis</i>	1	<i>kurb ilme/nutt</i>	1	<i>naeratus/silmad</i>	1
<i>õnnetu</i>	2	<i>hea tuju</i>	1	<i>kurbus/ahastus</i>	1	<i>naerma</i>	1
<i>õnnetus</i>	2	<i>head tunded</i>	1	<i>kuri</i>	1	<i>naljakas</i>	1
<i>aeglane</i>	1	<i>heasoovlik</i>	1	<i>kurvameelsus</i>	1	<i>normaalne</i>	1

<i>nukrutsemine</i>	1	<i>rongaema</i>	1	<i>tubane olek</i>	1	<i>vihkan</i>	1
<i>nutma</i>	1	<i>rõõm/erutus</i>	1	<i>tuhmus</i>	1	<i>Villem Ernits</i>	1
<i>nutt/hala</i>	1	<i>rõõmsameelne</i>	1	<i>tume</i>	1	<i>violetne</i>	1
<i>närtsinud loodus</i>	1	<i>rõõmsameelne</i>	1	<i>tume/pilves</i>	1	<i>virisemine</i>	1
<i>närviline</i>	1	<i>olek</i>		<i>tunded</i>	1	<i>virkus</i>	1
<i>meeleolu</i>		<i>rõõmuafekt</i>	1	<i>tundlikkus</i>	1	<i>võimlemine</i>	1
<i>närvitsemine</i>	1	<i>rõõmuhõisked</i>	1	<i>turvalisus</i>	1	<i>võõrad</i>	1
<i>nõrdimus</i>	1	<i>rõõmustav</i>	1	<i>tuulepäisus</i>	1	<i>võõrsil</i>	1
<i>optimism</i>	1	<i>sallimatus</i>	1	<i>tuuletu/vaikne</i>	1	<i>väga ergas</i>	1
<i>paha erutus</i>	1	<i>sallimine</i>	1	<i>tõsine ilme</i>	1	<i>väga kalk</i>	1
<i>paha inimene</i>	1	<i>sallivus</i>	1	<i>töö</i>	1	<i>värvitu</i>	1
<i>paha meeleolu</i>	1	<i>seltskonna</i>	1	<i>töökus</i>	1	<i>väsimum</i>	1
<i>paha tuju</i>	1	<i>otsimine</i>		<i>tööst mõtlemine</i>	1	<i>õelus</i>	1
<i>paigalpäisvus</i>	1	<i>sile</i>	1	<i>tüdimus</i>	1	<i>õnnestumine</i>	1
<i>pehme</i>	1	<i>sisemus</i>	1	<i>tüli</i>	1	<i>õnnetunne/rõõm</i>	1
<i>pehmus/kannatli</i>	1	<i>sogamine/häma</i>	1	<i>uimasus</i>	1	<i>õpilased</i>	1
<i>kkus</i>		<i>mine</i>		<i>unetus</i>	1	<i>äge</i>	1
<i>pikaajaline</i>	1	<i>sosin</i>	1	<i>unisus</i>	1	<i>ägedus</i>	1
<i>pilli mängimine</i>	1	<i>sosistamine</i>	1	<i>usaldamatus</i>	1	<i>äkilise tooniga</i>	1
<i>pilves/tormine</i>	1	<i>stabiilne</i>	1	<i>usaldamatus</i>	1	<i>ängistus</i>	1
<i>pimedus</i>	1	<i>suletus/kinnisus</i>	1	<i>enda suhtes</i>		<i>ärapäördumine</i>	1
<i>poolehoid</i>	1	<i>surm</i>	1	<i>vaba aeg</i>	1	<i>ärksus</i>	1
<i>positiivne</i>	1	<i>suur hea</i>	1	<i>vaenlane</i>	1	<i>ärkvelolek</i>	1
<i>puhkamine</i>	1	<i>emotsioon</i>		<i>vaenulik</i>	1	<i>ärritus/liikumine</i>	1
<i>puhkus</i>	1	<i>suur meeldimus</i>	1	<i>vaenulikkus</i>	1	<i>üksildane</i>	1
<i>puhkus/rahu</i>	1	<i>suutmatus</i>	1	<i>vaesus</i>	1	<i>ükskõiksus/kurbu</i>	1
<i>puud</i>	1	<i>sõbrad</i>	1	<i>vagadus</i>	1	<i>s</i>	
<i>päike</i>	1	<i>sõna mitte</i>	1	<i>valgus</i>	1	<i>ükskõiksus/paras</i>	1
<i>raev</i>	1	<i>kuulamine</i>		<i>valu</i>	1	<i>tus</i>	
<i>rahatus</i>	1	<i>südamerahu</i>	1	<i>vaprus</i>	1	<i>ükskõiksus/tuimu</i>	1
<i>rahva arvamus</i>	1	<i>tagasihoidlikkus</i>	1	<i>vastuhakkamine</i>	1	<i>s</i>	
<i>rangus</i>	1	<i>talitsematu</i>	1	<i>vastutustundet</i>	1	<i>üleelamised</i>	1
<i>raskemeelsus</i>	1	<i>taltsutamatu</i>	1	<i>vedamine</i>	1	<i>üleolek</i>	1
<i>ratsionaalsus</i>	1	<i>tardumus</i>	1	<i>venima</i>	1		
<i>reipus</i>	1	<i>tavaline</i>	1	<i>vesi</i>	1		
<i>robustne</i>	1	<i>teadmine</i>	1	<i>vihast</i>	1		
<i>roheline</i>	1	<i>tormakus</i>	1	<i>eraldumine</i>			

Lisa 2 D: Hetkel kogetavad emotsioonid

väljend:	S:						
uudishimu	8	ei tea	1	lootusrikas	1	rahutus	1
segadus	7	elevus	1	lõbusat	1	rõõmsat	1
rõõm	6	emotsioonitus	1	lõdvestumine	1	rõõmus meel	1
rõõmus	6	emotsioonitust	1	maja aura	1	saamatus	1
üllatus	6	endast väljas	1	markeerimata	1	sain üle	1
ebakindlus	5	enese innustamine	1	mitte mingeid	1	selle maja aura	1
armastus	4	enese tunnete	1	mõnus	1	sisemine tasakaal	1
hirm	4	uurimine	1	mõte ei tööta	1	soov	1
lootus	4	erutus	1	mõtlemapanev	1	suhtlemine	1
normaalne	4	ettevõtlikkus	1	mõtlikkus	1	suur mõtlemine	1
põnevus	4	hakkamasaamine	1	mõtted liiguvad	1	suvine	1
rahulolu	4	halva unustamine	1	mõttetud	1	sõbranna	1
abivalmidus	3	hea meel	1	naljakas	1	sõprus	1
huvi	3	head	1	natuke naljakas	1	tahaks ära minna	1
huvitatus	3	heatahtlikkus	1	nukrus	1	teadasaamine	1
mitte midagi	3	helge	1	nõrgad positiivsed	1	tegutsemislust	1
ootus	3	hing läheb täis	1	emotsioonid		teotahe	1
ootusärevus	3	huvitav	1	närviline	1	tigedus	1
rahu	3	huvitavus	1	närvis	1	tore	1
rahulikkus	3	häiritud	1	optimistlik	1	tulemus	1
rahulolematus	3	(alateadvus)		suhtumine		tõsidus	1
tüdimus	3	igapäevane	1	otsiv	1	töö	1
väsimum	3	igatsus	1	pabistan	1	tülpinud	1
ärevus	3	ihu väriseb	1	paha olla	1	unistused	1
hingerahu	2	ilus ilm	1	paindlikkus	1	uudihimulikkus	1
hämming	2	imelikult	1	paljutootavat	1	uue kogemine	1
kohusetunne	2	julgus	1	pea laiali	1	uut asja	1
lõbus	2	jõulisus	1	pea valutab	1	vaba	1
meeldiv	2	järelemõtlikkus	1	piinatud	1	vabadus	1
meeldivus	2	kaalutlemine	1	pikaldane	1	vaev	1
positiivsus	2	kaastundlik	1	pingsalt	1	vaikus	1
rahulik	2	kapsas	1	mõtlemine		valvelolek	1
rõõmsameelsus	2	kartus	1	pohmell	1	vargad käisid	1
sõbralikkus	2	kerge rõõm	1	pole viga	1	vastikus	1
teadmatus	2	kergeus	1	projekteerimissoo	1	veini maitse	1
tähelepanelikkus	2	keskendumine	1	vid		vibra	1
uimane	2	kiire	1	puhanud	1	väga meeldivat	1
unine	2	kinnine	1	puhkus	1	vähe	1
aitamine	1	kipitab natuke	1	püüdlamine	1	väheke	1
argipäeva	1	kurnatud	1	püüdlikkus	1	kõrgendatud	
emotsioon		kärsitus	1	rahu ise	1	väike rõõm	1
armukadedus	1	lahe	1	rahul	1	õndsus	1
avameelsus	1	lahkus	1	rahuleidmise	1	õnn	1
ebamugavus	1	laip	1	vajadus		üldine mure	1
edevus	1	laiskus	1	rahulolematu	1		
ei oska öelda	1	lainsus	1	rahulolev	1		
		linnulaul	1	rahulolu tunne	1		
		loomingulisus	1				

Lisa 2 E: Lähimineviku emotsioonid

väljend:	S:						
rõõm	36	rahulik	2	hoolimine	1	loomingulisus	1
rahulolu	17	rahulolematus	2	hoolivus	1	lootus	1
armastus	15	rahutus	2	huvitav	1	lõbus	1
viha	14	segadus	2	hämming	1	lähedus	1
väsimum	14	tavaline	2	härdu	1	ma siiski	1
hirm	10	teadmatus	2	hästi suur	1	suutsin	1
kurbus	10	valu	2	armastus	1	maitseelamus	1
üllatus	7	ärevus	2	ilm külm	1	meeldiv	1
õnn	6	üksindus	2	ilus aeg, kevad	1	meeldivad	1
pettumus	5	abivalmidus	1	ilus ilm	1	meeleheide	1
pinge	5	agressiivsus	1	iroonilisus	1	meeltesegadus	1
tüdimus	5	alatus	1	jalad märjad	1	mitte midagi	1
kartus	4	analüüs	1	jess!	1	erilist	1
ootus	4	andestamine	1	jooksuaeg/ärka	1	mitterahulolu	1
uudishimu	4	armastus (laste vastu)	1	mine	1	mossitamine	1
arusaamatus	3	armukadedus	1	julgus	1	muretsemine	1
igatsus	3	armumine	1	jälkus	1	muretsev	1
jõuetus	3	auahnus	1	järelduste	1	mõistmine	1
kahjutunne	3	bluffimine	1	tegemine	1	mõnu	1
kahtlus	3	ebakindel	1	kaastundlik	1	mõnus	1
naermine	3	ebakindlus	1	kahetsus	1	mõnus	1
nostalgia	3	ei maganud	1	kahjurõõm	1	äraolemine	1
nukrus	3	öösel	1	kannatamatus	1	mõtlik	1
närvilisus	3	ekstaas	1	karjumine	1	mõtlikkus	1
pahameel	3	elab üle	1	kartlikkus	1	mõttetus	1
positiivne	3	elan üle	1	kergendustunn	1	nali	1
solvumine	3	elevus	1	e	1	naljakas	1
sõbralikkus	3	empaatia	1	kevaderõõm	1	naljakus	1
sõprus	3	enda peale	1	kiire	1	nauding	1
vastikus	3	mõtlemine	1	kiire otsus	1	neutraalne	1
vihkamine	3	eneseohverdus	1	kiirus	1	noriv	1
õnnelik	3	eneseteostuse	1	kiirustamine	1	normaalne	1
depressioon	2	küsimus	1	kirg	1	nõutus	1
enesehaletsus	2	eufooria	1	kogemus	1	närvikõdi	1
entusiasim	2	Eurovisioon	1	konflikt	1	närvipinget	1
hellus	2	fantastiline	1	lahendatud	1	oma viga	1
huvi	2	frustratsioon	1	kui tunned, et	1	ootan	1
kaastunne	2	haige	1	sind	1	optimism	1
kadedus	2	halb päev	1	usaldatakse	1	oskamatus	1
kohusetunne	2	halemeelsus	1	kuri	1	[midagi] ette	1
kurb	2	hea	1	kurvastamine	1	võtta	1
lahkus	2	hea meeleolu	1	kurvastus	1	otsimine	1
lootusetus	2	hea ost	1	kõhklus	1	otsustamine	1
lõbusus	2	hea sõnaga	1	kõik ja mitte	1	otsustusvõime	1
masendus	2	suudab palju	1	midagi	1	paanika	1
mittetahtmine	2	hea tegemine	1	kärsitu	1	paindlikkus	1
mure	2	hea tuju	1	kärsitus	1	palavik	1
naer	2	hea tunne	1	külm	1	petmine	1
nõrdimus	2	hea töötulemus	1	lahendused	1	pettus	1
otsustavus	2	headus	1	laiskus	1	piinlikkus	1
poolehoid	2	heameel	1	leidmine	1	pinevus	1
põnevus	2	heaolu	1	leidmisrõõm	1	pinged	1
rahu	2	heietasime	1	leppimine	1	pingelangus	1
				liigutav	1	pingeline	1

<i>pingeliskus</i>	1	<i>rõõmust</i>	1	<i>teise rõõmu</i>	1	<i>vihastamine</i>	1
<i>pirtsutan</i>	1	<i>nutmine</i>		<i>nägemine</i>		<i>viisakus</i>	1
<i>pole üle</i>	1	<i>saamatu</i>	1	<i>tigedus</i>	1	<i>võimetus</i>	1
<i>saamud</i>		<i>sai aidata</i>	1	<i>tujutus</i>	1	<i>kontakti võtta</i>	
<i>positiivsed</i>	1	<i>sallimatus</i>	1	<i>turvalisus</i>	1	<i>väga hea</i>	1
<i>hinnangud</i>		<i>selginemine</i>	1	<i>tähelepanelik</i>	1	<i>meeleolu</i>	
<i>probleemne</i>	1	<i>sihikiindlus</i>	1	<i>tähelepanelikk</i>	1	<i>väga suur</i>	1
<i>aeg</i>		<i>soe</i>	1	<i>us</i>		<i>kurbus</i>	
<i>pühapäevane</i>	1	<i>solvunud</i>	1	<i>tähelepanu</i>	1	<i>väsinud</i>	1
<i>kontsert</i>		<i>soojus</i>	1	<i>tänuikkus</i>	1	<i>õnnetunne</i>	1
<i>raev</i>	1	<i>soov</i>	1	<i>(suur)</i>		<i>õnnetusetunne</i>	1
<i>rahul</i>	1	<i>väljendada</i>		<i>tõine seisund</i>	1	<i>õrnus</i>	1
<i>rahulolev</i>	1	<i>positiivseid</i>		<i>töö</i>	1	<i>äge</i>	1
<i>rahulolevus</i>	1	<i>emotsioone</i>		<i>töoga rahulolu</i>	1	<i>äraandmine</i>	1
<i>rahulolu</i>	1	<i>sotsiaalselt hea</i>	1	<i>töökus</i>	1	<i>äratundmisrõõ</i>	1
<i>iseendaga</i>		<i>läbikäimine</i>		<i>töörutiin</i>	1	<i>m</i>	
<i>rahutunne</i>	1	<i>stress</i>	1	<i>töörõõm</i>	1	<i>ärkamine</i>	1
<i>raske viha</i>	1	<i>sõnavahetusi</i>	1	<i>tühi kõht</i>	1	<i>ärritav</i>	1
<i>raskus</i>	1	<i>säased</i>	1	<i>tühjus</i>	1	<i>ärritus</i>	1
<i>raskused</i>	1	<i>süsteemne</i>	1	<i>tülgastus</i>	1	<i>öine segadus</i>	1
<i>rattamatk</i>	1	<i>mõtlemine</i>		<i>tülid</i>	1	<i>ükskõiksus</i>	1
<i>riidusid</i>	1	<i>süütunne</i>	1	<i>tülpimus</i>	1	<i>üleelamisi</i>	1
<i>rikkus</i>	1	<i>šokk</i>	1	<i>uhkus</i>	1	<i>ülevoolav</i>	1
<i>rumalus</i>	1	<i>tahtmine olla</i>	1	<i>uhkustamine</i>	1	<i>rõõm</i>	
<i>rõmus</i>	1	<i>hea</i>		<i>uste</i>	1	<i>üleväsimus</i>	1
<i>rõõm tööst</i>	1	<i>tarkus</i>	1	<i>paugutamine</i>		<i>üllatamine</i>	1
<i>rõõmu</i>	1	<i>tasakaalukas</i>	1	<i>vabadus</i>	1		
<i>valmistamine</i>		<i>tasakaalukus</i>	1	<i>vabanemine</i>	1		
<i>rõõmus</i>	1	<i>teadmised</i>	1	<i>vaimustatud</i>	1		
<i>rõõmus üllatus</i>	1	<i>tegutsemine</i>	1	<i>vaimustus</i>	1		

Lisa 2 F: Emotsioonidega seostuvad tegusõnad

väljend:	S:	<i>andestama</i>	2	<i>ainete</i>	1	<i>hädaldama</i>	1
<i>naerma</i>	32	<i>armuma</i>	2	<i>kuritarvitamine</i>		<i>hüplemine</i>	1
<i>nutma</i>	27	<i>aru saama</i>	2	<i>aistima</i>	1	<i>hüüdmise</i>	1
<i>armastama</i>	24	<i>ehmuma</i>	2	<i>aitama</i>	1	<i>identifitseerima</i>	1
<i>vihkama</i>	18	<i>ennast teostama</i>	2	<i>alla andma</i>	1	<i>igatsema</i>	1
<i>rõõmustama</i>	16	<i>helistama</i>	2	<i>allasurumine</i>	1	<i>ignoreerima</i>	1
<i>vihastama</i>	12	<i>hoolima</i>	2	<i>analüüsimine</i>	1	<i>ihaldama</i>	1
<i>karjuma</i>	9	<i>huvituma</i>	2	<i>andma</i>	1	<i>ihnutsema</i>	1
<i>kurvastama</i>	9	<i>ihkama</i>	2	<i>andmine</i>	1	<i>ilu nägemine</i>	1
<i>naermine</i>	7	<i>jalutamine</i>	2	<i>armatsema</i>	1	<i>imestama</i>	1
<i>nutmine</i>	7	<i>joomine</i>	2	<i>armumine</i>	1	<i>intervjueerimine</i>	1
<i>tundma</i>	7	<i>kiitma</i>	2	<i>asjaajamine</i>	1	<i>irvitama</i>	1
<i>armastamine</i>	6	<i>kirjutama</i>	2	<i>austama</i>	1	<i>istumine pehmes</i>	1
<i>kallistama</i>	6	<i>kisama</i>	2	<i>auto juhtimine</i>	1	<i>toolis</i>	
<i>rõõmustamine</i>	6	<i>kuulamine</i>	2	<i>autoga sõitmine</i>	1	<i>jagamine</i>	1
<i>hüppama</i>	5	<i>kõndimine</i>	2	<i>eemalduma</i>	1	<i>jahil käimine</i>	1
<i>kartma</i>	5	<i>käsi plaksutama</i>	2	<i>ehitamine</i>	1	<i>jalgadega</i>	1
<i>riidlema</i>	5	<i>leppima</i>	2	<i>ei jää meelde</i>	1	<i>trampima</i>	
<i>rääkima</i>	5	<i>lootma</i>	2	<i>emotsionaalsus</i>	1	<i>jalgrattasõit</i>	1
<i>jooksuma</i>	4	<i>lõbutsema</i>	2	<i>emotsioonide</i>	1	<i>jalgu trampima</i>	1
<i>kaasa tundma</i>	4	<i>magamine</i>	2	<i>sissekogumine</i>		<i>jalutama</i>	1
<i>naeratama</i>	4	<i>mossitama</i>	2	<i>emotsioonide</i>	1	<i>jonnima</i>	1
<i>nautima</i>	4	<i>mõtlemine</i>	2	<i>väljaelamine</i>		<i>joobuma</i>	1
<i>suudlema</i>	4	<i>mõtlemine</i>	2	<i>enda sundimine</i>	1	<i>jooksmine</i>	1
<i>söömine</i>	4	<i>märatsema</i>	2	<i>enda</i>	1	<i>jooma</i>	1
<i>vaatamine</i>	4	<i>nördima</i>	2	<i>vaoshoidmine</i>		<i>joonistamine</i>	1
<i>vihastamine</i>	4	<i>ootamine</i>	2	<i>enesevalitsemine</i>	1	<i>joovastuma</i>	1
<i>hellitama</i>	3	<i>paitama</i>	2	<i>ennast haletsema</i>	1	<i>juulgustama</i>	1
<i>imetlema</i>	3	<i>puhkamine</i>	2	<i>ennast ületama</i>	1	<i>juurdlemine</i>	1
<i>kadestama</i>	3	<i>purjetamine</i>	2	<i>erutama</i>	1	<i>järele andma</i>	1
<i>kahetsema</i>	3	<i>rahunema</i>	2	<i>flegmaatilisus</i>	1	<i>kaastundlikkus</i>	1
<i>kahtlema</i>	3	<i>rõõmu tundma</i>	2	<i>grimassitamine</i>	1	<i>kadetsema</i>	1
<i>kirjutamine</i>	3	<i>silitama</i>	2	<i>haigestuma</i>	1	<i>kaeblemine</i>	1
<i>kurvastamine</i>	3	<i>sõbrunema</i>	2	<i>haistma</i>	1	<i>kaitsma</i>	1
<i>kuulama</i>	3	<i>sõbrustama</i>	2	<i>halama</i>	1	<i>kajastamine</i>	1
<i>laulma</i>	3	<i>sõimama</i>	2	<i>halamine</i>	1	<i>kaklema</i>	1
<i>laulmine</i>	3	<i>sõitmine</i>	2	<i>haletsema</i>	1	<i>kaklemine</i>	1
<i>lugema</i>	3	<i>sööma</i>	2	<i>halvustama</i>	1	<i>kaklus</i>	1
<i>lugemine</i>	3	<i>tantsimine</i>	2	<i>hambad risti</i>	1	<i>kala püüdmise</i>	1
<i>lööma</i>	3	<i>tegutsema</i>	2	<i>harrastama</i>	1	<i>kalapiüüdmise</i>	1
<i>meeldima</i>	3	<i>tänama</i>	2	<i>hea enesetunne</i>	1	<i>kallistus</i>	1
<i>muretsema</i>	3	<i>töö tegemine</i>	2	<i>head tegema</i>	1	<i>kaotama</i>	1
<i>musitama</i>	3	<i>töötamine</i>	2	<i>heldima</i>	1	<i>kargama</i>	1
<i>mängima</i>	3	<i>tüdinema</i>	2	<i>helistamine</i>	1	<i>kargamine</i>	1
<i>pahandama</i>	3	<i>vaidlema</i>	2	<i>higistama</i>	1	<i>karglema</i>	1
<i>raevutsema</i>	3	<i>vaikima</i>	2	<i>hingamine</i>	1	<i>karjumine</i>	1
<i>reisimine</i>	3	<i>valutama</i>	2	<i>hirmu tundma</i>	1	<i>kartmine</i>	1
<i>suhtlema</i>	3	<i>vestlemine</i>	2	<i>hirmuma</i>	1	<i>kassi päästmise</i>	1
<i>tahtma</i>	3	<i>väsima</i>	2	<i>hoolimine</i>	1	<i>katsuma</i>	1
<i>tantsima</i>	3	<i>abiavalmidus</i>	1	<i>hoolitsema</i>	1	<i>kaunistamine</i>	1
<i>uskuma</i>	3	<i>abistama</i>	1	<i>hulluma</i>	1	<i>kavaldama</i>	1
<i>vaatama</i>	3	<i>ahastama</i>	1	<i>huvitama</i>	1	<i>kerepeale andmine</i>	1
<i>vihkamise</i>	3	<i>ahnitsema</i>	1	<i>hõiskama</i>	1	<i>kergenduse</i>	1
<i>vinguma</i>	3	<i>aidanud inimesi</i>	1	<i>häbenema</i>	1	<i>saamine</i>	
<i>õnnelik olema</i>	3	<i>aimama</i>	1	<i>häbenemine</i>	1	<i>kibestuma</i>	1

<i>kiikuma</i>	1	<i>mitte tahtma</i>	1	<i>(inimese poole)</i>		<i>tormakus</i>	1
<i>kiirus (liigutuste)</i>	1	<i>mobiilile</i>	1	<i>pühkima</i>	1	<i>trampima</i>	1
<i>kiirustama</i>	1	<i>vastamine</i>		<i>raamatu lugemine</i>	1	<i>tundmine</i>	1
<i>kiirustamine</i>	1	<i>muigama</i>	1	<i>rabelema</i>	1	<i>tunnetamine</i>	1
<i>kirge tundma</i>	1	<i>muret tundma</i>	1	<i>raevuma</i>	1	<i>tunnustama</i>	1
<i>kirja kirjutamine</i>	1	<i>muretsemine</i>	1	<i>raevutsemine</i>	1	<i>tutvuma</i>	1
<i>koerad</i>	1	<i>muretsen</i>	1	<i>rahul olema</i>	1	<i>tõmblus</i>	1
<i>kompromissi</i>	1	<i>mõistma</i>	1	<i>rahuldumine</i>	1	<i>töötama</i>	1
<i>tegema</i>		<i>mõistmine</i>	1	<i>rahulolematu</i>	1	<i>ujumine</i>	1
<i>kontserdikäik</i>	1	<i>mõnitamine</i>	1	<i>rahulolu tundmine</i>	1	<i>unelema</i>	1
<i>kordama</i>	1	<i>mõnulema</i>	1	<i>ravima/tohterdam</i>	1	<i>unistama</i>	1
<i>korraldama</i>	1	<i>mõnutama</i>	1	<i>a</i>		<i>unustama</i>	1
<i>korreleeruma</i>	1	<i>mõtisklema</i>	1	<i>riisuma</i>	1	<i>uudistama</i>	1
<i>kurjustama</i>	1	<i>mõttelend</i>	1	<i>ronimine</i>	1	<i>uudistamine</i>	1
<i>kurvastan</i>	1	<i>mänglema</i>	1	<i>rõõmu tundmine</i>	1	<i>uudiste kuulamine</i>	1
<i>kuulma</i>	1	<i>mõirgama</i>	1	<i>rõõmu valmistama</i>	1	<i>uurimine</i>	1
<i>kõhklema</i>	1	<i>müümine</i>	1	<i>rõõmustamine/ma</i>	1	<i>vaatlema</i>	1
<i>käega lööma</i>	1	<i>naeran</i>	1	<i>rõõmustan</i>	1	<i>vaatlemine</i>	1
<i>kägistamine</i>	1	<i>naeratamine</i>	1	<i>rääkimine</i>	1	<i>vabandama</i>	1
<i>kätega vehkimine</i>	1	<i>naljatama</i>	1	<i>röövimine</i>	1	<i>vabanema</i>	1
<i>külaliste</i>	1	<i>nautimine</i>	1	<i>saama</i>	1	<i>vaevlema</i>	1
<i>vastuvõtmine</i>		<i>nautlemine</i>	1	<i>saamine</i>	1	<i>vahela astunud</i>	1
<i>küsima</i>	1	<i>nukrutsema</i>	1	<i>saavutama</i>	1	<i>vaidlemine</i>	1
<i>laamendama</i>	1	<i>nukrutsemine</i>	1	<i>sallimine</i>	1	<i>vaikimine</i>	1
<i>laevaga sõitmine</i>	1	<i>nutan</i>	1	<i>sallivus</i>	1	<i>valu tundma</i>	1
<i>lahkus</i>	1	<i>nõustuma</i>	1	<i>samastama</i>	1	<i>valu tundmine</i>	1
<i>laitma</i>	1	<i>nägelema</i>	1	<i>samastuma</i>	1	<i>vananemine</i>	1
<i>lamama</i>	1	<i>nägema</i>	1	<i>sauna kütmine</i>	1	<i>varastamine</i>	1
<i>laste kasvatamine</i>	1	<i>nägemine</i>	1	<i>saunas käimine</i>	1	<i>varjamine</i>	1
<i>leevendamine</i>	1	<i>näitamine</i>	1	<i>seksimine</i>	1	<i>vastu võtma</i>	1
<i>leidma</i>	1	<i>närveerimine</i>	1	<i>seltsimine</i>	1	<i>vehkima</i>	1
<i>leidmine</i>	1	<i>närveldama</i>	1	<i>seostamine</i>	1	<i>vigastuma</i>	1
<i>leinama</i>	1	<i>närvitsemine</i>	1	<i>siirus</i>	1	<i>viha välja valama</i>	1
<i>lendama</i>	1	<i>näaklema</i>	1	<i>silmapilgutus</i>	1	<i>vihastuma</i>	1
<i>lihaste</i>	1	<i>ohkama</i>	1	<i>sisseelamine</i>	1	<i>vilistama</i>	1
<i>pingutamine</i>		<i>ootama</i>	1	<i>sohvama</i>	1	<i>virisema</i>	1
<i>liialdamine</i>	1	<i>osa saama</i>	1	<i>soojendama</i>	1	<i>võimendamine</i>	1
<i>liikumine (pea)</i>	1	<i>osalema</i>	1	<i>soovima</i>	1	<i>väljaelamine</i>	1
<i>liikuvus</i>	1	<i>ostma</i>	1	<i>sosistama</i>	1	<i>väsimine</i>	1
<i>lilled</i>	1	<i>ostmine</i>	1	<i>sport</i>	1	<i>õelutsema</i>	1
<i>lohutama</i>	1	<i>otsustama</i>	1	<i>sportimine</i>	1	<i>õiendama</i>	1
<i>loomine</i>	1	<i>paanitsema</i>	1	<i>sõimlemine</i>	1	<i>õigustama</i>	1
<i>lootmine</i>	1	<i>paigal tammumine</i>	1	<i>söögi tegemine</i>	1	<i>õnnestuma</i>	1
<i>lugu pidama</i>	1	<i>palju energiat</i>	1	<i>žestid</i>	1	<i>õppima</i>	1
<i>lõbutsen</i>	1	<i>parastama</i>	1	<i>tahtmatus midagi</i>	1	<i>õppima(mine)</i>	1
<i>lõhkuma</i>	1	<i>peo panemine</i>	1	<i>teha</i>		<i>õrnutsemine</i>	1
<i>lõhnu tundma</i>	1	<i>piinlema</i>	1	<i>taipad</i>	1	<i>ära tundma</i>	1
<i>lõugade kokku</i>	1	<i>piinlemine</i>	1	<i>taiplikkus</i>	1	<i>ära jooksmine</i>	1
<i>surumine</i>		<i>pinges olema</i>	1	<i>tapma</i>	1	<i>ärritama</i>	1
<i>lõõmine</i>	1	<i>pole töötahet</i>	1	<i>targutama</i>	1	<i>üksindus</i>	1
<i>maitsema</i>	1	<i>posti lugemine</i>	1	<i>teatriskäik</i>	1	<i>üksindust tundma</i>	1
<i>maitsema</i>	1	<i>pulmad</i>	1	<i>teenima</i>	1	<i>ükskõiksus</i>	1
<i>maiustamine</i>	1	<i>puudutus</i>	1	<i>tegemine</i>	1	<i>üllatuma</i>	1
<i>maksmine</i>	1	<i>põllutöö tegemine</i>	1	<i>tegutsemine</i>	1	<i>üllatumine</i>	1
<i>matused</i>	1	<i>päikest võtma</i>	1	<i>tegutsemise tahe</i>	1	<i>ütlemine</i>	1
<i>meeleolu häiritud</i>	1	<i>pärima</i>	1	<i>tigetsema</i>	1		
<i>meisterdama</i>	1	<i>päästnud lapsi</i>	1	<i>tingima</i>	1		
<i>mitte aru saama</i>	1	<i>pöördumine</i>	1	<i>torkimine</i>	1		

Lisa 2 G: Suhtumine emotsioonidesse

Lisa 2 G 1: Positiivsed emotsioonid

väljend:	S:						
rõõm	43	saavutamine	2	hoolitavus	1	tegutseda	
armastus	42	saavutus	2	hoolitsus	1	kõhklus	1
rahulolu	13	töö	2	hoolivus	1	käega löömine	1
naer	11	uudishimu	2	huumor	1	külaliste	1
naermine	7	vabadus	2	huvitavus	1	vastuvõtmine	
sõprus	7	abi andmine	1	hõiked	1	lahke käeviibe	1
õnn	6	abistamine	1	hõiskamine	1	lainel	1
õnnelik	6	abistamise soov	1	häbi	1	lapsed	1
hellus	5	abivalmis	1	hüppama	1	lapselaps	1
kirg	5	aistingud	1	iha	1	jookseb vastu	
rõõmus	5	aitama	1	ihaldamine	1	laulma	1
viha	5	aktiivne	1	ilus	1	lauluhimu	1
päike	4	andestamine	1	ilusad sõnad	1	leebus	1
rõõmsameelsus	4	arendav	1	inimesed	1	liikumine	1
sõbralikkus	4	arukus	1	inimestega toime	1	lilla	1
hea tuju	3	arusaamine	1	tulemine		lilled	1
headus	3	austus	1	jooksmata	1	lillekorjamine	1
lahkus	3	avameelsus	1	joomine	1	looduses	1
laulmine	3	avatus	1	joonistamine	1	viibimine	
loodus	3	deklameerimine	1	joovastuma	1	loomad	1
lootus	3	edasiviiv	1	joovastunud	1	loomingulisus	1
lõbu	3	ekstaas	1	joovastus	1	lugupidamine	1
naeratus	3	elevil	1	julgemine	1	lust	1
raev	3	elevus	1	julgus	1	luuletuste	1
rahu	3	elu ise	1	jääb meelde	1	lugemine	
tasakaalukus	3	elujaatav	1	kaasa tundma	1	lõbutsema	1
usaldus	3	embamine	1	kaastundlik	1	lõdvestumine	1
õrnus	3	emotsionaalne	1	kaastundlikkus	1	lõhnad	1
abivalmidus	2	empaatia	1	kahetsus	1	läheb hästi,	1
aitamine	2	empaatiline	1	kahtlemine	1	plaanikohaselt	
armastama	2	energia	1	kaisus magamine	1	lähedus	1
armumine	2	enesekindel	1	kalli	1	meeldivus	1
enesekindlus	2	erkus	1	kallis	1	meelehea	1
hea	2	erutus	1	kannatlikkus	1	meisterdama	1
heaolu	2	eufooria	1	kannatus	1	meri	1
hell	2	harmoonia	1	kargama	1	mugavus	1
hoolimine	2	harrastused	1	kas kõik või	1	mure	1
kaastunne	2	hea enesetunne	1	mitte midagi		muretus	1
kallistamine	2	hea meeoleolu	1	kehakeel	1	musitamine	1
kallistus	2	hea meelolu	1	kerge tunne	1	mõistvus	1
kurbus	2	hea tegemine	1	kerigus	1	mõnu	1
lõbusus	2	head	1	kiikuma	1	mõtlemine	1
meeldimine	2	head suhted	1	kiindumus	1	mõtlikkus	1
meeldiv	2	heameel	1	kindel	1	mäletama	1
mõistmine	2	heatahlik	1	kindlus	1	naerma	1
nukrus	2	heatahlikkus	1	kindlustunne	1	nauding	1
nutmine	2	heatujulisus	1	kirglik	1	nautima	1
ootus	2	hellitamine	1	kaasaelamine		nautlemine	1
rahuldus	2	hirm	1	kirglikkus	1	nostalgia	1
rõõmustama	2	hobid	1	kui hästi läheb	1	nut	1
		hoidma	1	kui saan	1	nut rõõmust	1

<i>oodatakse sind</i>	1	<i>saavutama</i>	1	<i>tahtejõud</i>	1	<i>vaimustuma</i>	1
<i>ootusärevus</i>	1	<i>sallivus</i>	1	<i>tahtmine</i>	1	<i>vaimustus</i>	1
<i>optimistlik</i>	1	<i>seenel, kalal,</i>	1	<i>taktitundelisus</i>	1	<i>valu</i>	1
<i>osavõtlikkus</i>	1	<i>jahil, marjul</i>		<i>tark</i>	1	<i>vastutulelikkus</i>	1
<i>otsimine</i>	1	<i>käimine</i>		<i>tasakaal</i>	1	<i>vestlus meeldiva</i>	1
<i>pai</i>	1	<i>silitamine</i>	1	<i>teadasaamine</i>	1	<i>inimesega</i>	
<i>paindlikkus</i>	1	<i>soe</i>	1	<i>tigedus</i>	1	<i>vihastamine</i>	1
<i>paitamine</i>	1	<i>soojad tunded</i>	1	<i>tolerantsus</i>	1	<i>vihm</i>	1
<i>pehme</i>	1	<i>soojus</i>	1	<i>truudus</i>	1	<i>virk</i>	1
<i>pilli mängimine</i>	1	<i>soov</i>	1	<i>tugev</i>	1	<i>võidurõõm</i>	1
<i>pingelang</i>	1	<i>sosistamine</i>	1	<i>tulemusrikas</i>	1	<i>väljas käimine</i>	1
<i>pingevaba</i>	1	<i>suudad tööd teha</i>	1	<i>tunded (kõik)</i>	1	<i>värske õhk</i>	1
<i>pisarad</i>	1	<i>suudlemine</i>	1	<i>tundlikkus</i>	1	<i>väsimum</i>	1
<i>poolehoid</i>	1	<i>suudlus</i>	1	<i>turtsumine</i>	1	<i>õilsameelsus</i>	1
<i>rahulik</i>	1	<i>sõbrad</i>	1	<i>turvalisus</i>	1	<i>õnnelik olema</i>	1
<i>rahulik elu</i>	1	<i>sõbralik</i>	1	<i>tähelepanelikkus</i>	1	<i>õnnelikkus</i>	1
<i>rahulolev</i>	1	<i>sõitmine</i>	1	<i>tähelepanu</i>	1	<i>õnnest värisema</i>	1
<i>reibas</i>	1	<i>sõpradega</i>	1	<i>tänuikkus</i>	1	<i>õnnetunne</i>	1
<i>reisimine</i>	1	<i>sobimine</i>		<i>töö tegemine</i>	1	<i>õrn</i>	1
<i>rõõm tööpäevast</i>	1	<i>söömine</i>	1	<i>töökas</i>	1	<i>ärakuulamise</i>	1
<i>rõõmsus</i>	1	<i>südamlikkus</i>	1	<i>töökus</i>	1	<i>oskus</i>	
<i>rõõmu tundmine</i>	1	<i>süles hoidmine</i>	1	<i>uhkus</i>	1	<i>äratundmine</i>	1
<i>rõõmukiljatused</i>	1	<i>süü</i>	1	<i>ujumine</i>	1	<i>üllatamine</i>	1
<i>rõõmust</i>	1	<i>süütunne</i>	1	<i>unustamine</i>	1	<i>üllatus</i>	1
<i>karjumine</i>		<i>žestikuleerimine</i>	1	<i>usaldav pilk</i>	1	<i>üllatused</i>	1
<i>rõõmustamine</i>	1	<i>tahe</i>	1	<i>usk</i>	1		

Lisa 2 G 2: Negatiivsed emotsioonid

väljend:	S:						
<i>viha</i>	40	<i>õelus</i>	3	<i>alandus</i>	1	<i>haigestuma</i>	1
<i>kurbus</i>	22	<i>ängistus</i>	3	<i>allaheitlikkus</i>	1	<i>haiget saamine</i>	1
<i>raev</i>	14	<i>häbematus</i>	2	<i>allasurutus</i>	1	<i>haigus</i>	1
<i>vihkamine</i>	14	<i>kannatus</i>	2	<i>altvedamine</i>	1	<i>haiseb</i>	1
<i>kadedus</i>	13	<i>karjumine</i>	2	<i>arusaamatus</i>	1	<i>halb</i>	1
<i>ükskõiksus</i>	11	<i>kibestumine</i>	2	<i>arusaamatused</i>	1	<i>enesehinnang</i>	
<i>hirm</i>	8	<i>laiskus</i>	2	<i>autus</i>	1	<i>halb meeolelu</i>	1
<i>kurjus</i>	7	<i>mured</i>	2	<i>demagoogitse</i>	1	<i>halba rääkima</i>	1
<i>valu</i>	7	<i>närvilisus</i>	2	<i>ne</i>		<i>halin</i>	1
<i>armukadedus</i>	6	<i>petmine</i>	2	<i>depressioon</i>	1	<i>halvad</i>	1
<i>nutmine</i>	6	<i>pettumus</i>	2	<i>depressioonis</i>	1	<i>halvasti läheb</i>	1
<i>mure</i>	5	<i>põlgus</i>	2	<i>ebausus</i>	1	<i>kellelgi</i>	
<i>rahulolematus</i>	5	<i>rahutus</i>	2	<i>ebakindel</i>	1	<i>hingepiin</i>	1
<i>üksindus</i>	5	<i>solvumine</i>	2	<i>ebakindlus</i>	1	<i>hirmud</i>	1
<i>nut</i>	4	<i>teadmatus</i>	2	<i>ebameeldiv</i>	1	<i>hoolimatus</i>	1
<i>tigedus</i>	4	<i>tusane</i>	2	<i>ebameeldivused</i>	1	<i>häbenemine</i>	1
<i>valetamine</i>	4	<i>tüdimus</i>	2	<i>ebaõnnestumised</i>	1	<i>häbiväärsus</i>	1
<i>ahmus</i>	3	<i>tülid</i>	2	<i>edevus</i>	1	<i>hädaldamine</i>	1
<i>kartmine</i>	3	<i>vaen</i>	2	<i>egoism</i>	1	<i>igav</i>	1
<i>kurb</i>	3	<i>valelikkus</i>	2	<i>ei viitsi tööd teha</i>	1	<i>igavlev</i>	1
<i>masendus</i>	3	<i>vihastamine</i>	2	<i>emotsionaalne</i>	1	<i>igavus</i>	1
<i>nukrus</i>	3	<i>õnnetus</i>	2	<i>endassetõmbumi</i>	1	<i>ilge</i>	1
<i>riidlemine</i>	3	<i>ärevus</i>	2	<i>ne</i>		<i>imal</i>	1
<i>tuimus</i>	3	<i>ülbus</i>	2	<i>enesehaletsus</i>	1	<i>iroonia</i>	1
<i>väiklus</i>	3	<i>agressiivsus</i>	1	<i>erutus</i>	1	<i>jonn</i>	1
<i>väsimum</i>	3	<i>ahne</i>	1	<i>eufooria</i>	1	<i>jonnakas</i>	1
		<i>alandamine</i>	1	<i>frustratsioon</i>	1	<i>jultumus</i>	1

<i>jõhkru</i>	1	<i>lööma</i>	1	<i>peksmine</i>	1	<i>tõrjumine</i>	1
<i>jääkus</i>	1	<i>masendav</i>	1	<i>pisarad</i>	1	<i>töö</i>	1
<i>jätta ütlemata</i>	1	<i>matused</i>	1	<i>probleem</i>	1	<i>tüdinemine</i>	1
<i>jäärapäisus</i>	1	<i>meeleheide</i>	1	<i>püha viha</i>	1	<i>tülpinud</i>	1
<i>kaastunne</i>	1	<i>meelehärm</i>	1	<i>raha</i>	1	<i>unustamine</i>	1
<i>kadetsemine</i>	1	<i>meelitamine</i>	1	<i>rasvane</i>	1	<i>upsakus</i>	1
<i>kahetsus</i>	1	<i>mitte</i>	1	<i>reetlikkus</i>	1	<i>usaldamatus</i>	1
<i>kahjurõõm</i>	1	<i>ärakuulamine</i>	1	<i>reetmine</i>	1	<i>usaldus</i>	1
<i>kahtlustav</i>	1	<i>mitteabivalmis</i>	1	<i>rumalus</i>	1	<i>vaenlased</i>	1
<i>kannatamatus</i>	1	<i>mittehead</i>	1	<i>rõõm</i>	1	<i>vaenulik</i>	1
<i>kaotama</i>	1	<i>mittemeeldivus</i>	1	<i>röövimised</i>	1	<i>vaev</i>	1
<i>karjed</i>	1	<i>mossitamine</i>	1	<i>saamatus</i>	1	<i>vahkviha</i>	1
<i>karjub</i>	1	<i>mure tuleviku</i>	1	<i>sallimatus</i>	1	<i>vaikimine</i>	1
<i>kartus</i>	1	<i>pärast</i>	1	<i>silmakirjalikkus</i>	1	<i>valelik</i>	1
<i>karvane</i>	1	<i>muretsemine</i>	1	<i>sohvamine</i>	1	<i>valetab näkku</i>	1
<i>kehakeel</i>	1	<i>mõnitamine</i>	1	<i>sohvub</i>	1	<i>varastamine</i>	1
<i>kiibitsemine</i>	1	<i>mäletama</i>	1	<i>sohvumistunne</i>	1	<i>vargused</i>	1
<i>kitsarinnalisus</i>	1	<i>mälust välja</i>	1	<i>sohvumus</i>	1	<i>vihastama</i>	1
<i>kiuslikkus</i>	1	<i>visatav</i>	1	<i>stress</i>	1	<i>vihkamistunne</i>	1
<i>kohusetundetud</i>	1	<i>need, mis</i>	1	<i>sõimab</i>	1	<i>vilets elu</i>	1
<i>kui keegi solvab</i>	1	<i>tõstavad</i>	1	<i>sõjad</i>	1	<i>vimm</i>	1
<i>kuri</i>	1	<i>vererõhku</i>	1	<i>südamevalu</i>	1	<i>virisemine</i>	1
<i>kuri pilk</i>	1	<i>negatiivne</i>	1	<i>süüdistus</i>	1	<i>vägistamised</i>	1
<i>kurjustamine</i>	1	<i>emotsioon</i>	1	<i>žestikuleerimine</i>	1	<i>vägivald</i>	1
<i>kurvaks</i>	1	<i>norimine</i>	1	<i>tagasiviiv</i>	1	<i>väsimine</i>	1
<i>kurvastamine</i>	1	<i>nukrutsemine</i>	1	<i>tatine</i>	1	<i>õiendamine</i>	1
<i>kurvastus</i>	1	<i>nutma</i>	1	<i>teed</i>	1	<i>õiguse</i>	1
<i>kõrkus</i>	1	<i>nut kurbusest</i>	1	<i>ebameeldivat</i>	1	<i>maksmapanemin</i>	1
<i>kõrvale</i>	1	<i>närviline</i>	1	<i>teiste elu</i>	1	<i>e</i>	1
<i>sokutamine</i>	1	<i>ootusärevus</i>	1	<i>arutamine</i>	1	<i>õudus</i>	1
<i>kättemaksmine</i>	1	<i>pahad</i>	1	<i>teiste elusse</i>	1	<i>äkilisus</i>	1
<i>kättemaksuiha</i>	1	<i>emotsioonid</i>	1	<i>sekkumine</i>	1	<i>äng</i>	1
<i>külm</i>	1	<i>pahameel</i>	1	<i>teistega mitte</i>	1	<i>ärritus</i>	1
<i>laisk</i>	1	<i>pahameele</i>	1	<i>arvestamine</i>	1	<i>ärrituvus</i>	1
<i>lein</i>	1	<i>väljendamine</i>	1	<i>tigedaks</i>	1	<i>üksildustunne</i>	1
<i>lohakas</i>	1	<i>pahandamine</i>	1	<i>trots</i>	1	<i>üle pingutamine</i>	1
<i>loll</i>	1	<i>pahane</i>	1	<i>tujutus</i>	1	<i>üleolek</i>	1
<i>looduskatastroof</i>	1	<i>pahur</i>	1	<i>tulekahjud</i>	1	<i>üllatamine</i>	1
<i>id</i>	1	<i>pahurus</i>	1	<i>turtsumine</i>	1		
<i>lootusetus</i>	1	<i>paks</i>	1	<i>tuul</i>	1		

Lisa 2 G 3: Neutraalsed emotsioonid

väljend:	S:	<i>tundetud</i>	2	<i>hoolivus</i>	1
<i>ükskõiksus</i>	9	<i>tüdimus</i>	2	<i>huvi</i>	1
<i>kurbus</i>	4	<i>vaikimine</i>	2	<i>hädaldamise kuulamine</i>	1
<i>väsimus</i>	4	<i>üksindus</i>	2	<i>igapäevaelu</i>	1
<i>igavus</i>	3	<i>abivalmis</i>	1	<i>igapäevane</i>	1
<i>rahu</i>	3	<i>armastamine</i>	1	<i>igapäevane rutiin</i>	1
<i>tuimus</i>	3	<i>aus</i>	1	<i>igatsus</i>	1
<i>magamine</i>	2	<i>elevus</i>	1	<i>igavlev</i>	1
<i>pinge</i>	2	<i>emotsioonitu</i>	1	<i>ilm</i>	1
<i>rahulikkus</i>	2	<i>enesega rahulolu</i>	1	<i>ilu</i>	1
<i>rahulolu</i>	2	<i>hirm</i>	1	<i>imestus</i>	1
<i>tavaline</i>	2	<i>hoolimatus</i>	1	<i>kaastunne</i>	1

<i>kadedus</i>	1	<i>tahtsin paremat, välja</i>	1
<i>kallistamine</i>	1	<i>tuli nagu alati</i>	
<i>keegi räägib, et tal on</i>	1	<i>taiplik</i>	1
<i>hästi läinud</i>		<i>tasakaal</i>	1
<i>kohusetunne</i>	1	<i>tasakaalukas</i>	1
<i>koos korda saadad</i>	1	<i>tavalisus</i>	1
<i>kuulmine</i>	1	<i>televiisori vaatamine</i>	1
<i>kõhklevus</i>	1	<i>toimetulek</i>	1
<i>kõik on hea</i>	1	<i>tundetud olek</i>	1
<i>külm</i>	1	<i>tõsidus</i>	1
<i>loov</i>	1	<i>tähelepanelikkus</i>	1
<i>lõbu</i>	1	<i>unistus</i>	1
<i>meeldimine</i>	1	<i>unustuse hõlma vajuv</i>	1
<i>meenutamine</i>	1	<i>uudishimu</i>	1
<i>minnalaskmine</i>	1	<i>uudishimulikkus</i>	1
<i>muretus</i>	1	<i>vaba olemine</i>	1
<i>musitamine</i>	1	<i>valge</i>	1
<i>muutusteta</i>	1	<i>vastandlikud tunded</i>	1
<i>mõtisklev</i>	1	<i>vegeteerimine</i>	1
<i>mõtlik</i>	1	<i>õnnelik olemine</i>	1
<i>mõtlikkus</i>	1	<i>ühiskondlikult teeme</i>	1
<i>mälestused</i>	1	<i>üksilduses elamine</i>	1
<i>neutraalne suhtumine</i>	1	<i>ükskõikne</i>	1
<i>nutmine</i>	1	<i>ükskõiksust tekitav</i>	1
<i>nägemine</i>	1	<i>üllatus</i>	1
<i>oleleja</i>	1		
<i>passiivsus</i>	1		
<i>perering</i>	1		
<i>piidlemine</i>	1		
<i>pisarad</i>	1		
<i>puudutamine</i>	1		
<i>põnevil olemine</i>	1		
<i>rahul olema</i>	1		
<i>rumal</i>	1		
<i>rutiin</i>	1		
<i>rutiinne</i>	1		
<i>rõõm</i>	1		
<i>salliv</i>	1		
<i>seltsivus</i>	1		
<i>soe</i>	1		
<i>stabiilne</i>	1		
<i>sõbrad</i>	1		
<i>sõprus</i>	1		
<i>süüvimine teiste</i>	1		
<i>tegevusse</i>			

Lisa 3: Kognitiivse esilduvuse indeksid

Lisa 3 A: Emotsioonide esmane nimetamiskatse

Lisa 3 A 1: Indeks 1

<u>jrk:</u>	<u>väljend:</u>	<u>S:</u>	<u>indeks 1:</u>			
	1 viha	56	0,155248	30 ängistus	4	0,007619
	2 armastus	43	0,145591	31 päike	7	0,007538
	3 kurbus	40	0,108108	32 ärritus	3	0,0075
	4 rõõm	43	0,104463	33 kirg	4	0,006957
	5 naer	25	0,043103	34 ükskõiksus	4	0,006667
	6 raev	14	0,034386	35 külm	4	0,006154
	7 nutt	19	0,033119	36 igavus	4	0,005714
	8 rõõmus	6	0,027692	37 meeldimine	3	0,005625
	9 nutmine	5	0,025	38 kaastunne	4	0,005517
10	tunded	3	0,0225	39 soe	3	0,005294
11	kurb	6	0,0225	40 uni	3	0,005294
12	vihkamine	8	0,02	41 segadus	4	0,005161
13	hirm	10	0,018182	42 õrnus	4	0,005161
14	pisarad	10	0,017857	43 nali	3	0,004737
15	rahulik	4	0,016	44 rõõmsameelsus	3	0,0045
16	õnnelik	3	0,015	45 kallistamine	3	0,004286
17	valu	8	0,01448	46 melanhoolia	3	0,004286
18	nukrus	6	0,0144	47 perekond	3	0,004286
19	tigedus	4	0,013333	48 sõbrad	3	0,004286
20	headus	3	0,012857	49 nõrdimus	3	0,004091
21	mure	6	0,012414	50 armukadedus	3	0,004091
22	hellus	5	0,011905	51 rahulolematus	3	0,004091
23	kadedus	7	0,011395	52 depressioon	3	0,003913
24	rahulolu	7	0,010426	53 ärevus	3	0,003913
25	naerimine	4	0,01	54 lilled	4	0,003721
26	karjumine	4	0,009412	55 vaenulikkus	3	0,003214
27	närvilisus	4	0,008889	56 üksindus	3	0,003
28	õnn	5	0,008333	57 agressiivsus	3	0,002903
29	sõprus	4	0,008	58 rahu	3	0,002432

Lisa 3 A 2: Indeks 2

<u>jrk:</u>	<u>MÕISTE:</u>	<u>S:</u>	<u>indeks 2:</u>			
	1 VIHA	66	0,179259	12 SÕPRUS	11	0,019516
	2 ARMASTUS	50	0,136612	13 HIRM	12	0,0192
	3 RÕÕM	58	0,13456	14 PISARAD	10	0,017857
	4 KURBUS	49	0,133389	15 VALU	11	0,017042
	5 NAER	32	0,058514	16 TUNDED	9	0,016875
	6 NUTT	26	0,052	17 RAHULOLU	10	0,015873
	7 RAEV	14	0,034386	18 KADEDUS	10	0,015385
	8 HEADUS	11	0,03025	19 NUKRUS	6	0,0144
	9 TIGEDUS	6	0,024	20 NÄRVILISUS	6	0,013846
10	KURB	6	0,0225	21 KARJUMINE	6	0,013846
11	ÖNN	12	0,02087	22 ÄNGISTUS	6	0,013333
				23 MURE	6	0,012414

24 HELLUS	5	0,011905
25 KIRG	5	0,01
26 KAASTUNNE	6	0,009231
27 PÄIKE	8	0,008767
28 ÄRRITUS	5	0,008333
29 IGAVUS	5	0,007813
30 MEELDIMINE	4	0,007619
31 VAENULIKKUS	5	0,007143
32 ÜKSKÕIKSUS	4	0,006667
33 DEPRESSIOON	4	0,006667
34 SOE	5	0,006579
35 UNI	5	0,00641
36 NALI	4	0,0064
37 KÜLM	4	0,006154
38 LILLED	6	0,006102
39 PEREKOND	4	0,005714
40 SEGADUS	4	0,005161
41 ÖRNUS	4	0,005161
42 KALLISTAMINE	4	0,005161

43 MELANHOOLIA	3	0,004286
44 NÖRDIMUS	3	0,004091
45 ARMUKADEDU S	3	0,004091
46 RAHULOLEMA TUS	3	0,004091
47 ÄREVUS	3	0,003913
48 ÜKSINDUS	3	0,003
49 AGRESSIIVSUS	3	0,002903

Lisa 3 D: Hetkel kogetavad emotsioonid

Lisa 3 D 1: Indeks 1

<u>jrk:</u>	<u>väljend:</u>	<u>S:</u>	<u>indeks 1:</u>
1	segadus	7	0,054444
2	uudishimu	8	0,049231
3	üllatus	6	0,04
4	armastus	4	0,04
5	normaalne	4	0,032
6	huvitatus	3	0,03
7	rõõm	6	0,027692
8	ebakindlus	5	0,025
9	rõõmus	6	0,024
10	rahulolu	4	0,022857
11	hirm	4	0,02
12	rahulikkus	3	0,018

13	rahulolematus	3	0,018
14	põnevus	4	0,017778
15	mitte midagi	3	0,015
16	rahu	3	0,015
17	väsimum	3	0,015
18	tüdimus	3	0,012857
19	abivalmidus	3	0,01125
20	ootus	3	0,01
21	ootusärevus	3	0,01
22	ärevus	3	0,01
23	huvi	3	0,009
24	lootus	4	0,007273

Lisa 3 D 2: Indeks 2

<u>jrk:</u>	<u>MÕISTE:</u>	<u>S:</u>	<u>indeks 2:</u>
1	RÕÕM	18	0,075349
2	RAHU	13	0,058096
3	SEGADUS	7	0,054444
4	UUDISHIMU	9	0,047649
5	ÜLLATUS	6	0,04
6	ARMASTUS	4	0,04
7	HUVI	8	0,04
8	MITTE MIDAGI	7	0,037693
9	NORMAALNE	4	0,032
10	EBAKINDLUS	5	0,025
11	RAHULOLEMA TUS	4	0,022857

12	HIRM	4	0,02
13	OOTUS	6	0,02
14	PÕNEVUS	4	0,017778
15	ABIVALMIDUS	4	0,017778
16	VÄSIMUS	3	0,015
17	TÜDIMUS	3	0,012857
18	ÄREVUS	3	0,01
19	LOOTUS	5	0,009259

Lisa 3 E: Lähimineviku emotsioonid

Lisa 3 E 1: Indeks 1

<u>jrk:</u>	<u>väljend:</u>	<u>S:</u>	<u>indeks 1:</u>			
1	rõõm	36	0,115714	17	ootus	4 0,011429
2	armastus	15	0,045918	18	pinge	5 0,010417
3	viha	14	0,044545	19	naermine	3 0,01
4	rahulolu	17	0,041884	20	vastikus	3 0,01
5	väsimum	14	0,036296	21	sõprus	3 0,008182
6	hirm	10	0,027778	22	solvumine	3 0,008182
7	kurbus	10	0,026316	23	kahtlus	3 0,008182
8	üllatus	7	0,023333	24	igatsus	7 0,0175
9	tüdimus	5	0,020833	25	jõuetus	3 0,0075
10	arusaamatus	3	0,015	26	uudishimu	4 0,006957
11	õnnelik	3	0,015	27	sõbralikkus	3 0,006429
12	pettumus	5	0,013158	28	nukrus	3 0,006429
13	vihkamine	3	0,012857	29	positiivne	3 0,006
14	närvilisus	3	0,012857	30	nostalgia	3 0,006
15	õnn	6	0,012414	31	kahjutunne	3 0,005294
16	kartus	4	0,011429	32	pahameel	3 0,005

Lisa 3 E 2: Indeks 2

<u>jrk:</u>	<u>MÕISTE:</u>	<u>S:</u>	<u>indeks 2:</u>			
1	RÕÕM	49	0,15391	17	SÕPRUS	6 0,0144
2	VIHA	19	0,061186	18	SOLVUMINE	4 0,013333
3	ARMASTUS	18	0,057857	19	PETTUMUS	5 0,013158
4	RAHULOLU	22	0,056279	20	OOTUS	5 0,013158
5	VÄSIMUS	16	0,044138	21	VASTIKUS	3 0,01
6	KURBUS	15	0,041667	22	POSITIIVNE	5 0,009259
7	HIRM	10	0,027778	23	KAHTLUS	3 0,008182
8	ÖNN	10	0,027027	24	KAHJUTUNNE	4 0,007619
9	PINGE	10	0,026316	25	IGATSUS	3 0,0075
10	ÜLLATUS	9	0,026132	26	JÕUETUS	3 0,0075
11	TÜDIMUS	5	0,020833	27	UUDISHIMU	4 0,006957
12	NÄRVILISUS	5	0,019231	28	NUKRUS	3 0,006429
13	NAERMINE	5	0,019231	29	NOSTALGIA	3 0,006
14	KARTUS	5	0,015625	30	PAHAMEEL	3 0,005
15	ARUSAAMATUS	3	0,015			
16	ÖNNELIK	3	0,015			

Lisa 3 F: Tegusõnad seoses emotsioonidega

Lisa 3 F 1: Indeks 1

<u>jrk:</u>	<u>väljend:</u>	<u>S:</u>	<u>indeks 1:</u>			
1	naerma	32	0,103654	5	rõõmustama	16 0,049593
2	armastama	24	0,101124	6	vihastama	12 0,036772
3	nutma	27	0,081099	7	armastamine	6 0,022472
4	vihkama	18	0,058717	8	vihkamine	3 0,020225
				9	tundma	7 0,018352

10	<i>kurvastama</i>	9	0,018202	33	<i>uskuma</i>	3	0,006742
11	<i>karjuma</i>	9	0,015967	34	<i>meeldima</i>	3	0,00632
12	<i>rõõmustamine</i>	6	0,013483	35	<i>õnnelik olema</i>	3	0,00632
13	<i>kallistama</i>	6	0,011557	36	<i>söömine</i>	4	0,006199
14	<i>naermine</i>	7	0,01147	37	<i>vihastamine</i>	4	0,006199
15	<i>kirjutamine</i>	3	0,011236	38	<i>reisimine</i>	3	0,005948
16	<i>naeratama</i>	4	0,010575	39	<i>kahetsema</i>	3	0,005618
17	<i>muretsema</i>	3	0,010112	40	<i>musitama</i>	3	0,005618
18	<i>rääkima</i>	5	0,009686	41	<i>mängima</i>	3	0,005618
19	<i>hüppama</i>	5	0,009363	42	<i>tahtma</i>	3	0,005618
20	<i>nautima</i>	4	0,008989	43	<i>vinguma</i>	3	0,005618
21	<i>vaatamine</i>	4	0,008989	44	<i>suhtlema</i>	3	0,005322
22	<i>nutmine</i>	7	0,008739	45	<i>kadestama</i>	3	0,005322
23	<i>jooksma</i>	4	0,008561	46	<i>lugema</i>	3	0,005322
24	<i>kartma</i>	7	0,011236	47	<i>lugemine</i>	3	0,004815
25	<i>laulma</i>	3	0,007779	48	<i>tantsima</i>	3	0,004815
26	<i>hellitama</i>	3	0,007779	49	<i>kahtlema</i>	3	0,004597
27	<i>suudlema</i>	4	0,007491	50	<i>pahandama</i>	3	0,003889
28	<i>riidlema</i>	5	0,007392	51	<i>imetlema</i>	3	0,003612
29	<i>lööma</i>	3	0,007223	52	<i>kuulama</i>	3	0,003612
30	<i>raevutsema</i>	3	0,007223	53	<i>vaatama</i>	3	0,003487
31	<i>kaasa tundma</i>	4	0,007191	54	<i>laulmine</i>	3	0,002974
32	<i>kurvastamine</i>	3	0,006742				

Lisa 3 F 2: Indeks 2

jrk:	MÕISTE:	S:	indeks 2:				
1	ARMASTAMA	30	0,123322	28	SUUDLEMA	4	0,007491
2	NAERMA	45	0,119752	29	RIIDLEMA	5	0,007392
3	VIHKAMA	39	0,117054	30	USKUMA	3	0,006742
4	NUTMA	35	0,080343	31	MÄNGIMA	4	0,006658
5	RÕÕMUSTAMA	24	0,07191	32	MEELDIMA	3	0,00632
6	TUNDMA	25	0,039452	33	ÕNNELIK OLEMA	3	0,00632
7	KURVASTAMA	13	0,026733	34	REISIMINE	3	0,005948
8	KIRJUTAMINE	6	0,020225	35	KAHETSEMA	3	0,005618
9	KARJUMA	10	0,018123	36	MUSITAMA	3	0,005618
10	KALLISTAMA	7	0,015294	37	TAHTMA	3	0,005618
11	LUGEMA	8	0,013075	38	VINGUMA	3	0,005618
12	RÄÄKIMA	6	0,013048	39	SUHTLEMA	3	0,005322
13	RAEVUTSEMA	5	0,012213	40	LUGEMINE	3	0,004815
14	LÖÖMA	4	0,011985	41	KAHTLEMA	3	0,004597
15	NAUTIMA	6	0,011448	42	PAHANDAMA	3	0,003889
16	VAATAMINE	9	0,011376	43	IMETLEMA	3	0,003612
17	MURETSEMA	6	0,011236	44	VAATAMA	3	0,003487
18	TANTSIMA	5	0,010804				
19	SÖÖMINE	7	0,010795				
20	KARTMA	6	0,010112				
21	KAASA TUNDMA	5	0,009686				
22	JOOKSMA	6	0,009631				
23	LAULMA	6	0,008606				
24	KADESTAMA	4	0,008172				
25	KUULAMA	7	0,007979				
26	HÜPPAMA	6	0,007931				
27	HELLITAMA	3	0,007779				

Lisa 3 G: Suhtumine emotsioonidesse

Lisa 3 G 1: Positiivsed emotsioonid: indeks 1

<u>jrk:</u>	<u>väljend:</u>	<u>S:</u>	<u>indeks 1:</u>			
				16	hellus	5 0,011905
1	rõõm	43	0,220129	17	lahkus	3 0,01125
2	armastus	42	0,158922	18	viha	5 0,01
3	rahulolu	13	0,04225	19	naeratus	3 0,009
4	naermine	7	0,040835	20	laulmine	3 0,009
5	naer	11	0,039033	21	lootus	3 0,008182
6	õnnelik	6	0,03	22	hea tuju	3 0,0075
7	rõõmus	5	0,027778	23	rahu	3 0,006429
8	sõbralikkus	4	0,022857	24	loodus	7 0,013125
9	õnn	6	0,0225	25	päike	4 0,005
10	rõõmsameelsus	4	0,02	26	raev	3 0,004737
11	headus	3	0,018001	27	usaldus	3 0,00375
12	lõbu	3	0,015	28	tasakaalukus	3 0,003462
13	õrnus	3	0,015			
14	sõprus	7	0,014412			
15	kirg	5	0,013889			

Lisa 3 G 1: Positiivsed emotsioonid: indeks 2

<u>jrk:</u>	<u>MÕISTE:</u>	<u>S:</u>	<u>indeks 2:</u>			
				16	LOODUS	4 0,006957
1	RÕÕM	62	0,289031	17	USALDUS	4 0,005333
2	ARMASTUS	44	0,16	18	PÄIKE	4 0,005
3	NAER	22	0,088	19	RAEV	3 0,004737
4	ÕNN	16	0,065641	20	TASAKAALUKUS	4 0,004676
5	RAHULOLU	18	0,064802			
6	SÕPRUS	14	0,038432			
7	LÕBU	6	0,021176			
8	KIRG	7	0,018847			
9	HEADUS	3	0,018001			
10	HELLUS	8	0,015238			
11	ÕRNUS	4	0,013333			
12	LAHKUS	3	0,01125			
13	VIHA	5	0,01			
14	LAULMINE	3	0,009			
15	LOOTUS	3	0,008182			

Lisa 3 G 2: Negatiivsed emotsioonid: indeks 1

<u>jrk:</u>	<u>väljend:</u>	<u>S:</u>	<u>indeks 1:</u>			
				10	hirm	8 0,020645
1	viha	40	0,205128	11	ükskõiksus	11 0,020509
2	kurbus	22	0,079345	12	nut	4 0,02
3	vihkamine	14	0,063228	13	kurjus	7 0,0196
4	raev	14	0,042609	14	nukrus	3 0,018
5	kadedus	13	0,035208	15	kartmine	3 0,012857
6	valu	7	0,028824	16	armukadedus	6 0,012857
7	nutmine	6	0,027692	17	üksindus	5 0,0125
8	rahulolematus	5	0,022727	18	kurb	3 0,01125
9	mure	5	0,020833	19	ängistus	3 0,01125

20 <i>masendus</i>	3	0,01	25 <i>väiklus</i>	3	0,006429
21 <i>valetamine</i>	4	0,008	26 <i>õelus</i>	3	0,006429
22 <i>riidlemine</i>	3	0,0075	27 <i>tuimus</i>	3	0,006
23 <i>tigedus</i>	4	0,007273	28 <i>väsimum</i>	3	0,003214
24 <i>ahnus</i>	7	0,015			

Lisa 3 G 2: Negatiivsed emotsioonid: indeks 2

jrk: MÕISTE:	S:	indeks 2:			
1 VIHA	54	0,250515	15 MASENDUS	4	0,016
2 KURBUS	29	0,109221	16 ÄNGISTUS	4	0,014545
3 KADEDUS	20	0,05	17 VALETAMINE	8	0,013913
4 NUTMINE	12	0,049655	18 ARMUKADEDUS	6	0,012857
5 RAEV	14	0,042609	19 TIGEDUS	5	0,01
6 VALU	8	0,032	20 RIIDLEMINE	3	0,0075
7 MURE	9	0,02893	21 AHNUS	4	0,007273
8 NUKRUS	4	0,026667	22 VÄIKLUS	3	0,006429
9 HIRM	9	0,025312	23 ÕELUS	3	0,006429
10 KURJUS	10	0,025	24 TUIMUS	3	0,006
11 RAHULOLEMATUS	5	0,022727	25 VÄSIMUS	4	0,005161
12 ÜKSKÕIKSUS	11	0,020509			
13 ÜKSINDUS	6	0,016364			
14 KARTMINE	4	0,016			

Lisa 3 G 3: Neutraalsed emotsioonid: indeks 1

jrk: väljend:	S:	indeks 1:
1 <i>ükskõiksus</i>	9	0,0579
2 <i>väsimum</i>	4	0,032
3 <i>kurbus</i>	4	0,022857
4 <i>rahu</i>	3	0,022556
5 <i>igavus</i>	3	0,022506
6 <i>tuimus</i>	3	0,004286

Lisa 3 G 3: Neutraalsed emotsioonid: indeks 2

jrk: MÕISTE:	S:	indeks 2:
1 ÜKSKÕIKSUS	11	0,063684
2 VÄSIMUS	4	0,032
3 RAHU	5	0,03125
4 KURBUS	4	0,022857
5 IGAVUS	4	0,022857
6 TUIMUS	3	0,004286

Summary

Emotional vocabulary of Estonians presents a theoretical review on interrelations between language and emotions. Basic concepts, multiple theoretical approaches and different levels of description are considered.

As a case study 100 Estonians were interviewed using field method. A database of 4886 items of Estonian emotional vocabulary gathered from several list tasks was analysed by means of their relative cognitive salience and as a result the basic terms for emotions in Estonian language were examined.

In the chapter of discussion some generalisations are drawn about the natural category of emotions in Estonian. The model of emotions in Estonian folk psychology is compared to expert theories. Some perspectives for further investigation are pointed out.

Resüme

Uurimus "Eestlaste emotsioonisõnavara" annab teoreetilise ülevaate keele ja emotsioonide seose käsitlemise võimalustest. Esitatakse empiirilise uuringu tulemused, mille käigus viidi läbi emotsioonide nimetamiskatseid saja isikuga. Sagedusnäitajate ning esiletuleku keskmise positsiooni põhjal arvutati eestlastel aktiivses kasutuses oleva emotsioonisõnavara kognitiivse esilduvuse indeksid ning selgitati välja emotsioonide põhinimetused eesti keeles.

Aruteluks pakutakse rahvaliku emotsioonikategooria peajooned ning üldistused emotsioonide kontseptualiseerimise kohta eesti keeles. Võrreldakse rahva ja ekspertide emotsioonikäsitusi ning tuuakse välja teema edasise uurimise perspektiivid.